

El rei Martí i el seu regnat a través de textos de cròniques

Maria Teresa FERRER I MALLOL
Institut d'Estudis Catalans

El regnat del rei Martí l'Humà, com el del seu germà Joan I, no gaudeix del suport d'una crònica, que en tots els regnats anteriors facilita el coneixement dels esdeveniments des d'un punt de vista diferent del de la documentació.

En el dossier del congrés celebrat per commemorar el sisè centenari de la mort del rei Martí l'Humà, entre el 31 de maig i el 4 de juny de 2010, ja hi vaig incloure una selecció de textos de cròniques breus que feien referència a l'infant, com la de Joan I, o al seu regnat, com la de Martí I, de poques pàgines cadascuna, més tardanes, algunes referències a aquest regnat del «Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim», de la història de Ferran I, de Lorenzo Valla, especialment per a la fi del regnat, i fragments de les «Rerum apud Maioricas gestarum» de Mateu Salzet, de la crònica de Bertrand Boissot, del Cronicó de Pere d'Arenys, de les «Crónicas de los jueces de Teruel», del «Noticiari català dels segles xiv i xv». A aquestes fonts hi he afegit altres cròniques i dietaris. Destaquen els fragments de les «Històries e conquestas» de Pere Tomic, que ofereixen molta informació sobre l'expedició a Sicília de 1392 i sobre l'expedició a Sardenya de 1408-1409 perquè a totes dues hi havia participat algun membre de la seva família: Francí Tomic a la de Sicília i Pere Tomic a la de Sardenya. Probablement la família guardava algun escrit d'aquests fets en els quals havien participat alguns dels seus membres o encara pogueren explicar-ho de paraula al cronista, que visqué a la segona meitat del segle xv; cometé, però, algun error cronològic; la seva visió negativa de la fi del monarca, sense designar successor, es deu al fet que els Tomic estaven lligats als Pinós, que eren urgellistes; la seva opinió fou recollida exactament per Esteve Rotllan, com es pot veure. No he recollit cap fragment de «Recort» de Gabriel Turell, perquè segueix exactament Tomic en la seva relació. He inclòs també l'extensa narració de la coronació del rei i de la reina de les «Cròniques d'Espanya» de Pere Miquel Carbonell, que havia pogut consultar un manuscrit sobre celebracions reials que havia trobat a l'Arxiu Reial i que s'ha perdut. També hi he recollit fragments de la «Coronica de Aragón», de Gauberto Fabricio de Vagad, autor també del segle xv, de la «Chronica actitatorum temporibus Benedicti XIII», de Martín de Alpartils, de la «Crònica del racional de la ciutat de Barcelona», del «Manual de novells ardots», de la mateixa ciutat, contemporanis dels fets que relaten, de la crònica de Còrsega de Giovanni della Grossa, gairebé contemporània dels fets, i de la «Chronica regum Aragonum» d'Esteve Rotllan, que és més tardana.

Alguns aspectes del regnat són tractats amb molt de detall per les diverses cròniques i dietaris utilitzats, mentre que d'altres no apareixen en cap. De tota manera, crec que els fragments reunits són molt útils per a fer-se'n una idea. Els fragments estan distribuïts en epígrafs temàtics.

Semblances i valoracions del rei

E mort lo dit rey en Johan succehí a ell en los regnes e comptats son jermà lo rey en Martí, lo ecclesiàstich. E per ço li fou sobre posat tal sobrenom com cascun dia volia hoir tres misses e dehia les hores axí com un prevere, ordinàriament, e mirave-s molt en los ornaments de les esglésies e en especial de la sua capella.

Crònica del regnat de Martí I, transcripció, introducció i notes de Frederic Pau Verrié, Barcelona, 1951, 26 p., edició privada de felicitació nadalenca, p. 19.

* * *

Fue llamado este rey serenissimo, el rey don Martín el Humano, porque fue tan suave, benigno, amigable y llano a todos los suyos, que todos le amaban, todos se allegavan a él en sus afrentas y trabajos, y le fallavan más padre y bienfechor que señor ni rey grande. Fue tan devoto, cathólico y religioso, que cada un día oya tres missas enteras: y dezía ordenadamente tantas horas y devociones como un sacerdote de missa y preciava se mucho de tener grandes ornamentos y especiales atavíos de yglesia, tenía su real capilla tan guarneçida, fermoseada y compuesta y de tantos arreos acompañada, que pareçia más capilla de papa, que de rey secular y assí quería que los sacerdotes que en ella servían, fuessen honestos, devotos y de mucha virtud y que supiesen mas a religiosos que a palacianos ni varones de corte.

Gauberto Fabricio de VAGAD, *Corónica de Aragón*, Saragossa, 1499, ed. facsimil, amb introducció de María del Carmen Orcástegui Gros, Saragossa, Cortes de Aragón, 1996, p. 152v.

* * *

Lo vintèn rey de Aragó hac nom don Martí, germà del rey don Johan e fill del rey en Pere. Aquest fon molt savi, justicier e molt virtuós.

Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim [MIRALLES, Melcior], introducció, notes i transcripció de Josep Sanchis Sivera, València, 1932, p. 26.

* * *

Aques[t] rey de Aragó volc fer la sua fi segons havia tenguda la sua vida, car tots temps havia trobat gran plaer que hagués en sos regnes algunes divisions, e axí volgué que après sa mort se seguís, per tal com dexà la successió de sos regnes e terres a la justícia, no volent declarar la sua intenció. Si lo dit rey ho fes per sana pensa bé anara, mas la més part ho féu per tal que en los dits regnes e terres se seguissen assats inconvenients; e axí-s seguí per obra com lo dit rey havia en son pensament. Per què en aquest cas volgué semblar a la part de la mare, qui era italiana, relaxan tota la natura de pare, e foragitant los egregis comtes de Barçelona de la casa lur pròpia, tots los descendents dels dits comtes de linea masculina, e traspostant la dita casa en linea feminina, qui jamés era tornada del egregi e primer comte en Grifa Pelós de Barçelona fins al dit rey Martí, e havia durat la dita casa DLXXXVI anys. Perquè pot ésser dit que'l dit rey volgué en sa mort en tot benificar la sua vida, en dexar prou divisió en la sua terra, e axí-s mostra per obra en los afers qui après sa mort se seguiren.

Pere TOMIC, *Històrias e conquestas dels excel·lentíssims e cathòlics reys de Aragó e de lurs antecessors, los comtes de Barçelona*, Barcelona, 1886, p. 257-258.

Iste rex Aragonum supradictus Martinus voluit terminare finem suum juxta vitam quam tenuerat, nam semper delectabatur valde et sibi placebat quod in regnis suis essent aliquae divisiones. Sic etiam voluit, prout ostendit, quod post mortem suam sequeretur divisio, pro eo quod dimisit seu remisit successionem regni sui justicie, nolendo declarare suam intencionem. Et si dictus rex hoc fecisset sana mente et bona intencione bene quidem, sed pro maiori parte id fecit ut in dictis regnis et terris sequerentur satis magna et multa inconueniencia. Et sic opere sequutum fuit sicut dictus rex habuit in suo cogitatu, unde in hoc casu voluit imitare partem matris, que fuit ytalica, posponendo totam naturam patris, expellendo egregios comites Barchinone de domo propria illorum, et omnes descendentes a dictis comitibus per lineam masculinam et transferendo dictam domum in lineam femininam, que quidem domus nunquam versa fuerat ab egregio et primo comite Griffa Piloso, comite Barchinone usque ad dictum regem Martinum.

Et duraverat predicta domus comitum Barchinonensium DLXXX.VI annis. Quam obrem dici potest quod dictus rex in morte sua voluit omnino beneficari vitam suam, dimittendo copiosam divisionem in regno suo, sicque ostensum est opere in factis que post eius mortem sequuta sunt.

Esteve ROTLLAN, *Chronica regum Aragonum et comitum Barchinone et populationis Hispanie*, a cura de Maria Isabel Falcón Pérez, Saragossa, Anúbar, 1987, p. 53. També: <http://www3.udg.edu/ilcc/Eiximenis/html_eiximenis/portal_SH/textos/rotlla%20cronice.pdf>, f. 247v.

L'infant

Die veneris, vicesima nona die julii, anno a nativitate Domini M^oCCC^oL^o sexto, de mane fuit natus Martinus, filius secundus domini Petri, regis Aragonum, in villa Perpiniani.

.....

Die dominica, tertia decima die junii, anno predicto, fuit nuptus, in civitate Barchinone, infans Mertinus, domini regis Petri natus, cum nobili Maria, filia nobilis Luppi de Luna, quondam, et dicta nupta exivit a palacio regio, et eundo per vicum Pothecariorum, et per carariam del Regomir usque ad carariam Amplam, et inde ad vicum Maris et per ipsum eundo ad sedem, cum domino rege et domino episcopo Valencie, et pluribus nobilibus et baronibus, accepit in ipsa sede ecclesiasticam benedictionem.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417), editada amb la col·laboració de Pere Pujol i Tubau, *Recull de documents i Estudis*, I, fasc. II, Barcelona, Arxiu Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona, 1921, p. 126 i 145-146.

* * *

En l'any de MCCCLVI, a XXVIII de joliol nasqué lo rey en Martí, pare del rey de Cecília.

En l'any de MCCCLXXVI, a XXII de noembre, nasqué lo rey en Martí, rey de Cecília, fill del rey en Martí e de la reyna dona Maria.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 26 i 82.

L'expedició a Sicília

Lo qual infant passat era en Sicília per recobrar lo regne, lo qual se pertanyia a son fill, qui havia presa la reyna del dit regne per muller...E per aquesta rahó lo infant e duc passà en lo dit regne ab tots los barons, nobles e cavallers, e gentils hòmens e altres militars devall anomenats, los quals passaren en lo dit viatge ab lo dit infant e lo Rey, son fill, e foren aquests: primerament dos fills del egregi com-

te de Prades, lo primer appellat don Pedro e lo segon don Jaume; après hi passà lo egregi baró mossèn Ramon de Montcada, comte de Gosta, e sos frares, n'Antoni e Pedro de Montcada, e dos fills seus, el un appellat Matheu e l'altre Johan; après passaren en lo dit viatge los barons mossèn Bernat de Cabrera, en Jofre, vescomte de Rocabertí, en Pere de Fonollet, vescomte de Illa e de Canet, mossèn Hot de Montcada e dos fills seus, lo un appellat Guillem Ramon e l'altre Pere de Montcada, mossèn Garau de Rocabertí, mossèn Berenguer de Cruïlles e dos fills seus, el hu appellat Bernat e l'altre Johan de Cruïlles, e mossèn Huc de Santa Pau, mossèn Garau de Cervelló, en Berenguer Arnau de Cervelló, son frare, mossèn Pere de Cervelló, mossèn Pere de Queralt, mossèn Garau Alamany de Cervelló, mossèn Luys de Mur, mossèn Garau d'Anglesola, Huc, fill del comte de Pallars, mossèn Nicolau d'Ebella, mossèn Francí e Johan d'Ebella,¹ en Garau de Servià e en Francesc e Jordi de Caramany; e tots aquests dessus dits són barons e nobles de Cathalunya. E après passaren, ab lo dit infant, cavallers e gentils hòmens cathalans e francesos e són aquests: los prous cavallers mossèn Ramon de Bages, mossèn Arnau Seguí, mossèn Guillem de Rabollet e sos frares, mossèn Antich de Perepertusa, Ramon Xatmar, mossèn Berenguer e Bernat d'Olms, mossèn Johan de Vilamarí e sos frares, n'Asbert e Francí e Bernat Dantorn de Vilamarí, mossèn Ramon Talamanca e sos frares, en Bernat, Ramon e Gispert Talamanca, mossèn Pere d'Olsinelles e son frare lo Roig d'Olsinelles, mossèn Francesc Simon, Vidal de Vallgornera, Bernat e Jaume de Cornella e mossèn Pere Darnius, mossèn Pere de Santmenat e sos frares, en Galçeran e Ramon de Santmenat, mossèn Pere de Planella e son frare, en Jordi de Planella e son fill, en Roger de Planella, mossèn Palagrí de Corbera e mossèn Huc de Corbera, mossèn Johan d'Ebella, en Berenguer Talamanca, mossèn Garau de Guimerà, mossèn Luys de Rajadell, mossèn Luys de Blanes, mossèn Pere de Palafolls, en Pere Torrelles, en Pere e Galçeran de Marca, en Pere d'Aragall, mossèn Guillem de Cartellà, en Ferrer de Muntanyans, mossèn Ramon de Palau, mossèn Francesc Taverner, en Ramon e Bernat de Raxach e n'Alamany de Bellpuig e son fill, en Guillem Alamany, e n'Andreu de Biura, en Angurp, en Berenguer de Biaga, mossèn Pere de Claramunt, mossèn Arnau Sans, en Tristany d'Ortal, en Bernat de Vilaragut, mossèn Dalmau Sachuera, en Pere de Malarç, en Guillem Ramon de Montoliu, mossèn Bernat Barhomeu, Luys de Requesens, en Garau Mayol e aquests anaren en companyia del noble mossèn Luys de Mur. Encara hi passaren, en companyia de mossèn Ramon de Bages, los Lorach, dos frares, en Berenguer de Avinyó, en Guillem Franc, en Ramon de Riambau, en Roger d'Aroles, en Lupià, en Estrany Boix e Bernardí Bella, Miquel e Johan de la Tor, mossèn Ribella, en Rocafort, en Lupià de Clayrà, en Berenguer de Caxas, en Otger Darnius.

Aprés hi anaren de Serdenya los nobles en Berenguer e Johan Carroç, en Johan de Sarrià e mossèn Johan de Muntbuy; e menaren en lur companyia en Pere Ramon de Copons, en Francí Tomich, Miquel Marçal e Miquel de Sanct Just.

Encara hi anaren de Aragó los nobles barons don Luys Cornell e don Anton de Luna e los cavalers e gentils hòmens Johan d'Arbea, Pedro, son frare, mossèn Martí e Pedro de Pomar, don Lop de Gurrea, Garcia de Latràs, e mossèn Gil de Poxo, don Ximeno de Poxo, Johan Delmany, Jordan de Rostra, mossèn Miquel d'Ambú, en Gabriel de Salvo e molts altres, en companyia dels barons dessus dits.

Encara hi anaren ab lo infant e ab lo rey son fill, los barons e nobles del regne de València, e així matex los cavallers e gentils hòmens e són aquests: mossèn Gilabert de Santelles, en Pere e Jaume de Santelles, mossèn Elfo de Pròxida, mossèn Thomàs e mossèn Gilabert de Pròxida, mossèn Ramon e mossèn Berenguer de Vilaragut, lo vescomte de la Massanera e son frare, mossèn Pere Pardo e lo Roig Pardo, e mossèn Bernat de Riusec, e lo noble Galçeran de Riusec e mossèn Pere Galçeran de la Serra

1. Per Abella.

e mossèn Vallariola, mossèn Jofre de Thous, mossèn Johan de Gascó, en Garau Desguanecs, mossèn Johan Martíneç de Luna, mossèn Luys de Sant Patria, en Bernat d'Elpicat e molts d'altres, en companyia dels barons nobles dessús dits, los noms dels quals seria prolix d'escriure.

Encara ab totes les companyies dessús dites lo infant e lo rey de Sicília, son fill, se trobaren ab mil hòmens d'armes e ab tants valents armats e foren en lo Port Fangós en lo mes de febrer, en l'any mil cccxc,² hon eren les fustes, ab què passaren lo dit infant e lo rey, son fill, ab tota aquesta companyia en la illa e regne de Sicília; les quals fustes e galeres e naus e altres lenys eran en nombre de c fustes. E més estigueren lo infant e lo rey, son fill, en lo dit port alguns dies esperant bon temps; e dins aquest temps venc Huc de Bages, de Tortosa a visitar e fer reverència al dit infant e lo rey son fill. E empraren lo bisbe que-ls socorregués e lo dit bisbe socorrec los dits senyors de deu mília florins; e après lo segon jorn de març, en lo nom de Déu, feren vela e començaren a fer lur viatge. E hagueren tan bon temps, que arribaren en illa de Foganyana lo vespre de nostra Dona de març.

E lo jorn de nostra Dona lo infant e lo rey, son fill, ab la reyna e ab tota lur cavalleria, hisqueren en la vila de Tràpana e trobaren tots los barons e nobles sicilians, los quals los reberen molt bé e ab gran plaer; exceptat Pere de Claramunt e tots los de son linatge, los quals se feren forts en la ciutat de Palerm per defendre's del infant e del rey, son fill, e tenir contra ells; e lo infant e lo rey, son fill, e la reyna eran ab tots los barons e nobles de Sicília. E après cavalcaren e foren en la ciutat de Palerm. E com foren devant la ciutat lo infant e lo rey, son fill, ab consell de tots los barons, posaren siti en la dita ciutat, per mar e per terra; e dins era Andria de Claramunt. E stant sobre lo siti los de la ciutat feren algunes bregues a la gent del infant e del rey; en les quals bregues fou mort lo noble baró mossèn Garau de Cervelló, senyor de la Lacuna, lo qual après que Palerm fou retut fou soterrat als frares menors de la dita ciutat, ab gran honor. E après pocs dies de la mort del noble dessús dit, lo infant e lo rey, son fill, ab tot lur estol, entraren dins la ciutat de Palerm, hon prengueren Andria de Claramunt e prestament li feren levar lo cap e axí matex a un seu secretari, qui havia nom Antoni de la Fabaga.

E haver acabats los affers dessús dits, estant dins la ciutat tots los barons sicilians, restituhiren al rey e a la reyna tot quant cascuns d'ells tenian del patrimoni reyal; e après lo infant e lo rey, son fill, e la reyna prestament cavalcaren, ab tots los barons e nobles e altra cavalleria, e feren la via de la ciutat de Cathània e per tot lo camí foren bé rebuts e festejats per los locs e viles hon passaren. E com foren junts en la ciutat de Cathània, lo infant e lo rey, son fill, ensemps començaren de partir e fer gràcies de viles e castells als barons, nobles e cavallers, qui eren passats ab ells en lo dit regne per servir los dessús dits senyors, e foren pocs los que no y foren heretats. E haver lo infant e lo rey, son fill, e la reyna donat compliment als afers dessús dits se retiraren a Cathània, e los barons, nobles e cavallers n'i hagué molts que prestament se'n tornaren, mas gens, per aquesta rahó, no-ls tocà a res que donat los hagués.

E axí lo infant e lo rey, son fill, e la reyna estigueren per spay de un any en pau e en tranquil·tat en lo dit regne. Mas après, passat lo dit any, los sicilians començaren tots a rebellar contra lo infant e lo rey, son fill, e la reyna, en tal manera que, en tot lo regne, no romàs al rey sinó Messina, Çaragoça e lo castell de Cathània, e lo castell de Gosta e la Licata e lo castell e vila de Térmenes e lo castell de Castro Johan e tot lo restant del dit regne se rebellà contra los senyors dessús dits. E tan prestament com los sicilians foren rebellats, en la manera dessús dita, lo infant e lo rey, son fill, ne çertificaren lo rey don Johan de Aragó, frare del dit infant, lo qual no-y provehia axí com se devia. E sabent lo noble baró

2. L'any és 1392.

mossèn Bernat de Cabrera la nova dessus dita, e vehent la poca diligència que lo dit rey donava en fer-los alguns soccors, lo dit baró se'n venc en la ciutat de Barçelona e aquí lo dit baró menllavà sobre tota la terra, la qual mes en les mans de certs creadors, cL milia florins e tant prestament acordà tres cents hòmens d'armes e cCL ballesters a cavall, en nombre de mil combatents, per anar a soccòrrer lo infant e lo rey, son fill. E dins spay de L jorns lo noble baró se trobà en Sicília, ab lo soccors dessus dit, en què s'enmenà una bella companyia de cathalans e gascons e bretons, axí com davall hoyreu. Car ell s'enmenà lo noble en Pere de Cervelló e en Roger d'Orcau e son frare, n'Arnau d'Orcau, altres dos frares bastarts d'Orcau e mossèn Girart de Mallaó, Aliot de Campenyà, Guillem Ramon del Astú, e mossèn Ramon Arnau de Rocarasa, Colomat de Santa Coloma, Aigarat de la Arca, Ritxart de les Aygües, e Jaet e Mandart, e mossèn Oliver de Glòria, Aminiú de Borç e Johan de Pereramón, Berenguer de Vilamarí, Bernat de Ribes, mossèn Françí Çagarriga e son fill, en Guarrigó, Johan Desfar e en Riambau e Johan de Corbera, en Johan e Françí de Muntanyans e frare Alamany de Foxà e sos frares, Huc e Johan de Foxà e mossèn Johan Ferrandis d'Eredia, en Dalmau de Rocabrúna, en Pere de Sant Feliu e mossèn Pere de Vilalonga, en Jofre, en Viçens de Braçerola, en Pere de Canadal, en Pere de Labià, en Berenguer e Pere de Sant Esteve, en Bernat de Rechs, en Galçeran de Vilanova, en Pericó de Vilalba, en Bernat de Colomes, en Johan e Nicolau de Pineda, en Bernat de Raxac e molts d'altres gentils hòmens cathalans e gascons e bretons. E ab tota aquesta companyia lo noble baró arribà davan la ciutat de Palerm, qui era rebella, e aquí hac una gran brega ab Andria de Claramunt, e féu hi lo dit baró dos cavallers, mossèn Riambau de Corbera e mossèn Johan Desfar. E après lo noble baró se'n anà arribar a la vila de Térmen, qui's tenia per lo rey, lo qual tenia dos hòmens de paratge, a qui lo rey e lo infant, son pare, l'avien acomanat, e lo hu havia nom Gispert Talamanca e l'altre Ramon Riambau, e aquella vila e castell jamés se perdé ne fou rebella al rey. E ésser arribat aquí, lo dit baró féu metre ses gens d'armes e cavalls en terra, e après que tots foren exits tan prestament se meteren a punt. E una nit lo dit baró ab ses gents partiren a feren lo camí de Castro Johan, qui solament lo castell se tenia per lo rey, e fins a Cathània tota l'altra terra era rebella, però lo noble baró travessà la més part de la illa e del regne ab tota la sua companyia, a malgrat dels sicilians, e anà a soccòrrer lo rey e lo infant, son pare, lo qual trobà en lo castell de Cathània e tan prestament posaren lo siti a la ciutat, e durà lo dit siti VI mesos.

E en aquest spay de temps, lo rey don Johan havia feta gran armada per passar en Serdenya, axí com en la sua història vos és estat recitat, e tramès lo dit rey les galeres per soccòrrer lo infant, son frare e feu-ne capità lo noble don Pero Massa, e les galeres eran xxv en nombre, en les quals eran molts nobles e cavallers e gentils hòmens e son aquests davall anomenats: mossèn Ramon d'Ebella e son fill, mossèn Elfo de Pròxida e sos frares, mossèn Gilabert e Thomàs de Pròxida, mossèn Vilaragut e son nebot lo bastart de Vilaragut, mossèn Pere de Marrades, mossèn Luys Carbonell e son frare, mossèn Johan Gascó, mossèn Pere Andreu Castellar e son frare, en Françí Castellar, mossèn Pere de Marçella e mossèn Garçia de Xanxes, e mossèn Pere de Lixan, mossèn Ferrando Monyós e Pere d'Arin, e mossèn Codinacs e sos frares e molts d'altres, en companyia dels dessus dits.

E la dita armada arribà en lo regne de Sicília, en la vila de Marçella qui era rebella e prengueren-la per força d'armes e aquella meteren a sacomano. E haver presa la dita vila, prestament feren la via de Cathània, la qual lo rey e lo infant, son pare, tenian assetiada. E com foren junts en Cathània, la armada fou ben venguda e rebuts tots los qui eran en la dita armada ab gran plaer per lo rey e per lo infant, son pare, e sens falla no sens rahó, que ja trobaren lo infant recullit en la galera de Messina, lo qual los de Messina s'enmenaven; la rahó per què no's sap, però presumexen molts que'l s'enmenaven per coratge de retenir-los a lur plaer en la dita ciutat. E paria que fos axí, car lo infant féu girar

la galera hon lo s'enmenaven, a malgrat dit patró, qui après per temps lo rey de Sicília lo féu penjar en la dita galera, hon havian fet recullir lo infant son pare.

E sapiau que, en lo temps que la armada fou junta en Cathània, tots los barons de Sicília se eren ajustats per venir combatre lo infant e lo rey, son fill, e com saberen que la armada fou venguda no-y gosaren anar. E après poc temps Cathània se reté a mal son grat e lo noble don Pero Massa morí de malaltia e fou soterrat lo seu cors al castell de Cathània, ab gran honor. Emperò, tenint lo siti a Cathània, lo infant e lo rey hagueren nova que lo comte Antoni de Vinthimilla tenia assetiat lo noble baró mossèn Berenguer Arnau de Cervelló, en lo castell de Nichòçia, e tan prestament com lo infant e lo rey hagueren la dita nova, feren que lo noble mossèn Garau Alamany de Cervelló e mossèn Ramon de Bages anaren a soccòrrer lo dit noble baró e havent-lo soccorregut e tret-lo del castell de Castro Johan, qui's tenia per lo rey, lo comte de Vinthimilla dessus dit los hisqué al encontre pres de un castell, qui's appella Lagostera, e aquí entre ells hagué una gran brega, de què per lur desventura lo comte ne hagué lo millor e apresonà-ls tots; de què fou gran dan la perduda de aquests nobles e cavallers. Mas après que Cathània fou retuda, lo noble mossèn Huc de Santa Pau féu una cavalcada en la vila de Plassa e fahent lo dit noble la cavalcada, lo comte Antoni de Vinthimilla per sa ventura se trobà en la vila e com los corredors de la gent del dit noble corrien, lo comte los hisqué al dessus e ferí sobre ells e ells feren continent de fugir fins allà hon era la amboscada, ab lo noble mossèn Huc, e com los corredors conegueren que eran après de la amboscada, començaren a girar e ferir sobre la gent del comte, en tant que lo comte hagué a fugir. E en l'ençalç, lo dit comte fou pres per son gentil home appellat Rodrigo Sabata, servidor de mossèn Ramon de Bages, e prestament lo dit comte fou amenat al dit noble, mossèn Huc, lo qual après lo menà al infant e al rey, son fill, e après per spay de algun temps foren fets cambis del noble mossèn Berenguer Arnau de Cervelló e de mossèn Garau Alamany e de Ramon de Bages, donant lo comte e un seu cavaller per tots los tres dessus dits.

E durant aquest temps, encara vivint lo rey don Johan de Aragó, frare del dit infant, lo General de Aragó tramès per soccòrrer lo infant e lo rey son fill, cent hòmens d'armes, dels quals feren capità lo noble baró don Pedro Galceran de Castre, fill del noble baró en Galçeran de Pinós. E anaven en companyia sua lo bastart de Pinós, son frare e Ferrando Danuerts, en Pere de Marlés, en Berenguer de Copons, Jaume de Tagamanent, en Galçeran d'Oluja, en Sanxo Roiç de Liori, fill del governador de Aragó, en Lop de Poxo e Pero Sanxis de Liori e molts altres gentils hòmens de Aragó, e arribaren a Tràpena, la qual se fora perduda si lo dit baró no s'i fos trobat. E après lo infant e lo rey son fill volgueren que lo dit baró romangués en la dita illa, per guardar e defendre aquella, fins tant que lo rey don Johan fou mort. E lo infant don Martí fou rey e se'n venc en Cathalunya, ab lo qual rey lo dit baró se'n venc.

E après la mort de don Johan, passà en Sicília lo noble baró don Pere de Empúries, nebot del rey don Martí, ab c hòmens d'armes a son despens, per servir lo dit rey, e amenà-sse'n en sa companyia mossèn Ponç d'Alcalà e en Jofre, vescomte de Rocabertí, mossèn Lòria, e mossèn Juyà, e mossèn Bernat, e mossèn Johan Margarit, en Pere de Vilaragut e en Pere Joan de Labià, en Cornellà, en Pere de Torroella, en Pere Çatrilla, en Bernat de Sant Feliu e mossèn Aranyó e en Roca de Romanyà, e en Galliners, e en Pere de Bordils e molts d'altres en sa companyia. E com lo dit baró fou ab lo dit rey, son oncle, prestament la embaxada de Cathalunya fou ab lo dit rey.

Pere Тоmic, *Històrias e conquestas...*, p. 233-245.

Après açò, l'infant don Martí, duch de Muntblanch, germà d'aquest rey, per virtut de la donació per son pare lo rey en Pere a ell feta del regne de Sicília, amprès de passar en lo dit regne, e amprats molts nobles cavallers e altres gentils hòmens de la senyoria d'aquest regne, féu gran estol de navilis de diverses maneres aplegats per recullir en Port Fangós. Lo dit duch, amenant ab sí son fill, apel·lat semblantment Martí, de edat de XII anys, e la reyna de Sicília, neboda sua, ans de recullir, fet ligament d'aquella matrimonialment per paraules de present en lo dit Port Fangós, en lo mes de jener del any MCCCXCII. E fet lo dit matrimonial ligament, tramès primerament, ans que's recullís, dos nobles hòmens, ço és, mosser Berenguer de Cruylles e mosser Guerau de Queralt, ab sengles galeas del dit estol, al dit regne de Sicília, ço és a saber: lo dit mosser Berenguer a la vall de Not e lo dit mosser Guerau a la vall de Matzara per veure e escusir si reebrien los dits senyors qui devien passar o si·ls contradirien. Aquests cavallers partits, encontinent lo dit estol féu vela. E los dits cavallers ésser junts, tot lo dit regne e los barons d'aquell los faeren bon aculliment, los quals assabentaren lo dit duch de Muntblanch, qui ja era en Càller, la placent acullença a aquells feta, per què los dits senyors del tot passaren. E navegants, quant foren a vista del dit regne, una vila qui està alt, apel·lada lo Munt de Sent Julià sobre Tràpena, començà a ffer alimares.

L'estol prenent terra en I^a forest entre Tràpena e Marçala, primerament la vila de Tràpena aportà les claus al duch. E après les altres viles. E partint de la dita forest tengueren lur via vers la ciutat de Palerm, e alguns macips de gentils hòmens, cuytants-se per pendre posades e essents dins en la dita ciutat, tancants los portals, foren morts e pesseiat per permissió de Andria de Xaramunt qui·u manà fer, lo qual regia en la dita ciutat. Lo duch, sabent açò, arbitrant que·l dit Andria mostrava ésser rebel·la, majorment com no li obrí los portals quant li fo davant, posà·y setge, hon estech per XI dies. E un dia lo dit Andria vinent al dit duch per voler-lo en altra manera decebre fou pres per lo dit duch e fou mes presoner en la galea del dit duch. E encontinent la dita ciutat, cridant altes veus: *Viva, viva lo rey, la reyna, e lo duch!*, la qual se donà a ells. E ells, éssen entrats dins la dita ciutat, tolch lo cap al dit Andria, axí com a rebel·le.

Les quals coses fetes, lo dit duch notificà aquelles, e com havia a sa obediència tota la illa fins lo castell de Jaig, a aquest dit rey en Johan, germà seu, qui·s trobà en la ciutat de Barchinona, per la qual nova aquesta prop dita ciutat féu tres dies de festa ab gran alagria de alimares; per les quals alagria e festes lo coratge d'aquest rey en Johan s'escomoch de ampendre a passar en Sardenya e féu sos preparatoris a ffer estol.

Haüda la dita ciutat de Palerm per lo dit duch, vench a ell nova que Artal d'Alagó, qui tenia lo castell de Jaig rebel·le, era entrat en ciutat de Cathània, qui havia feta aquella rebel·lar, lo qual duch ab lo rey e reyna partí per mar, e la gent d'armes per terra, e anà a dita ciutat de Cathània, e, ésser exit lo dit Artal d'aquella, al dit duch foren ubertes les portes. Aprés se rebel·laren totes les ciutats e viles d'aquell regne sinó Messina, Saragoça [Siracusa] e Not. Lo duch, vaent que la feyna anava a mal, hisqué de Cathània e anà primerament contra la vila de Lentí e entrà-la, donant-la a sacomano. E après anà a Castro Johan, qui era lo pus fort de terra de Sicília, e entrà-l per combat. E, anant per execució de sacomano e per eximpli del càstich de aquestes viles, algunes altres se reteren, mas no totes, e lo dit duch, hujat e cançat, volgué tornar en Cathània. Fou-li dit que·l dit Artal hi era entrat, qui tenia aquella rebel·lada, la qual cosa li fou molt greu, tenint-se per mig perdut. Al dich [dit] duch covench de posar·hi setge e, estant en aquell, tots los barons del regne se ajustaren ab companyes en nombre de xv mil combatents, volents venir per ociure los del setge, per què lo dit Artal d'Alagó, companyó lur, fos preservat de perill.

E com l'estol d'aquest en Johan fos fet per causa del regne de Sardenya e lo dit rey no volgués

muntar en aquell, féu-hi muntar per capità lo noble don Pero Massa qui, com fos en les mars de Sardenya, sabé per una barcha qui venia de Sicília que'l dit duch ab sa host estava en àvol partit, per la qual rahó hac de acord de venir en Cicília per socórrer al dit duch, e de venguda pres terra a la vila de Marçala, e, donant-li combat, entrà-la, matent-la a sacomano.

Los barons qui venien per esvehir lo dit setge, sabents que estol havia vengut en Cicília e que havia entrada Marçala e havents pahor de lurs províncies que senyorejaven, de pedre-les, dispersiren-se. E axí lo dit duch e sa host foren fora lavors de aquell perill.

E lo dit don Pero Massa, ab xxii galeas e una galiota, foren ab lo dit duch en dit setge, en tal manera que ab l'ajuda de Déu la dita ciutat de Cathània se hagué a ix dies d'agost del any mccccxiii; però lo dit don Pero Massa en lo dit setge morí de mort natural. E entrada la dita ciutat encontinent lo dit estol se'n tornà. E après, lo dit duch hac bé master a manar mans [per naus] per les altres ciutats e viles qui romangueren rebel·les.

Cf. *Crònica del regnat de Joan I*, transcripció, introducció i notes de Frederic Pau Verrié, Barcelona, 1950, 22 p., edició privada de felicitació nadalenca, p. 17-20.

* * *

Verdad es que al tiempo que el rey su hermano falleció, absente se falló de Aragón y ocupado en la conquista de Sicilia porque el derecho de Sicilia por la parte de los reyes de Aragón a él principalmente pertenecía porque el rey don Pedro su padre en él señaladamente había renunciado todo el derecho que le alcançava d'ella, por qualquier parte que alcançar le pudiesse y también por la parte de la Reyna su madre, que fuera siciliana y hija del rey don Fadrique el moço, como diximos arriba, le cabía quicá parte alguna, bien que si en disputa estrecha el fecho poner se quisiesse el más esmerado título y derecho del rey don Martín el menor, fijo primero suyo sin duda ninguna era, que por esso le mandó el rey su tío intitular rey de Sicilia porque fue casado con la infante doña María primogénita y heredera y propietaria del reyno y por el derecho del padre, que había tan sin contienda reynado, cuya successora legítima y heredera universal ella era y por la concessión apostólica salida de la corte de Roma, por voluntad y consentimiento libre del Padre Santo Gregorio septimo, que de nuevo y de gracia especial, le envistía el reyno y justicia de aquel con todas las cláusulas y circunstancias cumplidas, para la possessión y derecho de aquel.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 152v.

* * *

Die dominica, undecima die junii, anno a nativitate Domini m^occc^oxc^o primo, dominus Martinus, dux Montisalbi, inclitus dictique domini regis Johannis frater, posuit duos standarts ante Logiam civitatis Barchinone, versus orientem, et unum erat cum signo regni Aragonum et aliud regni Sicilie, pro transferendo se ad regnum Sicilie, veniens cum Martino filio suo, de quo erat contractatum fieri matrimonium cum domina Maria, regina Sicilie.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 158.

* * *

[1392, febrer] Dissapte xvii. Partí lo senyor Duch ab son benaventurat estol del port de cala Lobera hon, temps havia, havia replegat aquell per fer son bon viatge vers lo regne de Sicília ab l'infant

Don Martí, fill seu, e ab l'alta Regina de Sicília, muller del prop dit infant, ab VII galeas e XIII naus, en les quals havia diverses nobles e cavallers e molta altra notable gent, romanent en lo dit port VI galeas armades e altres naus qui del tot ladonchs, com lo dit Senyor partí, no eren en avís de dar la vela, e lo dicmenge següent, a XVIII del dit mes, totes les altres galeas e altra navili donant la vela, partiren del dit port per fer lur bon viatge e ajustar-se ab lo dit alt infant qui aquelles e aquells devia esperar en la illa de Sardenya.

.....
 [1392, juny] divendres XXI. Vench I galea armada de valencians de les parts de Sicília e portà cert ardit del senyor Duch qui, ab son benaventurat estol és en les dites parts, que lo dit senyor havia vers sí tot lo regne de Sicília e era entrat en Palerm. E lo primer die del present mes havia fet tolra lo cap en la plaça de Palerm ora de tèrcia d'aquell dia a Andriota de Xaramunt per reó de trahició que'l dit Andriota havia tractada contra lo dit senyor e les sues gents, de què lo present die en la nit se faeren grans alimares en la ciutat de Barchinona.

Manual de novells ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní, 1892, ed. per F. Schwartz y Luna, F. Carreras y Candi, 1, Barcelona, p. 26 i 28.

* * *

Guerra.- En l'any mil CCCLXXXII a XVII de ffebrer, lo infant en Martí, qui era duc de Montblanc se recullí a Portfangós ab molta gent de caval e de peu per anar conquerir lo regna de Cicília, en lo qual moriren molta gent abans que fos conquest.

Ernest MOLINÉ I BRASÉS, *Noticiari català dels segles XIV y XV*, de Joan Toralles, *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, núm. 1 (1915-1917), p. 211-220, concretament p. 215.

La successió al tron a la mort de Joan I

L'endemà [31 de maig de 1396] de la sepultura del dit rei [Joan I] els nuncis de les ciutats de Sagrassa, València i Barcelona, amb els prohoms de la dita ciutat de Barcelona, elegiren reina dona Maria, consort de l'il·lustre infant Martí, duc de Montblanc, en absència del dit senyor infant, i la feren seure en el tron en el palau reial nou de Barcelona.

Mateu SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum ab anno 1372 ad 1408*, publicat per J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XXI, Madrid, 1851, p. 229. Traducció del llatí de M. T. Ferrer i Mallol. Foren els diputats de Catalunya i els consellers de Barcelona els qui portaren Maria de Luna al palau reial.

* * *

XVIII^a maii 1396, cerciorati conciliarii de infortunata morte regis Joannis, incontinenti fuerunt ad dominam duciçam, uxorem infantis Martini, ducis Montisalbi, fratris regis defuncti, in remotis agentis, et denunciando illi mortem regis, cum dolore et amaritudine cordis, dixerunt illi quod, attento quia rex decesserat sine sobole masculina, regnum pertinebat ad dominum ducem Martinum, virum suum, intitulado illum, de presenti, regem Aragonum et comitem Barcinone, et pro rege habebant illum, et sic eam pro regina, humiliter deprecando illam quod haberet eos et hanc civitatem in sua gratia, et quod in suo concilio, quamdiu rex maritus suus absens fuisset, admitteret aliquos ex dictis conciliariis, et propterea ipsi elegerunt duos ex eis, ut interessent in conciliis dicte domine regine.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 180.

Morí lo rey en Johan.- E en l'any mil CCCLXXXVI divendres a dos de juny, lo rey en Johan era en Empurdà e après dinar anà a cassa e quant fo en la cassa murí sens que no féu ordre de christià ne confessà. E açò se dix li venc per lo gran dapnatge que havia dat en la illa de Malorque, de què havia trets duens mília florins. En aquest any en lo mes de satembra lo comte de Foix, qui havia la filla del rey en Johan, neboda del rey en Martí, duc de Montblanc, se va alsar a fer guerra contra Cathalunya e de fet entrà en lo regne ab gent d'armes dihent que lo regne li pertanyia a ell en nom de sa muller, e tothom se recullia e-s matia per forses, de la qual cosa tothom conaxia que los cavallers eren molt alegras.

E. MOLINÉ I BRASÉS, *Noticiari català...*, p. 215-216. La datació de la mort del rei Joan I és incorrecta.

* * *

En falleciendo su hermano el ínclito rey don Johan, luego el reverendo señor el arçobispo de Tarragona y el noble cavallero don Bernad Galçeran de Pinós, con acuerdo y libre consentimiento de los consejeros de Baçelona levaron al palacio real de la ciudad muy acompañada de damas y donzellas, a la señora duquesa de Muntblanque, muger del infante don Martín, que estava entonce ocupado en Sicilia, como antes dicho fue y la levantaron en reyna de Aragón y le prestaron obediencia, como quier que a los más desplugo, que todos quisieran haver su parte en el fecho, mas eran estos que lo emprendieron tan principales y de tanto consejo y tenían en los reynos tanto lugar, autoridad y poder que con todo se salieron.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 152v-153r.

Processament dels consellers de Joan I

Aquest rey era en Cicília quant son germà lo rey en Johan morí; lo qual mort, la terra, sentint-se agreujada dels consellers qui eren estats seus, a consell dels quals en sa vida havia fets actes injusts contra la terra en tant que si aquell rey hagués viscut més haguera mesa la dita terra a total destrucció, e per dar càstich a aquests e aximpli als consellers dels reys esdevenidors, levàs —ço és los regnes e comptats qui foren de un acort— a metre aquells en presons axí com fou complit per obra...

Aprés ésser vengut en la terra, la gent d'aquella pensant que ell donàs mort als dits presoners qui eren estats consellers del dit rey en Johan, e ell soltà aquells.

Crònica del regnat de Martí I, p. 19 i 21.

* * *

Mas acometieron una gran novedad los señores del Principadgo, ca teniéndose por agraviados de las tantas desórdenes que havían acometido los del consejo real contra las costumbres, leyes y privilegios de la tierra y de lo que havia fecho fazer al rey en prejuzio de las libertades de Catalueña y daño grande de todos los pueblos, tanto que si el rey viviera, peligrara la tierra o viniera quiçá en mortal perdición, fueron de acuerdo que porque sirviesse de enxemplo para los venideros reyes y los del consejo de aquellos que los echasen en presiones y fuessen bien guardados fasta que el successor viniesse y les diesse castigo y así los echaron.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153r.

* * *

**Ajut enviat a Sicília i ambaixada de Catalunya i València al nou rei a Sicília.
Casament de Martí el Jove amb la reina Maria de Sicília**

[1396] Juny. Diyous I. Fo la festa de Corpore Christi. E donaren vela VII naus qui ab diverses gents d'armes ab lurs cavalls e altres van ab les dites naus en Sicília en ajuda del alt Senyor Don Martí, rey d'Aragó per mort del alt rey en Johan.

Divendres II. Lo dit die donaren vela VI barques grosses en les III de les quals anaven cavalls e hòmens d'armes et les altres III carregades de vitualles.

.....

Dicmenge IIII. Donà vela la nau d'en Pujades qui passave en Sicília en ajuda del dit senyor duch en Perot d'Elcalà e diverses hòmens d'armes ab lurs arneses e cavalls.

Juliol. Dissapte XXII. Fo Sancta Maria Macdalena. E fo juncta en la plaia de la mar de Barchinona una galea armada qui venia de Sicília, hon vench lo noble en Bernat de Cabrera.

Agost. Divendres XI. Partiren de la plaia de la mar de Barchinona VI galeas armades qui per missatgeria van al Senyor Rey en Martí, qui és en lo regne de Sicília. E anaren en les dites galeas per missatgers al dit Senyor per part de la Senyora Regina, muller del dit Senyor Rey e de prelat, rics hòmens, cavallers, hòmens de ciutats e viles ajustats en la ciutat de Barchinona, los reverent pare en Christ mossèn Huc, bisbe de Tortosa, lo egregi baró en Johan de Cardona, mossèn Francesch Sagariga, en Manuel de Reyadell, donzell, en Ramon Savall, ciutadà de Barchinona e n'Armengau Grimau, de la vila de Perpenyà. E lo dit die vench lo rempi armat d'en Brien [?] Solà, qui venie de les dites parts de Sicília.

Dissapte XII. Lo dit die tornaren III galeas de les damunt dites VI galeas les quals per fortuna, ensem ab les altres III qui romangueren al cap, partiren lo dit die de divendres de la dita plaia. Per fortuna e per ço com les dites III galeas qui tornaren no havien poguda levar tota la gent qui ab aquelles devia anar tornaren en la dita plaia. E alargaren-se per tornar a les altres III per fer lur bon viatge lo dit dia, ora de sol post. E totes VI donaren vela la dita ora.

Manual de novells ardots..., I, p. 57-58.

* * *

E açò fet, los tres braços del General de Cathalunya armà tres galeas; e la ciutat de València, una. En les quals galeas del dit General muntaren per missatgers mosser Huc de Lupià, bisbe de Tortosa, don Johan Ramon Folch, comte de Cardona, mosser Manuel de Rejadell e en Ramon Çavall, ciutadà de Barchinona; e en la galere de València muntaren missser Guillen Ça Era e misser Johan Mercader, juristes d'aquella ciutat.

Per regne d'Aragó no·y muntà algú, jatsia ne fossen requests o convidats però ells se·n'escusaren dient que no·u havien en costum.

Los quals missatgers junts en Sicília, e notificà al rey en Martí la mort del dit jermà seu; requireren-lo que degués venir a regir sos regnes e terres, lo qual rey los ho atorgà; qui encontinent féu celebrar benedicció en faç d'esgleya sobre son fill lo rey de Sicília e la reyna sa nora. E noçes solempnes fetes per la festivitat d'aquells e donat orde al endressament del dit fill seu e de son regne, jatsia fos més de la meytat rebel·la, prè comiat del dit fill en la ciutat de Messina a XIII dies de deembre de·l any MCCCXCVI.

Crònica del regnat de Martí I, p. 19-20. El lloc darrer de partença fou Trapani el 10 de gener.

El dissabte 22 de juliol del dit any, cap a l'hora de vespres, el noble Joan de Cruïlles i els venerables Ramon de Talamanca i Berenguer de Palau, cavallers, com a nuncis enviats per l'il·lustríssim senyor infant Martí, duc de Montblanc, recentment elegit rei d'Aragó, a la il·lustríssima senyora Maria, esposa seva, arribaren a Mallorca, amb plens poders, segons deien, concedits a la seva esposa per al regiment dels regnes. Amb ells vingué Jaume Sacoma, ciutadà de Mallorca, que havia estat enviat pels jurats de Mallorca al dit senyor rei Martí a l'illa de Sicília, on el dit rei havia anat personalment amb el seu fill, rei de la dita illa, per subjugar-la.

El dimecres 16 d'agost del dit any arribaren a Mallorca el fill del noble comte de Cardona i el reverend bisbe de Tortosa i moltes altres persones notables, nuncis o ambaixadors elegits per la ciutat de Barcelona i tot el Principat de Catalunya i la ciutat de València, amb sis galeres armades, dues de les quals havien estat armades a la dita ciutat de Barcelona i dues a València, enviats per certes causes a l'il·lustríssim senyor Martí, rei d'Aragó, que es trobava personalment a la dita illa de Sicília.

M. SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum...*, p. 229, traduït del llatí per M. T. Ferrer i Mallol.

* * *

Embiaron a menos d'esto, por cumplir si quier con su príncipe y rey y con su dever y virtud una solempne y principal embaxada para la ysla donde el rey estava a le fazer sabidor de la muerte del rey su hermano y a suplicarle que le pluguiesse venir a tomar la vara de los reynos de Aragón. Fueron embaxadores don Ugo de Lupian, obispo de Tortosa, don Johan Ramon Folque conde de Cardona y otros prelados y cavalleros de los reynos. Llegados a Sicilia y besadas las manos al rey, esplicaron su triste mensagería y el rey fue muy contento de cumplir con lo suplicado y despachó por se partir, mas puso primero en orden la ysla de Sicilia y solempnizó las reales bodas del infante su fijo con la infante primogénita de Sicilia, señores propietarios de la ysla.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153r.

Ocupació de Martorell i Castellvell de Rosanes, del comte de Foix, i processament del comte i de la infanta Joana

[1396. Agost] Dilluns xxviii. Partiren lo dit die e ora dels pols [del cant dels galls], so és vers x ores ans de mige nit, los honrats en Berenguer Morey, en Pere Vives, qui ab c ballesters y forsa xx lances hòmens a caval, ab mossèn Galceran de Rosanes e ab qualsque c sirvents de Lobregat anaren al loch de Martorell. E partida de aquells entraren en lo dit loch vers ora d'alba et l'altre partida muntà per haver lo castell appellat Castellvell de Rosanes, lo qual lo die següent qui fo vers la dita ora lla no pogueren haver perquè assetiaren aquell ab moltes altres gents d'armes que'n entrevengueren per les quals vila y castell se féu la dita execució e presó per ço com se deya que'l comte de Foix, de qui lo dits castells y vila són, se esforsave intrar ab gents d'armes per dampnificar los regnes e terres del senyor rey.

Manual de novells ardots..., I, p. 59.

* * *

Die martis xxix^a die augusti dicti anni, fuit capta, per nonnullos cives Barchinone, villam Martorelli et omnia loca baronie Castri Veteris de Rosanis, que tenebatur pro comite Fuxii; quod fieri fecerunt serenissima domina Maria, domini regis Martini, noviter regnantis, consors, et consiliarii

Barchinone, eo quia dictus dominus rex erat in regno Sicilie, et comes Fuxii volebat, vi et manu armata, occupare se regni Aragonis et totam terram domini regis nostri, allegando quod pertinebat sue conjugii, que fuit filia dicti domini regis Johannis; quod veritate carebat.

Prima februarii 1397, ex parte regine Marie, tunc rege viro suo absente, fuit citata, voce preconia, infanta Joanna, uxor comitis Fuxi, et etiam dictus Mateus comes, que filia erat regis Joannis, bone memorie, ad comparandum perçonaliter coram dicta regina et se defendendum de crimine lese magestatis, de quo impetiti erant; contra quos dominus rex, posquam pervenisset de Cicilia, fecit armatam ad illos debellandum et terras suas ocupandum, quas habebant in Catalonia.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 161 i 179.

Disposicions per a la defensa i govern de Sicília. Retorn del rei Martí als seus regnes. Visita al papa Benet XIII a Avinyó

E lo rey, vahent la embaxada encontinent se apparellà de venir-se-n, però ans ordenà qui roman-drien ab son fill, lo rey; si bé, ans lo rey don Johan morís, lo dit infant havia cavalcat après la presó de Cathània, e havia recobrat la més part del dit regne, e la més part per força d'armes; en les quals coses lo dit infant se mostrà molt virtuós cavaller, car per força de sa cavalleria se pres Lanti, Calatagiró, Plaça e Castro Johan, e la més part d'aquestes viles per força d'armes. E après, havent acabades les dites coses, lo rey, son frare, fou mort, e ell fou fet rey en la manera dessus dita. E lo rey, en la sua ordinació, dexà major sobre son fill, lo rey, lo egregi baró mossèn Ramon de Montcada, comte d'Agosta, e aquell lo dit rey féu pendre titol de marquès de Malta, e li acomanà son fill, lo rey. E dexà en consell del rey, son fill, lo cardenal de Cathània e mossèn Francesch Çaguarriga, los quals après feren prou males obres en lo dit marquès dessus dit, fahent-li perdre tot ço del seu, segons se diu, sens culpa. E après ésser-se-n vengut, tota la vall de Marçella era rebella; en la qual, per lo rey fou tramès lo egregi don Jaume de Prades ab lo honorable mossèn Ramon de Bages, en sa companyia; los quals cobraren Palerm e altres ciutats e viles al senyor rey, e axí tot lo regne tornà en obediència del rey.

Pere TOMIC, *Històries e conquestas...*, p. 246.

* * *

Aquest rey vinent se'n passà per la ciutat de Avinyó, hon era Papa Benet XIII. Allí estech o aturà març e abril de l'any MCCCXCVII obtinent del dit Papa concessió del dit regne de Sicília per al dit fill seu.

Crònica del regnat de Martí I, p. 20.

* * *

Subsequenter christianissimus princeps et dominus dominus Martinus, dux Montisalbi, de mense marcii anni a nativitate Domini MCCC nonagesimi septimi post mortem vel decessum illustrissimi principis Johannis, ultimi regis Aragonum, fratris sui, de conquista insule Trinacie ad requestum principatus Cathalonie reddiens post gloriosam victoriam Marsiliam aplicuit et sanctissimi domini nostri Benedicti pape devocione devictus, quia perpenderat, quod cardinales cum predicto domino nostro non concordabant, tam pro reverencia ipsi domino nostro impendenda, quam pro concordia inter predictum dominum nostrum et cardinales procuranda ad civitatem Avinionensem cum VII galeis aplicuit. Et cum alias galeas haberet, propter ipsarum magnitudinem et ponderositatem non

potuerunt nisi ad Arelatum ascendere. Et intravit civitatem Avinionensem ultima die marcii anni predicti, que erat dies sabbati, -currente anno illo G pro lictera dominicali,- in qua solempniter receptus fuit. A ianua enim portus Rodani, ubi aplicuit, a destris et a sinistris et in parte superiori vie civitatis expalliate fuerunt. Et prima aprilis, que fuit dominica Rose anni predicti, dominus noster dicto illustrissimo principi domino Martino, regi Aragonum, rosam tradidit; more solito per civitatem cum rosa in manu equitavit, viis solempniter, ut in primo introitu suo, paratis. Demum die sancto pasche post missarum solempnia in capella maiori palacii omagium pro regnis Sardinie et Corsice domino nostro et ecclesie Romane prestitit. Et ulterius in factis scismatis procedens, cepit tractare dictus rex de concordia dicti domini nostri et cardinalium. Qui rex cardinales bonis verbis admonens aliquid concordavit et de una alia via quam renun[cia]tionis tractatum et concordatum fuit; que fuit sub silencio detenta, quousque regi Francie et aliis et principibus et intruso esset notificata per certos nuncios sive ambaxiatores dicti regis Aragonum, videlicet dominis Petro de Queralto ad intrusum et abbatem Sancti Cucufati et Albertum de Çatrilla, milite, ad regem Francie. Et post hoc dominus noster de consensu cardinalium partem ligni vivifice crucis satis magnam cum multis aliis iocalibus dicto domino Martino regi tradidit, et die sabati, computata XI madii anni predicti, a civitate Avinione, congerio a domino nostro et cardinalibus recepto recessit et in Cathalonia per mare in litore plagie Barchinonensis aplicuit et more solito solempniter receptus et festivatus fuit.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum temporibus Benedicti XIII*, Padeborn, 1906, p. 26-28. N'hi ha també una traducció al castellà: MARTÍN DE ALPARTIL, *Cronica actitatorum temporibus Benedicti Pape XIII*, edició i traducció de José Ángel Sesma Muñoz i Maria del Mar Agudo Romeo, Saragossa, Gobierno de Aragón, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa, 1994.

* * *

Qui dominus Martinus, facta sibi primitus embaixiata per universitates regnorum et terrarum Aragonie, Valencie et principatus Cathalonie, veniendo ad regnum suum Aragonum, veniendo per mare cum gualeis, anno scilicet MCCCXCVII, arripuit terram in civitate Massilie regni Provincie et post paucos dies, hoc est, ultima die mensis marcii dicti anni, dictus dominus Rex intravit civitates Avinione recedendo de loco de Arlet et ascendendo per Rodanum cum suis galeis. Invenit servicium sibi missum per cardinalem de Saluces, hoc est, *copes, pitxés, plats, bacins*, potebant esse in quantitate ponderis LXX marcharum argenti daurati. Et ex post invenit quamdam barcham magnam, quam misserat sibi dominus noster papa Benedictus cum maxima tenda, multum enim dicta barcha erat inpaliata, ad hoc ut facilius posset ascendere ad civitatem Avinione et magis secure. Et dictus dominus rex ascendit in dicta barcha et gualee fuerunt eum tamen quatuor, quare alie erant grosse. Et ex post invenit cardinalem de Vives, qui invitavit dictum dominum regem ad prandium in loco de Tarascho, ubi requiescit sancta Martha, et post prandium dedit sibi vexellam argenti circa LXXX marchas. Et recedendo de Tarascho, ascendendo per Rodanum, venit ad locum de Armo et semper fuit cum eo cardinalis Pampilonensis, prout habuit in mandatis a domino nostro Papa. Et istud fuit in dicta die, penultima marcii.

XXXI vero die marcii, de mane, recessit de dicto loco de Armo et circa meridiem fuit in civitate Avinionensi, et exivit ad terram *devant Nostra Dona dels Miracles* et ibi invenit duos equos et unam achaneam et unam mulam, que animalia fuerunt missa per dominum nostrum Papam, que animalia erant multum pulcra et *ab molt bells arnesos*. Et dictus dominus Rex ascendit super quodam equo, multum viriliter, et exierunt omnia dicto domino Regi, omnes cardinales ad recipiendum eum cum multis prelati infinitis et nobilibus de omnibus nationibus. Et dictus dominus Rex militando accessit

in medio duorum cardinalium ad palatium domini nostri Pape et omnes careriis erant ampaliatē, et tanta multitudo venit ad eum videndum quod vix poterant transire equitantes cum eo et dicte carerie erant ampaliatē de super. Et cum fuit in dicto palacio descendit de equo, intravit in domo, que vocatur *lo Consistori*, et ibi invenit dominum nostrum Papam, qui ipsum recollexit graciosse et fecit ipsum sedere in quadam cathedra iuxta eum, optime recolligent omnes illos qui cum dicto rege venerant. Et, hoc facto, dominus noster Papa recepit dictum dominum regem per manum, ascenderunt ad prandium et fecit sedere dominum Regem in quadam mensa, *tot soll*, ad manum dexteram domini nostri Pape et post dominum Regem, in alia mensa fuerunt omnes cardinales seu major pars eorum, et ad manum sinistram alia pars cardinalium et ex post fuerunt collocati omnes qui cum dicto domino Rege venerant. Quo facto, dominus noster Papa fecit parari i *dressador* pro domino rege, in quo fuit posita una magna et pulcra navis de argento deaurata et una cupa et unum *pitxer* de auro *molt richs*, in qua potabat dominus Rex. Item tres *copies*, tres *pitxeres fort beles sobre daurades*, *item hi havia bacins, plats, idries, salers, perintes de tenir vi, aygüeres he altra vexela* et predictam vexellam totam sibi dedit dominus noster Papa. Et mandavit quod dictus dominus *fos servit ab tast he cubert he genoll ficat, axí com ell. He lo dit covit fo de moltes e notables viandes*. Et post prandium in collatione fuit, dictus dominus Rex sedit ante dominum nostrum Papam inter duos cardinales. Quo collatione perfecta, dominus noster Papa et dominus Rex, cum ipsis cardinalibus, intraverunt in quadam camera, que vocatur Romana, que fuerat parata multum honorifice pro dicto domino Rege et ista festivitas duravit per multos dies.

Deinde, adveniente dominica, que dicitur de la Rossa, de mane, dictus dominus rex exivit ad missam domini nostri Pape cum habitu regali, *ço és ab mantell lonch he caperó gran folrats de arminis ab redoblench de arminis sobre lo mantell fins a la meytat dels pits, e segué en la missa en i cadira après del Papa, a man dreita, primer que negun cardenall, après donà aygua al Papa en la missa, et aquella acabada anare-se'n a la Cambra del Parament e donà lo Papa al senyor Rey i rossa de auro ab v balays, valia ha comuna stimació dccc ho mill florins. Enaprès, lo dit Senyor cavalcà per la ciutat ab la rossa en la mà, acompanyaren-lo tots los cardenals, patriarches, protonotaris, arquebisbes, bisbes, barons, cavalés e altres molts sens compte he entre los altres hi era lo senyor de Saut. E tanta era la multitud de gent per les careres a mirar lo senyor Rey, que envides podien passar he tornassen al palays, on se dinà ab lo Papa ensemps ab los cardenalls.*

Lo diluns per lo matí que fo, vengueren tots los cardenals a la cambra del senyor Rey he lo cardenall de Florença, qui és lo pus antich, féu una proposició al senyor Rey recomanant-li los fets de la Esgleya he a tots ells. He après dinar vengueren molts ciutadans en nom de la ciutat, he feren alò mateys que los cardenalls avien fet per lo matí.

Lo dimarts per lo matí cavalcà lo dit senyor Rey he anà oir missa al Sant Cardenall he acompanyaren-lo xiiii cardenals. Tro que fo tordat al palays on stava e menyava contínuament ab sos cavalés davant lo Papa. Après lo senyor Rey aplegà tots los cardenals en la Cambra de Jhesús, prop lo Consistori, e dix-los com ell era vengut aquí per fer reverència a nostre senyor lo Papa he per visitar ha ells, hoc encara era vengut per tractar ab ells que una vegada lo Cisme se levàs de carera, he que per ço com ell havia entès que entre lo Papa he ells avia discòrdia, que-lls pregava caramente que ells volguessen ésser i voler ab lo Papa et que elegissen alsquants d'ells ab los quals ell pogués sobre aquesta fena contractar. He elegiren-ne vii, los mayós enemichs del Papa, aquells qui fan tot lo mall, són aquests: mosènyer d'Emians, mosenyor de Thorí, Petramala, Saluces, Vives, Nou, Castell, he aquest és bo. He après lo senyor Rey parlà ab los vii cardenalls elets, los quals deuen retre resposta.

Et dictus dominus rex Martinus, recedendo de dicta civitate Avinionensi, per suas dietas pervenit

ad locum de Cadaqués, cum x galeis armatis, XXI^a die mensis madii, anno Domini mccc nonagesimo septimo.

Et in die xxii dicti mensis et anni venit ad locum de Bitulona circa horam tertiarum, et in dicta villa seu parrochia fuit et estetit usque ad diem sabbati. Et in die domenica, que fuit et estetit usque ad diem sabbati. Et in die domenica, que fuit xxvii dies dicti mensis et anni, circa horam nonam diei, fuit in plagia Barchinone et arripuit terram per pontem positum et factum de postibus et cohoptum de pannis de lana.

Et in capite dicti pontis fecerunt sibi unum altum sedile quinque gradonum, et ibi dictus dominus rex sediit per unam horam et plus, aspiciendo et mirando festum quod sibi fiebat ut sequitur. Nam maior pars officiorum tripudiabat, alii incedebant armati, alia pars fecit *los jochs següens*: primo, barcharii et homines maris fecerunt unam navim sarracenorum et duas galeas christianorum, que navis et galee navigabant per terram, et preliabantur adinvicem christiani et sarraceni cum tarongis; item, officium blanqueriorum tripudiaverunt et fecerunt unum orridum leonem; ite officium magistrorum domorum fecerunt unum castellum in quo ducebantur alique domicelle; item officium *dels payés* fecit unum castrum in quo ducebatur *lo Rey d'Amós* cum sagitis quas hinc inde prohibiebat, et in dicto castro erat una domicella in quolibet angulo, que domicelle ministrabant sagittas ipsi Deo Amoris; item, officium *dels cotonés* fecit multos equites cotoneros et turchos qui adinvicem preliabantur; item officium fustariorum fecit unum parvum castrum non multum a terra sed largum, in quo erat posita rota fortune cum quatuor puellis positis in dicta rota que vocabantur regnum, et dicta rota semper erat in motu, et regnum non movebantur cum essent bene afixe ipsi rote cum titulis «Regnabo, regno, regnavi, sum sine regno»; item officium frenariorum fecit unam vibram multum altam et magnam que prohibiebat ignem et spiras ignis per os suum et fecerunt amorum cum multis turchis sive *turchs* et multos homines *salvatges*, et adinvicem preliabantur et novem angelos qui tripudiabant, scilicet tres *vermells*, III *blaus*, III *negres*; item officium argentariorum fecit unum castrum magnum, in sumitate cuius erat magestas divina, et subtus magestatem erant celi et ordines angelorum, et magestas divina voluebat per se circumquaque, et portabat coronam auream in manibus, et angeli unusquisque certum quid arnessiorum domini regis cum eius signo. Peractis omnibus istis et vissis per dictum dominum regem, venerunt xx^{ti} *bornadós*, et statim dictus dominus rex ascendit equum suum et, precedentibus eum, accessit *per lo carer Ample, he per los Cambis Veys, e davant Sancta Maria de la Mar, he per lo carer de Moncada, he isqué a la capella d'en Marchús, he puys a la Bòria, a la plaça del Blat, a la Franeria*. Et novissime, venit ad sedem Barchinone, que erat *tota empaliada he enramada*, intrus et extra et in claustro, sicut et omnes vie per quas transsivit, et adoravit crucem domini nostri Ihesu Christi ante foras dicte sedis, in loco ubi consuevit esse capella Sancti Blasii. Et, demum, intravit dictam sedem et accessit ad altarem Sancte Crucis et ibi iterato adoravit Crucem, quo facto, fecit fieri una absolutionem pro anima recolende memorie domini regis Petri, patris sui, et aliam pro anima bone memorie domini regis Iohannis, fratris sui, quibus absolutionibus finitis fuit incepta antiphona «Hostia solempnis» per cantores, et descenderunt ad capellam Beate Eulalie. Et, postmodum, inceperunt cantare responsum «Egressus», et acceperunt ad capellam sepulcri, et ibi erat paratum altare cum spina Domini, et adoravit eam. Demum, inceperunt antiphonam «Reginam Celi» et cum illa accessit dominus rex cum processione pedestra ad palatium regalem, quod est iuxta dictam sedem, et fecit orationem in capellam Sancte Marie dicti palatii. Et, reversus ad sedem predictam cum processione, statim militavit et accessit ad palatium regine. Et, in dicta die domenica et sequenti, civitas Barchinone tenuit tabulam de *juvir*. Et dictum festum officiorum duravit per quatuor dies, eo quia dictus dominus rex fuerat multum desideratus per omnes gentes.

Item, III^a die mensis madii dicti anni, dictus dominus rex fecit fieri festum duplex maius de Spina Domini, et in missa ipse et domina Maria, eius consors, interfuerunt, et fuit factum maximum festum.

Item, III^a die dicti mensis et anni fuit factum per dictum dominum regem *lo Cap d'ayn* dicti domini regis Iohannis sollempniter, ut est moris fieri, cum multis cereis et magna offerta.

Joan-F. CABESTANY FORT, «El Cronicó de Guillem Mascaró: l'autor i l'obra», a *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. II, Barcelona 1980, p. 115-122, concretament p. 121-122, pel que fa a la visita al papa Benet XIII a Avinyó; i Miguel RAUFAST CHICO, «¿Un mismo ceremonial para dos dinastías? Las entradas reales de Martín el Humano (1397) y Fernando I (1412) en Barcelona», *En la España medieval*, núm. 30 (2007), p. 91-130, concretament p. 124-125, pel que fa a l'entrada del rei.

* * *

Y partióse de Meçina a los treze días del mes de deziembre año mil quatrocientos menos quatro y passó de venida por Aviñón y detóvose ahí fasta en fin de abril del año siguiente, tratando los negocios de la ysla de Sicilia con don Pedro de Luna, dicho comunmente papa Benedito XIII y optuvo de aquél por cumplimiento mayor o quiçá por menos cumplir el derecho del reyno de Sicilia para su fijo el rey don Martín el Moço: que le tenía por tantos derechos ganados que pareció ser demasia, quanto más pues fue a la postre desposeydo del papadgo, como adelante se dirá. Después de llegado a la deseada ciudad de Barcelona y muy alta y magníficamente por aquella reçebido mandó soltar de las presiones en que estava a todos los consejeros del rey su hermano don Johan y quiso más començar por la clemencia y el perdón que por el rigor ni por vengança de los del consejo del rey su hermano, esperavan los otros llegando los havían de sentenciar y pensava este otro más en conservar ciudadanos que en los castigar tan de fiero.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153r.

* * *

L'an MCCCCLXXXVII, lo jorn XXIX del mes de mars, que fou digous, de matin intret en Arlé lo rey d'Aragons per son nom apelat lo rey Martin e venc an VII galeias armadas per son et aribet a Trenquatalhas et aquí pres terra: en au lo port s'en paset en Arle et al pe del trapon, que es a l'intrar d'Arle, fou la profession de sent Trofeme, e las gens de la villa, que lo resen upron an gran honor. Item aqui lo rey s'aiuvelhet e baset la cros; et apres si sorgi, et anet a san Trofeme, lo pali estendut dessus lo rey. Item quan foron a l'intrar de la gleysa de san Trofeme, lo i fou mosen Jo. de Rochachoart, archivesque d'Arle, parat e revestit an sa mitra sus la testa, la qual fes revensia al rey: et après lo reseup an gran honor, e s'en intreron totz ensems en la gleisa, l'arsivesque anet dereire lo pali entro l'autar maior, et aqui lo rey auzi mesa. Lo cap de san Trofeme era sus l'autar e l'arquera era uberta. Item dicha la mesa lo rey s'en retornet an lo pali estendut sus la testa, entro lo port del Roze, e de Trenquatalhas montet sus galeia, et aqui si dinet. Item, si dinet an luy lo quadernal de Pampalona, e l'archivesque d'Arle, l'avesca de Malhorqua, l'avesque el mosen Jo d'Alsen, protonotari del papa e motos d'autres senhos. Item, dinat que fou lo rey, foron aparelhatz IIII lauts e I quaraton atendat, on montet lo rey et se'n monteron ad Avinhon et aqui demoreron tant con lo rey demoret a Avinhon; las autres quatre galeias ad Arle refteron. Item, siguent après a VI jorns d'abril un altra galeia del sobredig rey vens en Arle, et aquí demoret e tro que lo rey fou vengut d'Avinhon. Item sapias que mot granda enfarmetat avie et ac en tota la gent de las davant dichas galeias quant vengron en Arle; qua los ospitals e motos ostals de la villa d'Arle en foron plens e motos en moriron devant que las galeias d'Arle partisan.

L'an MCCCCLXXXVII donet papa Benezeg al rey d'Aragon la Roza a micia carema en Avinhon, que valie plus de IIIIM francs, que fou lo permier jorn d'Abril. Item donet a dinar lo davant dig rey a totz los cardenals en Avinhon, en l'ordre dels Agostins lo jorn XII d'abril que fou digous.

L'an que desus, lo jorn disaapte, que fou XII jorns de may, parti lo rey d'Aragon d'Avinhon e vene dormian sas galeias, que eran en lo Roze de Forquas; e venc an luy. Item lo quardenal de Vivies, lo quardenal de Pampalona, lo quardenal... e motos d'autres clergues; e layxs an luy. Item lo quardenal de Pampalona dormi en las galeias; Vivies dormi en Arles en l'ostal de Bertran Fillhol, lo cardenal... dormi a l'Asivesquat en la cambra del asivesque. Item lo dimenge siguent parti lo rey de Forquas an IX galeias e III galeotas et tiret s'en en son pais per lo dig Roze de Forquas.

Crónica de Bertrand Boisset, publ. per Franz EHRLE, «Archiv für Literatur», vol. VII, p. 318-398, reproduït per Sebastián PUIG Y PUIG, *Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, 1920, p. 53-54, n. 5 i p. 55, n. 3.

* * *

Die sabbati XVII^a die marcii, anno a nativitate Domini MCCC^oXC^oVII^o, fuit notum, in civitate Barchinone, quod dominus rex Martinus veniendo de dicto regni Sicilie, aplicuerat in civitate Marcilie, propter quod fuerunt facte in vespere sequenti magne luminarie et aulimares per totam civitatem Barchinone, cum magna jocunditate

Die martis, XXI^a die madii, anno predicto, dictus dominus rex, veniendo de civitate Avinionis, ad quam veniendo de regno Sicilie iverat, aplicuit in parrochia de Bitulona, prope Barchinonam; et ibidem stetit usque in diem dominicam qui proxime venit, que fuit XXVII^a dies madii, que die dominica intravit Barchinonam, per quedam portam qui factam fuit ante plateam Fratrum Minorum; et fuit sibi factum celeberrimum ac magnum et notabile festum, trifudiis, ludis et diversis aliis gaudiis perornatum

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 161.

* * *

[1397] Notandum et bene notandum, quod illustrissimus dominus, dominus rex Martinus, rex novus Aragonie, veniendo de Cicilia primo venit Avinionem ad papam per mare. Item fuit per mare in regno Arragonie XXII madii in villa Badalona iuxta Barchinonam, et intravit Barchinonam per mare XXVII madii, que erat dominica quarta post octavam pasche cum magna solempnitate pariter et honore. Et civitas festivavit tribus diebus continuis et populus tripudiavit cum magna leticia et gaudio.

Cronicó de Pere d'Arenys, frare predicador, publ. a Benedictus Maria REICHERT, *Chronica et chronicorum excerpta historiam Ordinis Predicatorum illustrantia*, Roma, In Domo Generalitia, 1904, p. 51-93, concretament p. 65-66.

* * *

Després de les coses predites, el dimarts 27 de març de l'any susdit [1397], fou anunciat públicament que el sereníssim senyor Martí, per la gràcia de Déu rei d'Aragó per mort de l'il·lustríssim senyor Joan, en altre temps rei d'Aragó, havia arribat al lloc de Marsella el 7 de març susdit, amb set galeres armades, tornant de l'illa de Sicília; per això fou feta crida amb trompadors i altres menes de músics o joglars que fessin per la dita ciutat alimares i altres senyals de foc significant i demostrant goig i alegria pel viatge i pas del dit senyor rei Martí, feliçment regnant, que ara, amb triomf i màxima victòria torna al regne d'Aragó des de la dita illa de Sicília [traduït del llatí].

Per la vinguda del dit senyor rey, digmenge lo primer de abril any dessus dit, fo tret lo astandart de la Sala, e aportat per en Francesc Umbert jurat, ab professó semblant del die de Sent Silvestre et Sancta Coloma. E aquell jorn matex e lo sendemà foren fets balls, e lo digmenge següent juntes en lo born per part dels dels honrats jurats.

Dimecres a xxiii de maig any dessus dit, lo dit senyor rey en Martí vinent de la ciutat de Avinyó arribà ab x galeas armades en Catalunya en lo loch apellat Mataró. E lo digmenge següent que hom comptave a xxvii del dit mes lo dit senyor rey entrà en la ciutat de Barselona fort gloriosament e ab gran gent, ahon fo feta gran e molt excellent festa, axí per los ciutadans e habitants de la dita ciutat, com per los missatgers de Seragosa, de València, de Mallorques, com de les altres terras e lochs del dit Senyor. E foren fetes grans maravelles, jochs, balls, juntes e altres noblesses, demostrant gran goig e alagria per la vinguda del dit Senyor.

M. SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum...*, p. 230-231.

* * *

Die veneris, xvii^a die madii, anno predicto [1398], recessit a plagia maris Barchinone nobilis Bernardus de Capraria, qui cum octo navibus et cum sua conjuge Felice, comitis de Prades, et cum diversis gentibus armorum, transtulit se apud Sicilie regnum, in subsidium domini regis Sicilie, domini nostri regis Martini natu.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 162.

Tropes per a l'ocupació del vescomtat de Castellbò

[1397] Agost. Dimarts vii. Aquest dia fo presa mostra dels cxxx baçinets e cxxx pillarts que la ciutat de Barchinona havia proferts al Senyor Rey de ii mesos per remçó de les hosts, las quals lo dit Senyor convocava contra lo compte de Foix per haver lo vescomtat de Castellbò, de les quals fo capità l'onrat en Johan Desvall, fill d'en Pere Desvall quondam.

.....

Dilluns xiii. Aquest dia partiren los cxxx baçinets e cxxx pillarts que la ciutat proferí al Senyor Rey per remçó de les hosts qui anaren en lo vescomtat de Castellbò.

Manual de novells ardots..., I, p. 66-67.

Mort del comte d'Empúries, empresonat

Item (isto) anno mccc nonagesimo octavo, secunda die aprilis, que erat dies martis septimane sante, mortuus est inclitus dominus Iohannes, comes Empuriarum, in castro de Castellvis de Rosanni captus. Et stetit in dicto castro mortuus usque ad octo dies sequentis mensis madii; et nona die prefati madii fuit extractus et apportatus Barchinonam per filius suum dominum Petrum, et sepultus de nocte in monasterio predicatorum Barchinonensium; et sollempnitas dicti defuncti fuit facta in Barchinona decima madii, que erat dies veneris; et xi que fuit dies sabbati et xii, que fuit dominica et quinta dominica post octavas pasche, et induravit per 3 dies continuos; et fuit tota civitas in conventu nostro. Anima eius requiescat in pace. Amen.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 67. Notícia similar a: *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona...*, p. 162.

Les dues croades contra Barbaria

La primera croada

Eodem eciam anno pro parte christianissimi Martini regis Aragonum et regni et civitatis Valencie Franciscus de Fluviano, civis Valencie, ad dominum nostrum venit cum ambaxiata, videlicet ut cum Saraceni Affri a duobus locis sitis in litore maris, videlicet de Turri Alba et de Orpesa, locis diocesis Dertusensis, ostiliter invasissent estragesque et cedas miserandas hominum in eisdem locis fecissent, domos et ecclesias incendissent, res mobiles dirupissent, santuaria profanassent et quod gravissimum est ac quibuslibet fidelibus audientibus visceralibus amaritudinis et doloris ascerbitatem ingerit, sacratissimum Christi corpus sub diversis ostiis consecratis in ecclesiis ipsorum inventum secum exportasse ipsumque frequenter pollutis contractasse manibus ac sue supersticionis ostendisse consortibus inortodoxe religionis in fidei christiane querimonium et derisum ipsius salutiferi sacramenti dedecus ac vilipendium, embaxator predictus ad tantam iniurarium debitam ulcionem classem armare et ad ipsorum infidelium partes miterere proponebant. Quapropter supplicabatur, quatinus ut Christi fideles ad proficiscendum cum classe predicta contra infideles eosdem et ad elargiendum eciam de bonis suis ad opus et utilitatem classis ipsius per amplius moverentur, verbum crucis in regnis et terris ipsius regis contra dictos infideles publice predicari et crucem ipsam eam petentibus et sumere volentibus dari mandare cum privilegiis, sentenciis et indulgenciis cruce signatis dari solitis, auctoritate apostolica dignaretur; et tandem cum maximis difficultatibus predictus ambaxator obtinuit ad III annos, videlicet kalendis marcii, pontificatus domini nostri Benedicti pape XIII predicti quarto; quarum litterarum tenores, concessionones causa brevitatis hic inseri obmictuntur.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 28-29.

* * *

En lo mes de novembre any dessús dit vench en Mallorques un hom apellat en Cardona, tramès per los jurats de la ciutat de València, per denunciar als jurats e prohòmens de Mallorques que la ciutat de València et de Barsalona havian mamprès e acordat que en reverència de nostre Senyor fos fet hun gran pessatge o stol per pessar en Barbaria, per exaltació de la fe cristiana e per haver lo cors preciós de Jhesu Crist, los qual moros se'n havien aportat de una capella que és en lo dit regne de València; e axí mateix per fer venjansa de la dita injúria; per què suscitaven los habitants del regne de Mallorques quine e quanta ajuda faria en lo dit pessatge.

1398. Dimecres a xx de març any de la nativitat mcccxcviii foren possades cèdules per les portes de les esgleyes, per les quals nostre Senyor lo papa, per contemplació de la armada dessús dita, atorguava indulgència a pena e a culpa a tots aquells qui en la dita armada iran personalment; e moltes altres indulgèncias a aquells qui almoynas n-i faran d'assò del lur.

Dissapte a xi del mes de maig anys dessús dit fo feta sollemne processó faent la via del Corpus Crist per rahó de la crehuada; la qual fo preycada en la Seu ans de la processó per l'onrat frare Johan Exemeno, mestre en taulagia. E aquell jorn fo reebuda la dita crehuada per molts e diverses del dit regne e d'altres.

Dissapte a xiiii de juliol any dessús dit lo noble mossèn Jofre de Rochabertí, vescomde, arribà en Mallorques en nou galeas e una galiota de València, axí com a capità de aquellas, sperant assí en Mallorques més nombre de altres fustes armades, per anar contra moros ensemps ab lo stol, que lo regne

de Mallorca ha promès fer per rahó del dit pessatge.- Ítem a dies següents arribaren quatre galeas et viii galiotas; les quals se acompanyaren ab les dessus dites. E totes ensemps partiren de Mallorca a xxiv de juliol.- Per vigor de la armada dessus dita foren armades en Mallorca sinch galeas, tres galiotas, xvii rampins et vuyt entre pàmfills e barches grosses e sis lalmos [lahuts] grossos.

Divenres a ii de agost, mossèn Huc d'Anglarola, axí com a capità elet de tot lo stol de Mallorca partí del moll de la ciutat e féu la via de Portopí.

Dimecres a xiv d'agost tot l'estol de València e de Mallorca junct en ila de Eivissa, lo qual pren suma de lxx veles, entre les quals foren l veles de fustes de remes, les altres foren fustes radents, les galeas foren xix, per nombre; tots ensemps partiren de la dita ila de Eivissa, feta per aquells primerament devant lo castell mostre de les persones e de les lurs armes. E segons relació de alguns atrobaren-se en lo dit stol pessates sed mília e d persones combatents, entre les quals hi havia en torn cccc hòmens que hom apella d'armes, so és, gentils hòmens o tals qui's armen o son cuberts de ferre.

Lo stol dessus dit, après grans fortunes, per aquell sostengudes, vench e arribà denant lo loch appellat Tedelis, terra de moros, ahon tres galeas, so és, duas de València, e una de Mallorca, la qual menava P. Moscaroles, se acostaren, e finalment isqueren en terra, e après de aquelles tots los altres fustes, e assenyaladament les fustes de remes, e aquí feren de lurs armes. E finalment, dins spay de una hora ells entraren e esveyiren lo dit loch ab forsa d'armes; e tingueren lo dit loch per hun jorn e mig; e dins aquest spay lo dit loch fo desrobat, e dins aquell molts moros, axí mascles com fembres e infants pochos morts, los quals prenen suma segons relació de molts de ccc persones. E ultra foren cativades pesades cl persones. E a la perfí meteren foch en lo dit loch. E assò fo dimarç a xxvii de agost any desús dit. E lo sendemà, que fo dimecres a mig jorn, les gens del dit stol jaquiren lo dit loch.

En lo combatiment del dit loch morí mossèn Berenguer Lansol de València, per so com caygué de una scale, e un castellà.

En lo departiment del dit loch los dits capitans, so és, lo vescomte de Rochabertí e mossèn Huc feren recullir la gent, remanents ells dins lo dit loch ab alguns lurs consellers e amichs, entre los quals Jacme de Pertusa de València, Johan Desbach, G. Unís, en Montagut, e d'altres. E recullida la gent feren levar les dites galeas de la posta per mudar-les en altre loch pus covinent. E stans axí dins la dita vila de Tadelis los dits capitans ab los dessus nomenats, e altres, los moros veent que les gens eran recullides e que fort pochass gens eran romases dins la dita vila, tots ensemps vengueren sobre los dits capitans ab mà armada. E lavors los dits capitans, axí com posgueren, assejaren de voler fugir; e tant foren apressats e cuytats per los moros, que no fo a ells, ans foren ferit per los moros gran partida de aquells, en tant que'l dit mossèn Huc e los dits Johan Desbach e en Pertusa e en Montagut e d'altres foren alansejats per los dits moros e finalment morts per aquells, en gran culpa del dit mossèn Huc, car si ell se fos recullit, axí com li era dit, no fora ell estat mort ne los altres, qui per contemplació sua moriren ab ell.

Aprés les coses dessus dites, lo stol dessus dit sostench gran fortuna, en tant que totes les dites fustes se ascamparen dassà e dallà e cuydaren per la major part nagar; e moltes de aquellas per la dita fortuna perderen timons e governs e gran partida dels remes, e partida de aquellas arribaren en Mallorca dimarç a iii de setembre.

Dimecres 2 del mes d'octubre del dit any fou fet solemne aniversari de misses per la mort del dit noble Hug d'Anglesola, virrei, difunt com a capità en el dit lloc de Tedelis [des de «2 del mes d'octubre», traduït del llatí. Crònica de M. Salzet].

La segona croada

Per la mort del dit mossèn Huc fo elet per lo gran consell del regne en capità del dit stol de Mallorca lo honorable en Berenguer de Montagut, doncell, loctinent de Governador del regne de Mallorca.

1399. Divenres a xxiv de janer any de la nativitat de nostre Senyor mcccxc nou fo feta crida ab juglars a cavall, que fos feta processó digmenge primer vinent per lo molt alt en Fraderich, fill del rey en Martí, rey de Sicília, e primogènit del rey nostre d'Aragó, lo qual novellament era nat en Sicília; per la qual cosa lo dissapte ans del digmenge foren fetes alimeras, e grans fochs e altres senyals de alagria.

Dissapte a xv de març any dessus dit fo feta crida pública per los lochs acostumats de part del honorable en Berenguer de Montagut, doncell, capità de la sancta armada, que tot hom se degués apparellar per anar en la dita armada; e foren cridats certs capítols, per los quals fo notificat a cascun qui pendria moros o altres coses que haguessen certa cosa per cascun cosa e axí mateix hagués de les altres coses certa part.

Dimarç, a xxix del mes de juliol any dessus dit, arribaren en lo moll de la ciutat de Mallorca duas galeas armades, en les quals vench lo bastart de Navarre, germà del rey de Navarre, ab molts honrats hòmens, per anar en la armada sancta dessus dita contra moros; jatsia fosen ja en lo moll una galiota et un rampí e tres lauts privilegiats.

Dimecres, a xxx del dit mes arribaren en lo dit moll sis galeas e una galiota armades, del qual stol era capità lo noble mossèn Pere de Vilaragut per anar en lo dit sant pessatge.

Dimecres, a vi del mes de agost del dit any fo feta sollemne processó per rahó del stol de Mallorca, qui anà al cap del moll de la mar e aquí fo cantada missa e fet sermó per mestre Johan Exemeno del orde dels frares menors. E après lo dit honorable en Berenguer de Montagut, capità del dit stol, partí del dit moll, e vench ab quatre galeas e diverses galiotes e rampins denant la Seu e saludaren altament. E assò fet, posaren-se devant la portella, ahon stech lo dit capità per tot aquell die.

Digous a vii del dit mes lo dit honorable capità se partí de Mallorca ab alscons rampins faent la via del cap Blanch per anar a Mahó, ahon era junct lo stol de València.

Digmenge a xvii del mes d'agost, any dessus dit, lo honorable en Berenguer de Montagut, capità, stant en lo port de Mahó, ahon havia sperat tot lo stol qui sots ell devia anar, féu mostra de la sua gent, e foren atrobades entre totes mmmD persones; emperò en aquelles no era la galea d'en Seure, ne dues galiotes, qui despuys feta la dita mostra sobre vengueren. En lo nombre de les gens eren bé c hòmens appellats d'armes e qualscuns dcc ballasters. Les fustes foren en nombre lxx entre grans e pochass; entre les quals eran sis galeas grosses, e tot lo sobre pus entre galiotes, rampins, barches grosses, lenys e una nau.

Lo dimarç següent a xix del dit mes lo capità de València féu mostra en lo dit loch de la sua gent e foren atrobades entre totes mmdc persones, entre les quals havia cl hòmens d'armes e de ballesters. Les fustes eran per nombre xxx, so és, set galeas grosses, e lo sobre pus galiotas, rampins, lenys, barchas, lauts e una nau que patronajaven hòmens de Montblanch.

Tot lo stol dessus dit partí del dit port digous a xxi del dit mes, e féu sa via vers lo loch de Bona; e com vench a cap de ... dies lo dit stol tornà per contrast de temps e tornà al dit port e aquí stech fins lo digous següent, que partí del dit loch, e velejant arribà en port de Bona, digmenge a xxxi de agost, ahon foren junctes, segons que-s diu, norante e quatre fustes entre grans e pochass, so és, xiii galeas grosses, xvi galiotes, xxi rampí, xiv lauts grosses, xv barchas radonas, vi lenys de bandes, vii lenys radons, dues naus.

Lo diluns primer dia de setembre partida del dit stol isqué en terra e combateren-se los christians ab los moros, aquest combatiment durà per alcun spay de temps, tirant-se los uns als altres passades e bombardes, encare que no se menyscabà sinó un hom dels cristians. E en aquesta jornada l'onrat n'Ortís de Sent Martí fo fet cavaller.

Lo dimarç següent a 11 de setembre, lo capità de la nau de Montblanch donà a entendre a mossèn R. de Sent Martí, capità de la nau de Mallorca que patronajava en P. Aymerich, que los capitans majors de València e del stol de Mallorca pessaven a la una part del dit loch de Bona, so és, al loch ahon hi arenal, per donar scalas en terra per combatre e fer fets d'armes; per què dix al dit mossèn R. que ell volgués exir en terra ab la sua gent; e assò matex fo dat a entendre a les fustes radonas, rampins, e altres fustes manques. Per la qual cosa un rampinet donà de la popa en terra e isqueren qualscuns vii hòmens, e mès un panonet a una torra de aquellas qui són fora la vila del dit loch de Bona. E de continent les gents de les dites naus e de les fustes manques isqueren totes o gran part de aquellas en terra e pujaren alt en dos puigs e aquí volent-se fer forts hagueren alcuna ascaramusa ab los moros. A la perfi après als cuns combatiments e escaramusses los moros apoderasen a peu e a cavall; e diu-se que hi havia pessats xxxm. moros, entre los quals hi havia vi o viiim. hòmens a cavall, com fos aquí lo poder o ajust de tres reys moros. Per la qual cosa los cristians se materen en fuyta e per la penya avall jaquiren-se anar stró a mar, jaquint les armes en terra, faent hers [lur?] esforç de poder-se recullir, ans los uns negaven los altres; e per aquesta manera moriren dels cristians, axí per mans de moros, com en la mar que foren nagats per glay e per lansar-se en la mar, qualscunes c persones, entre les quals l'onrat mossèn Ortís de Sent Martí fo atrobat mort sens cap, per so cor capdellant la gent de la nau de son frare e altres ell fo farit en la cama e finalment morí. E lo seu cors fo aportat en Mallorca e soterrat en la Seu, dimarç a 1x de setembre del dit any.

Après les dites coses los capitans del dit stol donaren comiat a les dites naus e a totes les altres fustes radonas. E ells feren lur via ab les fustes de rems. E a dies següens fort poch, lo capità del stol de València requerí lo capità de Mallorca que degués aquell seguir faent la via de Levant. E lo capità de Mallorca dix al dit capità de València que ell era prest e aparellat de seguir aquell ahon anar volgués; però que lo dit capità de València volgués seguir lo dit capità de Mallorca per combatre e pendre lo loch de Alcoll e de Giger. La qual cosa lo dit capità de València fer no volch, ans se departí de aquell e féu sa via per Levant.

Les quals coses axí seguidas, lo capità de Mallorca féu la via de Alcoll e pres aquí terra e afoguà e cremà lo loch jusà e mataren aquí v moros, cor tots los qui en lo dit loch staven haguerent buydat lo dit loch. Partint del dit loch de Alcoll lo dit capità ab les dites sues fustes, vench en lo loch de Giser e aquí ell ab als cuns de la sua galea e altres de la galea dels pageses devallaren en terra e fort rigorosamente e asperta acostarent-se al mur e arboraren lurs ascales per ascalar lo dit loch. E per so car los altres de las altres fustes no hi volgueren ajudar ne fer secors, hagueren-se del dit loch partir e tornaren-se'n ab gran vergonya e minva lur.

Divenres a xviii de setembre any dessus dit, entorn hora de completa, lo dit capità ab la galea la qual patronajaven l'onrat mossèn Guillem de Sent Johan, cavaller, e en Macià Borrassà, e ab la galea dels manastrals e ab quatre entre galiotas e rampins, arribaren en Mallorca, com les altres fossen ja arribades, exceptades als cunes. E per so cor havien sostenguda gran fortuna après lo departiment de Giger, anaren a la seu en camises e bragues al vespre; e foren pessades cent persones. Per la fortuna la cual lo dit stol ha sofferta partin de Giger se diu que un rampí de xiii banchs de Eyvissa és stat perdut e menyscabat, e una barcha, la qual havian armada als cuns caps de guaytes, axí mateix se diu qu'és perduda.

Anno M^oCCCLXXXVIII... Fue venida la cruzada a instigación de Valenzia contra moros de Berbería, et vinieron grandes gentes de Çaragoza et del regno de Aragón et hubiéronse a tornar que no trobaron fustas en que pasarse; et pasó el armada a Berbería et tomaron en el regno de Bogía hun lugar clamado Tedeliz por fuerza de armas, et murió ide el capitán de Mallorca, mosén Berenguer Lenzol, et en Perapertusa et don Vicent Calvi.

Crónicas de los jueces de Teruel (1176-1532), estudio crítico y edición: Fernando López Rajadel, Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1994, p. 220.

Coronació a Saragossa

De la coronació del rey en Martí e reyna Maria muller sua.

En nom de aquell per lo qual totes coses són prosperades. En l'any de la nativitat de nostre Senyor mil CCCXCIX, en la ciutat de Çaragoça, lo molt alt e molt excellent príncep y poderós senyor, lo senyor en Martí, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, fill del rey en Pere, de loable recordació, celebrà solemnia festa de sa benaventurada coronació, en la qual foren los arreaments, festes, ordinacions e actes notables infra següents.

Y primerament, fo ornat e arreat l'alberch de la Aljafaria en aquesta forma: que fo fet un papelló de armes reyls, una peça de drap de lana vermell, altra de groch dessús lo pati davant lo palau dels marbres. E aquest pati era ple de taules a II tires, la una dins los claustrons qui són entorn del dit pati, l'altra fora los claustrons y al cap de aquest pati, vers la capella de sanct Jordi, havia una taula a més alta que totes per al senyor rey, hon pujava hom per quatre grahons y aquí havia una cadira amb un bell dossier reyal d'or y de vellut vermell y tot aquest pati entorn era empaliat de molts ricosos draps de ras. En mig de aquest pati havia un gran dreçador, hon estava l'argent del senyor rey. Aprés de aquest dreçador havia un brollador havent tres gàrgoles, del qual per la una gàrgola vin blanch, per l'altra vermell e per la terça aygua exien contínuament. Aprés de aquest brollador en lo dit pati havia dos dreçadors, hon estava molta rica vexella de argent per servir prelats, comtes, bescomtes e altres barons y nobles.

Lo pati qui és aprés del damunt dit era tot cubert de draps de lana blaus y blanchs, y empaliat de draps de ras molt bells, hon havia taules molt belles, fetes a sis tires. Lo palau gran de la chiminea, que està dins la dita Aljaferia, era tot empaliat de draps de ras fort ricosos, hon havia un molt ricós dossier. E aquí, segons davall porets molt bé veure, menjà la senyora reyna en les festes de la coronació del senyor rey son marit.

Lo palau dels marbres era ornat y empaliat de draps de ras molt fort bells y fort ricosos. Enmig de aquest palau havia un molt ricós dossier e una bellíssima e gran cadira fortment ricosa e bé arreada.

En la cambra dels paraments, aprés de aquest palau, havia un lit ab paraments de armes reyls de or y de vellut vermell. E aquesta tal cambra era tota empaliada de molt ricosos draps de or molt bellíssims y valerosos.

Dit dels notables ornaments de la dessus dita Aljaferia, cové sia dit de la festa, ordinacions y actes notables de la benauyrada coronació. Hon seguí's que aprés dissapte a XII de abril del dit any, tres hores aprés de migjorn, que tots los prelats, magnats, comtes, bescomtes, barons, nobles cavallers e missatgers de ciutats y viles y molts altres se ajustaren a la Aljaferia, hon hac gran colp de ministrés, de trompetes y altres jutglars de diverses maneres. E com tots foren aquí ajustats, lo senyor rey isqué de la cambra vestit de una cota y de un mantó frederical reyls, una barra de drap de or, e altre de vellut vermell, forrat de herminis, tenint al cap un ricós xapellet de perles y pedres precioses.

E segué's en la cadira que li era aparellada en lo palau dels marbres, segons dit és ja dessús, hon hac molta notable gent. Y seyt, demanà l'almirall don Juan de Cardona, e aquí féu-lo cavaller. Aprés, féu també cavallers mossèn Pere Torrelles y mossèn Galceran de Semmanat.

A poch instant, demanà a don Anthon de Luna y comanà-li la sua bandera reyal. Y aprés demanà lo mestre de Montesa e comanà-li la bandera de sanct Jordi. Lo dit mestre la comanà al comanador major de Montesa. Les quals banderes foren portades davant lo senyor rey per los dessúsdits, segons aprés serà vist.

E tot açò fet, tantost lo senyor rey se levà de la dita cadira y exí a cavalcar. E cavalcà en un molt gentil cavall tot blanch, cubert de paraments reyal, una barra de drap de or, y altra de vellut vermell. Y la festa començà molt gran y molt solemne, en la qual fonch servat l'orde següent:

De l'orde de la festa solemne feta al senyor rey.

Primerament anaven los balls dels officis y menestrals de la ciutat de Çaragoça, qui eren molts, y en diverses maneres arreats.

Aprés de açò anaven dotze bornadors e sis taulegers, ab paraments de seda vermells, ab senyals reals y leons d'or; los leons era lo senyal de Çaragoça. Aprés anaven tots aquells los quals se devien fer cavallers novells, de dos en dos, ço és, a la part dreita los de Aragó y del regne de València; a la sinistra y los de Cathalunya y los de Mallorques; a cascú dels quals un cavaller portava davant ab molt gentil continença la espasa y també los esperons; e detràs d'ell li portava un altre cavaller ho fill de cavaller ab una molt gentil gràcia y manera lo escut e també lo estandart; emperò lo estandart era de son senyal ho bandera, que era molt bellíssima vista y açò si era noble lo qui-s devia fer cavaller. Aquests cavallers veurets nomenadament davall hon lo senyor rey los féu cavallers.

Enaprés venia lo marquès de Billena, qui lo senyor rey, segons davall és escrit, féu duch de Gandia, cavalcant en un bell cavall, vestit de vellut vermell; entorn d'ell anaven a peu molts cavallers e altres gentilshòmens de sa casa. Y davant ell, a cavall, son nét don Alfonso, que li portava un barret o sarboix de vellut vermell ab un xapellet de perles, y en les espatles anava son nebot que li portava la bandera de son senyal.

Aprés venien a cavall los dessúsdits don Anton de Luna, qui portava la bandera reyal, e lo comanador major de Montesa, qui portava la bandera de sanct Jordi, entorn dels quals anaven a peu, per acompanyar les banderes, molts gentilshòmens. Aprés de aquests era portat un castell de fusta, en què portaven un gran ciri blanch enmig y quatre altres ciris blanchs menors que l'altre.

Aprés de tot açò, venien a peu dotze gentilshòmens vestits tots de vermell cascú portant un brandó reyal encès en la mà. Aprés també venia a cavall don Juan de Cardona, l'almirall, portant la espasa del senyor rey, e anava enmig de dos nobles hòmens.

Aprés axí mateix venia lo senyor rey en la manera dessús dita, entorn del qual venien a peu comtes, bescomtes, barons, nobles, cavallers y també missatgers de ciutats e viles e molts altres gentilshòmens. E més encara aprés, en les espatles del dit senyor rey, venia lo honrat mossèn Pere Torrelles, portant-li lo estandart y lo escut reyal y un gentil elm ab la divisa de Aragó. Aprés de tot açò venien los arquebisbes y los bisbes y los abats, los noms dels quals davall nomenadament se diran.

De manera que lo senyor rey ab tots los dessúsdits entrà en la ciutat de Çaragoça per la porta de Sancta Maria del Portillo. E anant per son carrer, qui s'apella de les Prehicaiores, passà per lo mercat. E com fo aquí los taulegers junyiren en la taula de junyir que aquí era parada.

Y entrant per lo portal de Toledo, anà per lo carrer Major entrò a la cruellada. E d'aquí girà a la

Coltelleria, e puys après a Sanct Salvador, la seu cathedral de la ciutat de Çaragoça. E tots los carrers per hon lo senyor rey passava eren molt bé empaliats e adornats, que de mirar-los era molt gran alegria. E a cascuna part de les dites carreres havia brandons encesos mentre que lo senyor rey e tots los altres damundits passaven en nombre de nou mil en deu mil ho pus.

En l'orde y forma y manera damundits anà lo senyor rey a la dita seu. E fonch-hi arribat passades dues hores de la nit. E com lo dit senyor rey fonch a la porta de la dita seu, aquí lavors lo arquebisbe de Çaragoça y tots los altres prelats e abats ab molt solemnial y devota professó feta lo reberen. Y axí lavors entrà lo senyor rey a fer oració davant lo altar major.

E après de haver feta oració se assegué en una molt rica cadira que allí li estava aparellada, la qual estava a la mà dreta del dit altar major. E aquí féu col·lació. E serví'l de confits lo noble marquès de Billena, y de copa lo comte de Prades.

Y feta oració, lo dit senyor rey lavors se n'entrà en una molt rica cambra, la qual estava dins la claustra de la dita seu. E aquí reposà e descansà lo senyor rey tota aquella nit. E tothom se'n tornà a ses posades molt pagats e contents de veure tan bellíssima festa, exceptats los qui's devien fer cavallers, qui romangueren en la dita seu per vetlar les armes, compartits per capelles, segons que fo ordenat.

De la solemnitat feta en la unció y coronació del senyor rey.

Vista la manera y l'orde ab los quals lo senyor rey partí de l'Aljaferia e anà tro a la dita seu, convé ara dir de la solemnial festa celebrada en la sacra unció e benuyrada coronació del dit senyor rey. Hon lo diumenge après, que's comptava XIII del dit mes de abril, al sol exit, la molt gran festa se començà fort solemnialment enaxí.

Que a la dita seu se ajustaren tots los prelats, magnats, comtes, bezcomtes, barons, nobles y cavallers, missatgers de ciutats e viles e altres en gran multitut dins los cancells de fusta que aquí en la dita seu eren fets.

Enaprès vengueren la senyora reyna dona Maria, la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel y moltes nobles dones y donzelles, que estigueren dins lo cor de la dita església.

E a poch instant lo senyor rey isqué de la cambra hon havia reposat la nit y vench davant lo altar major, vestit ab les vestidures reynals que portà lo dia passat. Y tots los prelats, revestits fort ricament, reberen lo dit senyor, qui foren: lo arquebisbe de Çaragoça, lo arquebisbe de Athenes, los bisbes de València y de Barcelona y de Mallorques y de Urgell y de Euna, los abats de Montaragó, de Sanct Cugat, de Poblet, de Berola, de Valldigna, de Osseda, de Sancta Fe y altres prelats y abats, qui eren en nombre XXIII croces y més.

E après seguieren lo dit senyor en un sitial cubert de drap de or que li fo aparellat enmig del pati del dit altar. Aprés fo posat un altre sitial vers lo altar per a l'arquebisbe de Çaragoça.

Enaprès començà's l'offici de la sacra unció en aquesta forma. Que los bisbes de València y de Barcelona y de Mallorques a alta veu demanaven quasi per via de requisició a l'arquebisbe de Çaragoça que untàs en rey de Aragó lo dit senyor rey. E açò ells demanaren per tres vegades. Als quals lo dit arquebisbe cascuna vegada los responia si ells certament sabien lo regisme de Aragó pertànyer per recta línia e successió al dit senyor rey. Ells tostemp molt fixament affirmant tota vegada que per molt dreta y recta línia y successió pertanyia a aquell.

Fetes totes aquestes tres requisicions com tench dit, lo senyor rey lavors se agenollà davant l'arquebisbe. Y estant axí agenollat, l'arquebisbe lavors li digué moltes sanctes oracions. Y dites les sanc-

tes oracions, lo senyor rey féu lo jurament en poder del sobredit arquebisbe que és ja acostumat de fer a la sancta Església.

Y fet lo dit jurament com dit és, a poch instant lo dit senyor rey se prostrà tot lonch en terra. E axí prostrat, estech per conivent espay, e tots los prelats dient ab alta veu moltes sanctes benediccions y oracions, e també les letanies.

E après fet tot açò, se levà lo senyor rey, e altra vegada agenollà's davant lo dit arquebisbe, lo qual, après de haver dites algunes oracions, l'arquebisbe ladonchs lo crismà en los pits, e per semblant en les espatles, a senyal de creu.

E feta la sacra unció del modo que haveu ohit, lo dit arquebisbe ladonchs se levà de la cadira en la qual tota hora havia estat asseyt, faent totes les sobredites coses. E après anà-ssen a l'altar major. E après de tot açò, tots los altres prelats levaren lo senyor rey y acompanyaren-lo tro a la capella hon se devia revestir. E d'aquí avant los canonges y los xantres continuaren lo ofici de la missa.

Enaprès, com los vestiments dels quals lo dit senyor rey se devia revestir axí com a diaca fossen sobre lo altar, los quals ja lo dit arquebisbe havia beneïts, de aquí portaren-los a la dita capella lo marquès de Villena, lo comte de Prades, lo comte de Dénia, lo comte de Ampúries, don Jachme, fill del comte de Urgell, lo comte de Pallàs, don Pedro de Ampúries, don Juan de Cardona, don Ugo de Cardona, lo fill del comte de Pallàs, lo bescomte d'Illa, lo alferis de Navarra y en Bernat de Pinós. Cascú de aquestos portaren part dels vestiments, axí com la dalmàtiga, qui era reyal, una barra de drap de or y altra de vellut vermell, camís, estola, maniple y tots los altres arreaments de diaca.

Y procehint en lo ofici de la missa tro a la epístola, lavors lo senyor rey isqué de la damunt dita capella, revestit com a diaca de[lls] damunt dits vestiments, per anar davant lo altar major. Y anaven de davant lo dit senyor rey, lo marquès de Villena, que li portava la corona en un bací de or, don Juan, comte de Ampúries, qui portava lo ceptre, don Jachme, lo fill del comte de Urgell, qui li portava lo pom. Y posaren-ho tot sobre lo dit altar.

E après de açò lo arquebisbe de la ciutat de Çaragoça benehí la corona e totes les altres insígnies reyls. E feta la benedicció, lo senyor rey se acostà a l'altar y pres la corona y meté-la en lo cap. E despuys pres lo ceptre en la mà dreta y lo pom en la mà sinistra.

Y adonchs lo dit arquebisbe y tots los altres bisbes de València y de Barcelona y de Mallorques acompanyaren lo senyor rey al cadafal que li era aparellat, a la mà dreta del pati de l'altar major, hon havia una cadira molt ricosament arreada.

Y dites algunes oracions per lo dit arquebisbe, fo seyt en la cadira cantants *Te Deum laudamus*. E tots los altres prelats y canonges acabaren lo *Te Deum*. E dites algunes oracions, l'arquebisbe y los atres se n'avallaren del dit cadafal. E lo dit senyor rey romàs en la cadira, ab la corona al cap, tenint lo ceptre en la mà dreta e lo pom en la sinistra.

De la bandera del marquès de Billena, com se benehí e fon fet duch de Gandia per lo senyor rey. La qual cosa se féu ab tanta pompa e veneració com a tals persones se requeria, molt agradables per als miradors.

Acabades per gràcia de Déu la sagrada unció e benauyrada coronació del senyor rey, dir se cové dels actes notables après de la dita coronació sens entreval fets per aquell.

E seguí's que lo dit arquebisbe devallat del cadafal, segons dit és, se'n vench a l'altar major, hon era la bandera del marquès de Billena, que's devia fer duch de Gandia. E aquí lo dit arquebisbe la benehí.

E beneïda, pres-la lo comte de Dénia, fill del dit marquès. Y don Alfonso, nét de aquell, pres lo barret ab lo xapellet dessusdit. Y axí lo dit marquès, anants davant ell lo dit comte y nét, e acompanyants-lo molts cavallers e gentilshòmens, se'n pujà al cadafal hon lo senyor rey sehia en la manera dessusdita. E quant fo aquí, ell se agenollà davant lo dit senyor rey, lo qual li mès la bandera en les mans e lo barret ab lo xapellet al seu cap. E dites algunes paraules per lo senyor rey, lo dit senyor lo besà en la boca y lo marquès besà-li la mà.

En la qual manera don Alfonso, fill de l'alt infant en Pere d'Aragó, marquès de Villena, fon fet duch de Gandia. E fet duch, devallà-sse'n per una escala y mès-se en una capella.

Enaprés vench don Juan, comte de Ampúries, y lo senyor rey féu-lo cavaller. Y fet cavaller devallà-se'n en una capella. E aquí lo dit comte féu tres cavallers, ço és, en Francesch Caramany, en Nadal Soler y en Barthomeu Aranyó.

Aprés vingué frare Berenguer March, mestre de Montesa, y lo senyor rey féu-lo cavaller y abrigà-li un mantell blanch ab la creu de sanct Jordi. Y après, lo dit mestre devallat en una capella, aquí féu xv cavallers, frares de son orde, en la manera que són ordenats davall. Y a cascú abrigà son mantell ab la creu de sanct Jordi. Primerament frare Ramon del Jardí, comanador major de Montesa, frare Guillem de Vilafranca, comanador de les Coves, frare Ramon de Ribes, comanador de Borriana, Ramon de Ribes, frare Anthoni de Tholosana, claver, frare Berenguer Domenge, comanador de Culla, frare Gastó Coloma, frare Alfonso de Lorís, comanador d'Ares, frare Ferrer de Vilafranca, comanador de Onda, frare Ramon Çacirera, frare Nicolau de Pròxida, comanador de Perpunxén, frare Juan Núñez, frare Ramon de Corbera, comanador de Vilafamés, frare Tomàs Vives, frare Miquel d'Espejo y frare Manuel Corella.

Continuant, emperò, lo senyor rey féu cavaller enaprés don Pedro de Ampúries. Y enaprés de Aragó va fer cavallers don Artal d'Alagó y també don Juan Ruyz de Luna, Artàligo d'Alagó y En Francesch d'Alagó, en Blasco Ferrándiz de Heredia, n'Eiximèn d'Erbea, en Garcia de Sessa, en Gonçalbo de Linyan, en Pardo de la Casta, en Juan Dezlor y en Garcia López de Pitellers. Aprés del regne de València féu cavallers en Luys de Abella, en Jacme Romeu, en Juan Sánchez de Vallterra, en Galceran de Castellví, en Luys de Valleriola, en Gispert de Valleriola, en Simon Miró, en Bernat Domènech.

Y enaprés de Catalunya féu cavallers en Cardic de Mur, en Guillem Ramon de Josa, en Pere de Queralt, en Guerau de Queralt, en Jordi de Caramany, en Jordi de Queralt, en Pere de Bonviure, en Berenguer d'Oms, Riera de Foxà, en Guerau Alemany de Torallà, en Gilabert de Besora, n'Antoni Torrelles, n'Andreu de Peguera, en Manuel de Rajadell, en Roger de Malla, en Roger Dezbrull, en Pere Cortit, en Berenguer de Tagamanent, en Berenguer d'Estalrich, en Bernat Miquel y en Bertran Febrer, en Guerau de Castellvert, en Barthomeu Aranyó, Martí Albertí, en Jacme Masquefa, en Gilabert de Canet y en Pere Ricart.

No sia entès, emperò, que lo senyor rey fes aquests cavallers segons l'orde ací escrit, com en altre orde, segons l'estament y condició de cascú, per lo dit senyor se fessen los cavallers novells fets.

L'offici de la missa fo acabat, com s-i procehís faent lo dit senyor los dits actes de cavalleria.

De la festa, orde y solemnitat feta al senyor rey com se'n tornà de la seu a la Aljaferia.

Puys és estat declarat de tots los actes notables fets per lo senyor rey après sa coronació, demostrar se deu l'orde y solemnial festa servat y feta al dit senyor rey en lo partir y tornar que féu de la dita seu cathedral tro a la Aljaferia.

Y fets los cavallers novells y dita missa, lo senyor rey adonchs devallà del dit cadafal, e fort solemp-

nialment isqué a la porta de la dita seu. E aquí cavalcà revestit segons dessús, en lo cavall arreat ab los paraments ja damunt dits. E fo-li aparellat un bell pali ab dotze bordons, lo qual portaven dotze ciutadans de Çaragoça vestits de drap de or. Y al banch del fre del cavall, a la part dreta, anava lo comte de Dénia, y a la part sinistra anava lo comte de Prades.

Enaprés, en un cordó de or y de seda vermella que passava per los banchs del fre del cavall, anaven a la part dreta los aragonesos y valencians, y a la sinistra los catalans y los del regne de Mallorca. Y anaven axí entremesclats comtes, bescomtes, barons, nobles, cavallers y missatgers de ciutats y viles, tots vestits de or y de seda.

Y davant de aquests anava un castell molt bell, en què havia quatre serenes y molts àngels qui cantaven diverses proses. En la sumitat de aquest castell anava un rey ab son fill poch, vestits de vestidures reials. Davant aquest castell anaven los dessusdits junyidors y bornadors.

Aprés de aquests anaven los officis e menestrals de Çaragoça, faents grans y bells balls, ab sons de diverses maneres.

Y enaprés venia lo senyor rey, revestit y cavalcant en lo dit cavall, portant la corona al cap, lo ceptre en la mà dreta y lo pom en la sinistra, entorn del qual anaven a peu molts nobles, cavallers y altres gentilshòmens.

Aprés venia a cavall lo duch de Gandia, vestit de vellut vermell, ab lo barret y xapellet molt rich al cap. Y també, més avant, entorn d'ell, anaven a peu molts cavallers y gentilshòmens de sa casa.

E après de açò venien lo senyor comte de Ampúries, y també lo mestre de Montesa.

Enaprés venien per lo semblant tots los cavallers novells, de dos en dos cavalcants ab les espases cintes y nengú no-ls portava lo estendart y escut, com fossen romasos a la seu.

E com lo senyor rey fos en lo carrer ja dessusdit y anomenat de les Prehicaderes, y tota la aljama dels juheus de la ciutat de Çaragoça aquí l'esperava fos al cap del sobredit carrer, hon tenien un grandíssim y molt bell tabernacle, en lo qual havia tres molt riques torres, les quals torres molt honestíssimament eren tengudes per los sacerdots de la sinagoga de la sobredita aljama; y, com vos tinch dit, entorn de aquest bellíssim tabernacle, estigués tota la sobredita aljama, cantants a altes veus, demostrants molt grandíssima festa. Aquí, davant les dites torres, lo dit senyor rey se aturà per espay de un bon credo, y féu reverència a aquelles.

Enaprés de açò, continuant son camí en la manera y orde ja dessús largament escrits, plegà a la Aljaferia a hora de vespres, a hon descavalcà, y entrà-sse'n après en una molt gentil cambra ben aparelhada, que per açò era ja deputada.

Segueixen-se los convits fets ensemps ab molts gentils y plasers entremesos en la excellentíssima festa que-s féu en la coronació del dit rey en Martí. E primerament direm del primer convit.

Demostrats l'orde y la molt solemnia, pomposa y superba festa feta al senyor rey en Martí, partint de la dita seu de la ciutat de Çaragoça tro a la Aljaferia, resta ara a veure dels notables convits en la benauyrada coronació, y dels excel·lents entremesos e ordinacions fets en aquells.

Y entrant lo senyor ey en la propdita cambra, vestí's unes vestidures de drap de or vert, cota y manto lonch tro als peus, forrat de herminis dins e defora tro enmig de les espatles, a la manera antiga reyal.

E lo comte de Ampúries portà-li lo ceptre a la mà dreta. E don Jacme de Urgell, lo pom a la sinistra. Y axí fort solemnement, ab gran colp de ministrés y de trompetes, isqué a tinell y sech-se sols en la taula alta damunt dita, de la qual és estat parlat en los arreaments de la Aljaferia. E a la part dreta

segueren los prelats, ço és, arquebisbe de Çaragoça, arquebisbe de Atenes, bisbes de Mallorques, de Barcelona, de Euna y de Soloro, qui y era missatger per lo comte de Foix. Y en la taula de la part sinistra, segueren lo comte de Prades, lo comte de Ampúries, don Pedro de Ampúries, lo comte de Pallàs, lo mestre de Montesa, lo castellà de Amposta, don Juan de Cardona, lo bescomte d'Illa.

En les altres taules, axí de la una part com de la altra, sehien nobles, cavallers y altres gentilshòmens, missatgers de ciutats y viles en gran nombre.

Y fo fet un excel·lent entremès alt sobre lo palau dels marbres, en la teulada, hon havia un cel ordenat per grahons, y on los sancts estaven per orde, cascú tenint son signe de victòria en la mà; y en la sumitat estava Déu lo Pare, enmig dels serafins. Y tots cantaven cants de molt grandíssima melodia. De aquest cel procehia un núvol, que devallava al dreçador hon estava gran multitut de veixella de or y de argent del senyor rey, per lo qual núvol devallava un àngel cantant proses faents per la festa de la coronació. Y devallant y muntant, lançava deçà y dallà proses escrites en paper vermell, morat y groch, demostrant en si molt sobiran goig e alegria.

Aquest aytal àngel après devallà los bacins per a dar ayguamans al senyor rey, los quals donà a dos àngels qui estaven de peus en lo dreçador. Y los dos àngels donaren-los a aquells que devien servir lo senyor rey.

Aprés de tot açò se'n pujà y devallà lo plat de les cireres que devia menjar lo dit senyor rey. Y per consegüent se'n pujà altra volta y devallà la copa ab la qual lo senyor rey fo servit de diverses viandes que foren aparellades molt nobles y en grandíssima abundància.

E serví de majordom lo duch de Gandia. Y de la copa serví lo comte de Dénia, fill, e don Alfonso, nét del dit duch, de botiller. Y serví dels coltells don Hugo de Cardona; de panicer, don Margarit; y de reboster, don Galceran de Rebolledo.³

Y en lo palau de la gran chiminea, del qual ja és estat dit dessus en los arreaments de la Aljaferia, menjà la senyora reyna. Y al cap de la sua taula, a la mà dreta, sehia lo senyor bisbe de València; y també a la part sinistra sehia la serníssima reyna de Nàpols y la infanta dona Isabel, que era sor del senyor rey, y la senyora comtessa de Luna, que era mare de la senyora reyna, y per lo semblant dona Juana de Prades.

Y en les altres taules que estaven dintre aquest palau sehien moltes nobles dones y altres moltes senyores de paratge e una infinitat de molt gentils donzelles, axí de la ciutat de Çaragoça com de la mateixa cort.

Y en lo tinell que diguérem ja dessus, hon eren aquelles tan gentils taules a sis tires, allí sehien y menjaren cavallers molts de moltes y diverses partides, catalans, valencians, castellans, y escuders y altres gents de ciutats y viles.

Y en aquest convit foren fets tres entremesos molt notables, que vengueren davant les viandes, en tal orde. Ço és: davant les primeres, venien trompetes en gran multitut, y après una àguila de or molt gran y fort ricosa, e après gran colp de ministrés ab les viandes. Aprés venien, cascú per orde, lo duch, qui servia de majordom al senyor rey, segons dit és, y tots los majordòmens de prelats, comtes y bezcomtes.

Enaprès, ab les segones viandes, vingueren axí mateix tots los dits trompetes e ministrés. E après

3. L'editor fa observar que els Rebolledo eren una família noble d'origen castellà present a Catalunya en el regnat de Joan II i que, per tant, el text degué ésser redactat, o si més no interpolat, més de mig segle després dels fets descrits: *Cròniques d'Espanya*, p. 185. També és possible que Pere Miquel Carbonell no hagués llegit bé un bocí deteriorat del document i que hi digués, per exemple, Galceran de Rocabertí o algun altre nom.

vench una gran vibra molt bella, lançant per la boca grans flames de foch; y entorn d'ella venien molts hòmens armats de totes peces, cridants grans crits, volents-la ociure, y ella defensant-se fortmet ab les flames de foch; e açò fo molt bell.

Davant les terceres viandes vingueren tot los damunt dits trompetes y ministrés e majordòmens. E après vench una gran roca molt pròpiament feta, en la sumitat de la qual havia una gran leona parda molt bella, havent una gran naffra en la espatla esquera. De aquesta roca exien molts conills grans, y porchs, perdius, guatles, tortres y d'altres aucells de diverses maneres, qui volaven per tot lo pati.

Enaprès vingueren los dits hòmens d'armes e incircuïren la dessús dita roca, demostrants voler ociure la dita leona. Ells axí estants dins la roca, isqueren promptosament hòmens salvatges. E combateren-se molt ab los hòmens d'armes. En tant que los salvatges obtingueren victòria, obtenguda, per la naffra dessús dita isqué un poch infant molt bell, ab una corona al cap, vestit de armes reyal, havent en la mà dreta una espasa nua, demostrant que havia obtengut victòria.

E aquestes alegries de jochs duraren entrò levades taules dos hores dins la nit. E après levades taules, lo dit senyor rey se'n tornà al palau dels marbres en la manera que era vengut a dinar, segons dessús en aquest capítol és estat dit en lo començament.

Vengut al palau, sech-se en la cadira de la qual dessús en los arreaments de la Aljaferia és escrit. Y los ministrés sonaren. Y cavallers y fills de cavallers dançaren, per bon espay dançant. Lo senyor rey féu col·lació ab la multitut de notable gent que aquí era, hon hac gran multitut de diverses maneres de notables confits a totes gents que aquí eren, generalment ministrada.

La col·lació feta, tothom pres comiat, y lo senyor rey entrà-sse'n en cambra. No cal dir de la abundància dels brandons y la luminària gran que y eren, com la nit lavors semblàs a tots los veents molt bell dia resplendent.

Segueixen-se los dos convits après del primer fets en la coronació de dit rey en Martí ab los entremesos.

Dit del primer convit y excel·lents entremesos fets en aquell, breu serà dit dels dos après següents en la festa de la coronació fets.

Hon l'endemà, que fon dilluns, per lo matí la gran y solemne festa se continuà per la ciutat de Çaragoça de balls e d'altres alegries, axí com és acanyiar ho garrotjar toros, de què los aragonesos són molt bé experts, e bornar per los carrers molt alegrement, demostrants gran festa.

Adonchs, los dessús dits prelats, comtes, bescomtes, barons, nobles, cavallers, missatgers de ciutats y viles y d'altra gent en gran multitut ajustats per lo matí a la Aljaferia, lo senyor rey isqué de cambra, vestit de vellut vermell, cota e manto lonch tro a peus, dins y defora tro a mig de les espatles forrat de herminis. Y anà a ohir missa a la capella de Sancta Maria, dins la dita Aljaferia, la qual era arreada de molts draps de or y de seda, e l'altar ornat de moltes sanctes e precioses relíquies de sancts e de multitut de or y de argent. E aquí lo dit senyor rey ohí solemnement l'offici divinal.

Finit l'offici, taules foren meses y ordenades en la manera del dia passat. Les viandes i diversitat de vins foren administrats en gran abundància, segons que a tan solemniais festes se requer. E los entremesos donant les viandes, e lo cel ab la Magestat e sancts foren bé axí continuats e fets segons lo dia passat, y en la manera ja dita en lo propdit capítol.

Ymaginar-se pot cascú lo gran deport, la gran festa, lo gran goig e alegria que's tenia per totes les gents que aquí eren justades a la festa de la beneuyrada coronació. En especial per nobles, cavallers e gentilshòmens, que a dos renchs qui estaven parats en la gran plaça davant l'Aljaferia junyiren e-s deportaren molt alegrement tota aquesta jornada.

E com taules foren levades, lo senyor rey vench seure en la cadira del palau dels marbres ja des-susdita.

Per aquí dançaren per gran espay cavallers y fills de cavallers, dançant, lo dit senyor féu col·lació. Feta col·lació, pujà-sse'n en una cambra per mirar la gran festa que's feya de junyir en la plassa des-susdita. Finida aquesta festa del dilluns fort solemne, lo dimarts se continuà tan gran alegria, tan solemne y tan bella, hon foren fetes totes les coses ja damunt largament recitades y ordenades en la festa del dilluns, perquè fi pot ésser dat a les festes celebrades en reverència e honor de la sacra unció e beneuyrada coronació del dit senyor rey Martí.

Segueix-se la gran solemne festa y convit per lo dit rey en Martí feta en reverència de sanct Jordi als cavallers, segons los predecessors reys fer havien acostumat.

Jatsia larch dit sia estat de festes solemnes y convits notables fets en la coronació del senyor rey, emperò no deu ésser callat de una festa y convit molt solemnes per lo dit senyor en reverència del benauyrat sanct Jordi fets a tots sos cavallers.

Hon com lo senyor rey preposà's fer solemniat festa del benauyrat sanct Jordi e convit notable als cavallers, segons los predecessors seus havien acostumat fer e celebrar, e aquella no pogués fer en lo dimecres, dia de Sanct Jordi, per ço com en aquell dia la senyora reyna se devia coronar; per tal, lo dit senyor anticipà fer la dita festa del dit benauyrat sanct Jordi lo diumenge a xx de abril, que fo lo vuytèn jorn après sa coronació.

A la qual festa tots los prelats, comtes, bescomtes, barons, nobles, cavallers, gentilshòmens e misatgers de ciutats e viles se aplegaren a l'Aljaferia. E ajustats, lo senyor rey isqué de cambra, vestit de cota e manto de vellut blanch, forrat de herminis dins y defora, tro a mig de les espatles, ab un ricós xapellet al cap per ohir missa en la capella de Sancta Maria ja dessusdita, la qual era molt bé arreada y ornada, segons dit és dessús.

Aquest dia ne corona al cap ne ceptre ne pom lo dit senyor no portà, com ja les jornades de sa coronació haguessen fi, segons dit és. E aquesta festa los qui eren cavallers e portassen creu de sanct Jordi vengueren vestits de blanch. Enaxí lo dit senyor molt solemnement ab tots los dessusdits anà ha oyr missa.

E hoÿda, les taules foren aparellades e ordenades en tal forma que en lo gran pati hon les jornades de sa coronació havia menjat fonch parada una gran taula fora les claustres, hon lo senyor rey segué enmig. E a la part dreta seyen duch de Gandia, mestre de Montesa e tots los altres cavallers novells d'Aragó e de regne de València. A la sinistra del rey, lo comte d'Ampúries, comtes e tots los altres cavallers de Cathalunya e de Mallorques. En les spatlles de aquesta taula, dins los claustres eren parades taules entorn en què seyen nobles e cavallers ja ans de la festa de la coronació fets.

Les viandes en aquesta festa fóran aparellades moltes e diverses y en gran abundància. E devant aquelles foren portats tots los excel·lents entramesos en l'orde e manera dessús on és estat parlat dels convits fets en la coronació recitats e declarats.

Levades taules e feta col·lació molt notable, lo senyor rey cavalcà per anar mirar la taula que's tenia de júnyer al mercat, com de tota la setmana no fos exit de l'Aljaferia, sinó lo dissapte proppassat, qui era anat a hoyr missa a Sant Salvador en la seu catredal, com axí sia costum ésser fet en la coronació dels reys tenir la octava. E veu's breu dit de aquesta festa, resta a dir a la coronació de la senyora reyna.

De la gran e solemne festa per la senyora reyna Maria, muller del senyor rey don Martí de Aragó, feta de la sua coronació en la ciutat de Çaragoça.

En nom e ab la gràcia de Déu, en lo dessusdit any de la nativitat de nostre senyor MCCCXCIX, a XXII del dit mes d'abril, dona Maria, reyna d'Aragó, filla del comte de Luna, muller del dit senyor rey, celebrà e féu festa de sa coronació en la dessusdita ciutat de Çaragoça, en la qual foren fetes les coses davall escrites e ordenades.

Seguí's après dinats, a XXII del dit mes d'abril, que, començada la gran e solemne festa de la coronació de la senyora reyna per tota la ciutat de Çaragoça tots los prelats, comtes, vezcomtes, barons, nobles, cavallers, missatgers de ciutats e viles, nobles dones mullers e cavallers de la dita ciutat e altra gran multitud de gent se justaren en hora de vespres a l'Aljaferia.

E quant foren justats, la senyora reyna isqué de la cambra, vestida de drap d'aur blanch e mantell lonch tro als peus forrat d'erminis e sech-se en una cadira que li fo aparellada en lo palau dels marbres. E aquí estant la reyna de Nàpols e la infanta dona Ysabel, sor del senyor rey, e altres nobles dones e donzelles dançaren per gran estava [estona?].

Aprés la senyora reyna isqué a cavalcar. E cavalcà en hun cavall blanch cubert de paraments de azeytoni blanch. E anà a la seu catredal en tal forma e orde. Primerament, anaren balls de officis e menestrals e altres de la ciutat damunt dita en gran nombre.

Aprés anaven XXIII bornadors, los XII vestits e ab paraments de seda vert, e los XII vestits ab paraments de seda vermella ab senyals reynals e leons d'aur.

Aprés venien VI taulatges vestits e ab paraments de seda vert.

Enaprés venien a cavall prelats, duch de Gandia, comtes, vezcomtes, nobles e cavallers e altres.

Aprés eren magnats, dos cavallers de la senyora reyna, molt vistosamente ensellats y enfrenats, ab les selles e frens obrats d'aur e d'argent, e havia moltes belles perles.

Aprés venien gran colp de ministrés e de trompetes.

Aprés era portat un castell gran tot blanch en què havia un gran ciri enmig e IIII altres, tots blanchs.

Enaprés venien dotze fills de cavallers vestits de blanch, portant cascú un ciri blanc.

Aprés venia la senyora reyna, cavalcant en lo cavall segons dit és, entorn de la qual anàvan comtes, vezcomtes, barons, nobles, cavallers e altres gentilshòmens a peu.

Enaprés, a cavall, la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel e altres nobles dones e donzellas de la cort e de la ciutat.

E axí començà entrar la festa per Sancta Maria del Portello, e anà per aquells carrers mateys que era anat lo senyor rey a la dita seu catradal, los quals eren axí bé empaliats e ab la gran multitud de brandons com eren estats en la festa de la coronació del dit senyor rey, segons dit és dessús. Ab aquesta solennitat anà la dita senyora tro a la dita seu, on fo II hores dins la nit. E aquí descalcà.

E l'achabisbe de Çaragoça y també axí mateix los altres prelats e abats, processó solennial feta, reberen-la a la porta de la ecclésia. E fet, solennialment l'acompanyaren tro a l'altar major, hon féu oració. Feta oració, sech-se en una cadira a la part dreita del dit altar e féu col·lació. E feta col·lació, entrà-sse'n en una cambra per reposar la nit.

De la solennitat feta en la sagrada uncció e coronació de la senyora reyna.

Vist és estat l'orde servat e festa fets a la senyora reyna lo dimarts a vespre de l'Aljaferia tro a la dita seu. Ara serà vist de la festa notable e solemne feta en la sagrada uncció e beneuyrada coronació de la dita senyora reyna.

E seguí's lo dimecres après per lo matí, a xxiii del dit mes de abril, dia del beneuyrat Sanct Gordi, que la festa gran e molt aplegament se començà per la ciutat.

Les gents se aplegaren a la dita seu. E ajustats, la senyora reyna isqué de la cambra ab gran multitud de ministrés e acompanyants-la comtes, vescomtes, nobles e cavallers molt solemnement. E axí vench devant l'altar major, hon li fo aparellada una cadira, e altra a l'arquebisbe de Çaragoça, lo qual li dix les oracions e benediccions quasi per semblant que havia dit al senyor rey. Après crismà-la de senyal de creu, segons largament se pot veure la manera desús, en lo capítol hon és feta menció de la sacra uncció del dit senyor rey e de l'orde e manera servats en aquella.

Feta la sacra uncció, los prelats la levaren e acompanyaren-la a una capella hon se devia revestir e adonchs foren portats a l'altar la dalmàtiga e los altres vestiments de què's devia revestir e foren beneïts per lo dit arquebisbe. Beneïts, vengueren la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel, dona Margarida de Prades, na Johana de Luna, na Eliodor de Evello⁴ e na Johana de Perellós, les quals portaren cascuna sa peça dels vestiments a la capella hon la dita senyora se devia revestir.

En aquest entervall, lo senyor rey vench de l'Aljaferia, hon havien dormit, y entrà-sse'n en la sacrestia. E revestí's en e per la forma que lo jorn de sa coronació. E pujà-sse'n en lo cadafal hon estava la sua cadira a la part dreta. E aquí's sech, tenint la corona al cap e lo ceptre en la mà dreta e lo pom en la sinistra.

E ladonchs la senyora reyna isqué revestida de la capella com a diaconissa. E anaven devant ella les dessusdites nobles dones. E la reyna de Nàpols portava-li devant en una bací d'aur la corona e la infanta dona Ysabel lo ceptre y lo pom dona Guiomar. E axí anaren a l'altar e posaren-ho tot sobre l'altar. E l'arquebisbe benehí les dites insignies reynals.

Enaprès la dita senyora reyna se agenollà devant l'altar y foren-li dits per l'arquebisbe moltes sanctes oracions e benediccions. E dites, prengueren de l'altar la corona, lo ceptre y lo pom les dessusdites qui'ls aportaren. Y l'arquebisbe e los bisbes de València, de Barcelona e de Mallorques acompanyaren la dita senyora reyna al cadafal hon lo senyor rey estava en la manera ja dita.

E dites aquí per l'arquebisbe algunes oracions, la reyna se agenollà e lo senyor rey posà-li la corona al cap, e lo ceptre en la mà dreta, e lo pom en la sinistra. E mès-li un anell de diamant en lo dit. E besà-la en la boca. E la senyora reyna besà-li la mà.

E adonchs l'arquebisbe y bisbes dessusdits acompanyaren-la d'aquí a un altre cadafal que li era aparellat a la mà sinistra de l'altar major, hon havia una rica cadira. E dites per l'arquebisbe algunes oracions, fo seyta en la cadira cantant *Te Deum laudamus*. E acabat lo *Te Deum*, lo dit arquebisbe, dites algunes oracions, devallà-sse'n ensemps ab los dessusdits bisbes e anà-sse'n a l'altar per continuar e acabar l'offici de la missa. E romangueren ab la senyora reyna de la part dreta la reyna de Nàpols, e de la sinistra la infanta dona Ysabel.

Y en aquest entreval lo senyor rey féu tres cavallers, ço és, don Luys Cornell, fill de don Luys, en Pere Çanoguera y en Martí López de Lanuça. Fets los cavallers, lo senyor rey se'n devallà y entrà-sse'n en la sacristia e despullà's los vestiments dessusdits. Après cavalcà y anà-sse'n a la Aljaferia.

Enaprès, finit l'offici de la missa, la senyora reyna isqué a cavalcar.

4. Elionor de Cervelló?

De l'orde y festa feta a la senyora reyna com se'n tornà après que fon coronada de la seu a la Aljaferia.

Puys convinentment breu és estat dit de la sacra unció y coronació de la senyora reyna, en suma serà comprès de l'orde y festa servat y feta a la dita senyora reyna del tornar que féu, après de la coronació, de la seu a la dita Aljaferia y dels convits fets en la dita sua coronació.

E com fos exida a cavalcar, cavalcà en lo cavall, e revestida segons és ja dit. E fon-li aparellat un pali ab dotze bordons, segons fo portat al senyor rey.

En aquest anar a l'Aljaferia li foren servats l'orde y la festa solemnial que foren fetes al dit senyor rey en lo tornar que féu lo jorn de sa coronació a la dita Aljaferia. Exceptat que als banchs del fre del cavall de la dita senyora reyna anaven a la part dreta lo duch de Gandia e a la sinistra lo comte de Ampúries. Aprés de la dita senyora reyna, venien a peu la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel e nobles dones e dozelles.

Pensar podeu no anaven soles. Era tanta la multitud de la gent, que horabaxa fon com fo a la Aljaferia.

E posats los vestiments, vesti's un cot e mantell de drap de or. E vench a taula que era ja nit, portants davant ella la reyna de Nàpols lo ceptre, y la infanta dona Ysabel lo pom. Sech-se sola en la taula alta hon lo senyor rey seya lo jorn de sa coronació.

A la dreta part sehien en una taula la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel, la comtessa de Luna, mare de la dita senyora reyna, e dona Juana de Prades. Aprés, en altres taules seyen moltes nobles dones e donzelles de cort e de la ciutat.

A la sinistra part sehien prelats, duch de Gandia, comtes, vezcomtes, barons, nobles, cavallers, missatgers de ciutats e viles.

Les viandes hic foren ricosament aparellades y en gran abundància administrats. Per abreujar, en aquest convit foren fets tots los excel·lents entramesos fets en la coronació del senyor rey e totes altres coses observades en l'orde e manera dessusdits en lo capítol que parla dels comtes del senyor rey fets en la coronació, exceptat que a la dita senyora serví de majordom lo comte d'Ampúries, de la copa don Pedro d'Ampúries, e els coltells don Artal d'Alagó e dels altres officis nobles e cavallers.

Què y hajam a dir si y havia luminària, com fos nit segons dit és? No cal, com tan solemne festa sí fos en totes coses com en la coronació del senyor rey, segons dit és.

Levades taules a tres hores de la nit, la dita senyora se n'anà al palau dels marbres, hon se sech en la cadira ja dita. E aquí dançaren la reyna de Nàpols e la infanta dona Ysabel e nobles dones e donzelles e fills de cavallers. Enaprés fon feta col·lació e donaren part a la nit.

Lo dijous següent se continuà la festa molt gran e solemne, segons era estat fet lo segon dia de la festa de la coronació del senyor rey, de la qual se pot veure larch en lo capítol que parla de la segona festa celebrada en la coronació del senyor rey.

Ara és acabat de dir de les sacra unció e beneuyrada coronació de la dessusdita dona Maria reyna de Aragó, la qual nostre senyor Déu per sa merçè faça prosperar en totes coses que de bé sien. Amén.

Pere Miquel CARBONELL, *Chròniques d'Espanya fins ací no divulgades*, 1547, f. CCXVIV-CCXXIIII. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí ALCOBERRÓ, Barcelona, Barcino, 1997, p. 178-190.

* * *

Et fuit coronatus illustrissimus dominus rex Martinus dominica prima post octavam pasce dominica de «Ego sum pastor bonus», que fuit XIII aprilis [1399], et fuerunt ibi multe et multe sollempni-

tates. Et fecit dictus dominus rex ducem novum de Gandia dominum marchionem de Vilena. Et dictus dominus rex eciam fecit LXX milites novos, et nullum fecit de Barchinona, et statim in die santi Georgii equestris, que fuit xxiiii dicti mensis aprilis, fuit coronata regina uxor sua, domina Maria de Luna. Et ego fui in coronacione dicti domini regis et non regine”.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 68. Notícia similar a: *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona...*, p. 163.

* * *

En l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCCLXXXVIII, a XIII del mes de abril, se coronà lo rey en Martí en la ciutat de Saragoça; e en lo dit any, a XXIII del dit mes de abril, se coronà la reyna dona Maria, muler del dit rey en Martí e mare del rey en Martí de Secília, hon fon fet molt grandíssimes festes e honós per los grans magnats, barons e senyós que hi foren a les coronacions.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 86.

* * *

Fue en Aragón y llamó en Çaragoça cortes generales. Aquellas celebradas, fue muy alta y solempnemente ungido y coronado en la yglesia mayor de la ciudad. La fiesta, solennidad y alegría fue grande y mucho real, que nunca más festejada coronación diz que se fizo.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153r. Notícia similar, en català, a *Crònica del regnat de Martí I*, p. 21.

Naixement i mort de l'hereu de Sicília i mort de la reina Maria de Sicília

E en los temps de la celebració de les dites corts lo rey de Sicília procreà de sa muller un fill al qual mes nom Pere; lo qual prop dit rey ab gran afany recobrà les terres de barons que aquest rey pare seu havia lexats rebel·les. Aprés, l'infant, fill del dit rey de Sicília dessus dit, morí a ix de noembre de l'any prop dit MCCCXCIX.

E en lo mes de maig sigüent, ço és, a xxv del dit mes, morí la dita reyna de Sicília, nora d'aquest rey en Martí d'Aragó en l'any MCCCC, la qual reyna, en la malaltia de què morí, en son plen seny e ferma memòria, ordonà son testament, en lo qual hereu seu universal lo dit rey de Sicília, marit seu, a totes ses voluntats faedores, instituí; per què és ara ací conclòs lo fet de Sicília, com e en qual manera, vuller per lo testament del rey Ffrederich lo veyll, vuller per virtut de la Gregoriana, lo regne de Sicília és de bon dret dels succehidors d'aquell rey en Martí.

Crònica del regnat de Martí I, p. 21.

* * *

Llegó entonce nueva que el rey don Martín de Sicilia hoviera de la reyna doña María su mujer un eclareçido y fermoso infante que llamaron don Pedro y cobró con gran pena todo el reyno de Sicilia, que gran parte d'él estava y estovo levantado contra el rey, mas el rey con sus cavalleros que passaron de acá, se hovieron tan valientemente con ellos que todo lo sojuzgaron. Mas siguió poco después una triste y lamentable nueva que el infante illustre y tan desseado fue tocado de una grave dolencia que en el mes de noviembre, año de trezientos y noventa y nueve le ahincó tanto que le levó de la vida, fue mucho llorado por los del reyno.

Mas fue mucho peor, que ni perdonó la muerte a la madre, que poco después de graves calenturas

finó, mas quedó un solo consuelo, que al tiempo de la muerte la reyna mandó llamar al triste rey su marido y estando en su recuerdo, en su entero juyzio y razón, ordenó su testamento y le dexó por su heredero universal absolutamente, sin echar condición alguna y assí con muchas lágrimas se despidió d'él y, reçebidos los sacramentos, con sobrada y desigual devoción se fue para el otro reyno a reynar con mayor certidumbre, mas llena gloria y perpétua seguridad, que nunca reynara acá. Finó esta grande reyna a los mil y quatrocientos años y assí quedó el rey heredero de Sicilia por todos los derechos que alcançar podía. Quedó primeramente por virtud del testamento del rey don Fadrique el primero, a quien renunció su derecho don Carlos de Valoys, hermano del rey de Francia y gelo fizo confirmar así del papa, como lo el renunciara, como antes se dixo y por virtud después de la misma gregoriana y por el testamento a la postre de la propietaria y heredera señora, que fue la reyna de que fablamos, que todo su derecho dexó a su marido, como agora deximos.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153r-v.

Entrada del rei Martí a Barcelona i entrada solemne de la reina Maria

[1400, març] Dimecres darrer dia del mes. Aquest dia partí l'onrat en Johan Desvall, fill d'en Pere Desvall, qui per part de la ciutat anà al Senyor Rey a Saragosa per suplicar a dit Senyor que aquesta ciutat no li hagués a fer festa per ço com devia venir así coronat.

.....

[Abril] Dilluns xxvi. Aquest dia entrà lo Senyor Rey en la ciutat, qui venia de Saragosa, lo qual Senyor se-n anava als banys de la Garriga. E per ço vench así abans que anàs als dits banys, que audiència s'ich posqués tenir.

.....

[Juny] Dicmenge xiii. Aquest dia entrà la Senyora Reyna Dona Maria, muller del Senyor Rey en Martí en la ciutat de Barchinona, qui venia de Saragossa coronada. E fo-li feta solempna festa per la dita ciutat lo dit dia e lo dilluns e lo dimarts après següents.

Manual de novells ardots..., I, p. 83-84. Notícia de l'entrada de la reina també a *Cronicó de Pere d'Arenys*, p. 70.

Casament de la infanta Violant amb Lluís d'Anjou

En aquest any mateix [1400] lo dit rey d'Aragó tramès sa neboda —filla del rey en Johan—, apelada Yolant, al rey Luís de Nàpols, de qui per paraules de present era muller ja vivint lo dit rey en Johan son pare, la qual fou acompanyada molt honradament per don Jayme de Prades e d'altres molts nobles e cavallers.

Crònica del regnat de Martí I, p. 22.

* * *

En este año mismo el pujante rey don Martín enbió la esclareçida infante de Aragón doña Violante, fija del rey don Johan, al rey don Luys de Nápoles con quien por el rey su padre fue desposada y enbió la muy noble y magníficamente acompañada por el buen conde de Prados y otros nobles y magníficos cavalleros.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 153v.

* * *

Et intermedio istius temporis, ultima octobris et prima novembris, dictus dominus rex fecit fieri magnam sollempnitatem de nepte sua domina Isabella [error per Violant], filia fratris sui regis Iohannis quondam, quam dedit in uxorem domino regi Ludovico regi Neapolitano, filio domini ducis Andegavie. Et ista Isabella communiter vocabatur regina Neapolitana. Et exivit Barchinonam in die omnium sanctorum post prandium.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 71-72

Segon matrimoni del rei Martí el Jove amb Blanca de Navarra.

Naixement i mort de l'hereu

Lo dit rey de Sicília estant viduu d'aquesta muller dessús dita procreà de dues fembres soltes, ço és de la una un fill al qual mes nom Frederich; e de la altra una filla apel·lada Yolant.

E aquest rey en Martí d'Aragó, vaent que'l dit rey de Sicília fill seu no estava bé sens muller, percassà-li per muller la filla del rey de Navarra anomenada Blanca, la qual, per contemplació del dit matrimoni, lo dit rey de Navarra pare seu la féu jurar per primogènita sua no contrestant fos segona filla en generació; la qual infanta lo dit rey d'Aragó li tramès ab v galeres, e foren novis en la ciutat de Palerm dicmenge a xxviii dies de noembre de l'any mccccii.

De la qual procreà un fill per distància de temps, appel·lat Martí, qui solament visqué ix mesos e morí a vii de juliol de l'any mccccvii.

Crònica del regnat de Martí I, p. 22.

* * *

En este medio el rey el rey don Martín el moço hovo en Sicilia de nobles y magníficas damas y sueltas y sin cargo alguno dos fijos no legítimos que llamaron don Fadrique al varón y a la fembra doña Violante, después el rey su padre, con desseo que dexasse fijos de más alta y legítima sangre se fue para Pomplona y assentó con el rey don Carlos que le diesse una de sus hijas, la que más a él plu-guiese para esposa del rey su fijo y assentada la capitulación, mandó el rey don Carlos ataviar mucho sus hijas y la mayor especialmente porque aquella desseava el padre que fuesse a reynar en Sicilia y sucediesse también en Navarra porque no quedava fijo que reynasse después del, mas el rey don Martín de que vido las infantes que esperavan qual escogiesse echó mano de la más fermosa, que llamavan doña Blanca y aquella le fue otorgada y levada por él con triunfo grande en Aragón y después, con mucha cavallería y gente de honor enbiada a Siçilia con cinco especiales galeas que el rey mandó ar-mar y fiziéronse las excellentes bodas miércoles a veynte y ocho de noviembre, año de quatro cientos y dos.

Y hovieron luego un fijo que llamaron don Martín, como al padre, sino que a Dios nuestro señor no plugo que viviesse más de nueve meses, mas finó a siete de Julio del año de quatrocientos y tres. El rey don Carlos de Navarra de que vido que la menor de las infantes fue por el rey don Martín para reynar en Sicilia en fin escogida, mandó la jurar por su primogénita heredera y quiso que reynasse también en Navarra.

G. F. de VAGAD, Corónica..., f. 153v-154r.

* * *

En l'any de MCCCCII, a xxvi de march, fonch la molt gran festa com entrà novelament lo rey en Martí e la reyna dona Maria, sa muler, e dona Blanca, hinfanta, filla del bon rey de Navarra, muler del rey en Martí de Cecília, de què foren fetes grans festes; e partiren de la dita ciutat de València a...

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 88-89.

* * *

... E lo rey de Aragó tant prestament féu matrimoni del rey de Sicília, son fill, ab una filla del rey de Navarra, que's appellava per son nom dona Blanca, la qual hi tramès en Sicília ab lo noble baró mossèn Bernat de Cabrera. E poc abans lo rey de Aragó havia tramès en Sicília lo noble mossèn Ramon de Bages, ab certa companyia de cavallers e gentils hòmens jòvens, per tal que lo rey, son fill fos ben acompanyat. E la més part dels dessus dits eran quasi del temps del dit rey e eran axí appellats per lur nom: en Bernat de Corbera, en Jofre de Vilaragut, Arnau de Benyuls, Berenguer de Pau, Guillem de Montanyans e Pedro de Bolles, Pere de Roda e Pere de Raxac e Berenguer Vives e Bernat de Vilaragut e Pere de Vilaragut e Berenguer Esquerrer e Pere Roner, Martí de Vilalba e Nicolau de Lupià e mossèn Barthomeu Arinyó e Johan de Pineda, lo bort d'Orcau, Alfonso de Borja e Pere Oliver e mossèn Garau de Guimarà e lo bastart Despalau e Gispert Desponç e alguns altres, los quals lurs noms no són escrits. E com la dita Reyna fou en Sicília, la més part de aquesta companyia se'n passà en Xipra per servir lo rey de Xipra.

Pere TOMIC, *Històrias e conquestas...*, p. 246.

* * *

Item, xxvi^a die septembris, anno a nativitate Domini M^oCCCC^o secundo, recollexit se, in plagia Valencie, domina Blanca, filia regis Navarre, pro eundo ad partes Sicilie pro nubendo cum dicto Martino, rege Sicilie, filio dicti domini nostri regis Aragonum, et fuit neonupta in civitate Panormi, insule Sicilie, xxvi^a die novembris anni eiusdem.

.....

Die jovis, x^a die febroarii, anno predicto [1407], fuit factum festum in civitate Barchinone, pro nativitate infantis Martini Frederici, primogeniti domini Martini, regis Sicilie, et dicte regine Blanche, eius consortis filieque regis Navarre, que infans natus fuit in civitate Cathanie, regni Sicilie, die sabbati, xviii^a die mensis decembris, proxime preteriti, qui infans postea in mense [novembris] anni eiusdem, ab hoc seculo migravit.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 164 i 167. Segons una carta del rei Martí, l'embarcament de la reina Blanca cap a Sicília fou el 27 de setembre: D. GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari del rey en Martí», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. iv (1911-1912), p. 182-183. El *Manual de novells ardots...*, I, p. 148-149, diu que la notícia del naixement de l'hereu havia arribat el 8 de febrer a Barcelona.

* * *

Dimarç a viii de febrer, any MCCCCVII, hora de vespres, per letres de certificació trameses al noble governador e jurats de Mallorques lo dit noble e los dits jurats ab gran companya anaren a la seu per fer gràsies a nostre Senyor Déus del primogènit lo qual hagué lo molt alt senyor rey de Sicília, fill del

molt alt senyor rey d'Aragó, senyor nostre; lo qual primogènit nasqué a xvii de deembre prop passat, e fo a aquell posat nom Martí, per la qual cosa fo cantat en la dita seu lo psalm apellat *Te Deum*.

M. SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum...*, p. 246. Segons el *Cronicó de Pere d'Arenys*, p. 79, l'hereu havia nascut la nit de Nadal.

Vincentello d'Istria es posa al servei del rei a Còrsega

Vincentello figliolo di Guilfuccio di Istria, dopoi che morse il Arrigo da la Rocca e che li signori Cinarchesi feciero rivolta... tutti si accomodorno a stare a obbedientia di li Genovesi come meglio poterno, e Vincentello da Istria non si buolse inchinare e così sene andò a Longo Sardo in Sardegna, e si che li stavano [amici] Sardi e Catalani. E fece di modo che hebbe uno squiffo con quattro compagni, con il quale passò in Corsica al territorio di Bonifatio furtivamente, piglò homini e fino a li asini piglava e vindeva e fece riscattare a li homini, e continuò tante volte il suo corso con il squiffo, e faceva tante prese e riscatti, che con quello dinaro comperò dopoi un bregantino armato, e dopoi faceva il corso in Corsica contra a Bonifazini ed altri Genovesi e a Corsi di quelli che li capitavano in mano di li amici di Genovesi, e tanto fece il corso con il bregantino di quel modo che guadagnò tanto che armò una galera, e con quella faceva tanta guerra e corso contro a Genovesi e a nemici che ne andò la fama al Re di Aragona che Vincentello da Istria, nipote dil Conte Arrigo da la Rocca e non si havea volsuto pacificar ne star a obbedientia di li Genovesi, e facieva tanta guerra a li nimici del re di Aragona.

E durò quello corso con lo bregantino a galera quattro anni; e dopoi Vincentello se ne andò in Catalogna con la sua galera, e andò dal Re e se li offerse a servire. E il Re che ne haveva già inteso la fama di la guerra che havea fatto e che era gentilhomu prencipale di Corsica e nipote del Conte Arrigo, il Re il regiebbe in sua grazia e li diede una galera sua e dinari per armarla, e scrisse lettere a Re Martino di Sicilia, che era suo figlolo primo genito, che lo dovesse haveere per raccomandato. E Vincentello andò con le sue galere dal Re Martino in Sicilia, il quale il regiebbe con molto amore e voluntà, e li diede danari e bastimenti, e altre cose e robe e comandò a tutte le parte e capitani di terra e mare che fussino sottoposti al Re di Aragona che tenessero a Vincentello per raccomandato faciendoli ogni accoglienza e servitio. E Vincentello cresciè di fama per tutte le parti e fecie conserva con Giovanni dil Castello, e fecie amistà con dui padroni di due galere catalane e con Joabarba o Garsialtras (perche pare errore inel nome), patrone di una galeotta e così furno tre galere e una galiota. E la guerra allora era molto fra i Catalani e Genovesi, e loro andavano in corso contra a Genovesi; e dopoi haveere fatto molta presa, loro se ne andorno in Sardigna a invernare in Callari e in Laliera.

[1408] «e parendoli che Vincentello era stato molti anni al servizio dil Re di Aragona, e venne con le galere, e giente catalana in sua compagnia, pensorno che venia di ordine dil Re a posta fatta per racquistare Corsica non avendoli riuscito le altre volte di racquistarla, e como il Re d'Aragona teneva a Corsica per sua, non li fu delli Cinarchesi niuno che facesse resistentia ne contradictione a Vincentello. Tutti furono alegri di la sua venuta e se misero subito dalla sua banda».

Giovanni della GROSSA, *Chronique médiévale corse*, ed. a cura de Mathée Giacomo-Marcellesi i Antoine Casanova, edició bilingüe. Text establert per Letteron. Traducció en concordança. Introducció, notes, índex onomàstic, Ajaccio, La Marge ed., 1998, p. 245 i 247.

Lluites de bàndols a València

En l'any mcccciii, lo rey don Martí tenc corts en Sogorb, estant los grans bandos dels Centeles e Solés, e sent tots en Sogorb, mossèn Gilabert Centelles matà a mossèn Jaume de Soler, en Almedíxer,

que era molt malalt en casa de un moro; e l'endemà, mossèn Pere Marades partí de Sogorb, ab sa gent, e en lo camí, venint a València, matà a-n Jaume Jofre e a-n Loís de Torres e altres.

En l'any de mcccciiii, a xxi de abril, fonch lo camp de Lombay dels Centelles contra los Solés, hon fonch mort mossèn Aymerich de Centelles e molta gent de huna part e d'altra.

En l'any de mccccv, a xvi de deembre, fonch la gran brega de la cadena, a la devalada de la plaça del bisbe, dels Centelles contra los Solés, e Cervelons e Vilaraguts.

En l'any mccccvi, en lo mes de march, los Centelles mataren a-n Miquel Cardona, en terme de Solana.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 89-90 i 91.

Vinguda a Catalunya del primogènit, el rei Martí el Jove de Sicília, i retorn

Segons notícies explicades per alguns, l'il·lustre rei Martí, rei de Sicília i fill i primogènit de l'il·lustre rei Martí, rei d'Aragó, sortint de l'illa de Sicília i després d'anar a visitar el sant pare, el nostre senyor Benet, vingué amb set galeres armades, al lloc de Blanes, i després entrà a cavall a la ciutat de Barcelona el diumenge 29 de març de 1405; per la qual cosa la dita ciutat li féu gran festa [traduït del llatí per M. T. Ferrer i Mallol].

Dissabte a viii de agost any mcccc sinch lo molt alt senyor en Martí, per la gràcia de Déu rey de Cicília e primogènit del senyor rey d'Aragó, arribà en Mallorques ab set galees vinent de Barchinona; emperò no entrà en la ciutat, bé que entrà en lo castell per la part de la porta de la mar. E aquí-s dinà e dormí, e lo sendemà stech tot lo jorn dins en lo dit castell.

Lo diluns següent, a x de agost, lo dit senyor rey isqué del dit castell per la dita porta e mes-se en la sua galea e vench-se'n denant la capella de Sancta Caterina, e isqué de la dita galea, e entrà-sse'n en la dita capella, ahon féu sa oració; e despuys muntà en hun cavall, e acompanyat dels jurats e dels nobles e altres gens moltes vench-se'n en l'ort appellat d'en Vanniguanxo. Estant en lo dit ort, lo dit senyor jurà les franqueses del regne de Mallorques. E en après tots los officis de la ciutat ab lurs panons, pessaren devant aquell. E assò fet ell cavalchà; e denant aquell en Johan Çafior, qui era jurat aquell any per los ciutedans, anave cavalcant, aportant lo standart del senyor rey, e ab ell anaven cavalcant dos cavallers e dos ciutedans. E axí cavalcant lo senyor rey, ab son pavelló que li havien fet de drap d'or e de seda, lo qual aportaven xii, entre cavallers e ciutedans, ell se'n vench al castell reyal.

Lo dit senyor féu gràcia aquel jorn als presoners que isguessen de presó; e axí fo fet; però los qui eran per deutes, foren transportats ans de aquell jorn en altre loch. En la dita gràcia no fo entès mossèn Gaspert de Sent Johan, delat de trenchament de sagrament et d'homenatge.

Aquell jorn foren fetes juntes denant lo dit castell reyal per part de la universitat, ab scut radó, e lo sendemà ab scut lonch, e l'altre jorn següent ab scut radó.

Ab lo dit senyor rey vench lo comte Anthoni e lo comte de Vintemilla, e don Jayme de Prades, e lo governador de Saragossa, pare de Sanxo Roís, e n'Asperendeu Cardona, e misser Gabriel Cardona, e en Johan Desvall e molts altres honrats hòmens, axí de Aragó e de Catalunya, com de la illa de Cicília.

Lo dit senyor, divenres a xiiii d'agost, sospès mossèn Roger de Muncada de la governació per sos demèrits. E provey que lo tayl que-s feya en ciutat per xlviiii mil florins fos reduït a xxx mil, segons era stat determenat e proveyt per lo gran consell. E d'altra part que fossen remuts del Consell aquells c hòmens, los quals novellament eren stats elets en consellers. E que los restants xviii mil florins pagassen aquells qui los havien despesos. E més avan provehí, e ab sí se'n amanà en Cicília, mossèn Johan Sancta Cília, e mossèn Gaspert Sent Johan, cavallers.

Digmenge a xvi d'agost a tres horas de la nit, lo dit senyor se recullí en la sua galea; e ell ab les altres galeas partiren de Mallorques e feren lur via per anar en Sicília.

M. SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum...*, p. 243-245.

* * *

Hoc anno inclitus rex Martinus insule Sicilie alias Trinacrie, cum navigaret de Sicilia in Cathaloniam, et papa esset in civitate Nicie, et rex Ludovicus esset in Provincia, tractatibus pape dicti duo reges venerunt ad portum Ville Franche prope Niciam, ubi eciam interfuit papa et ibidem eos festivavit, et mediantibus certis capitulis convenerunt, quod ducerent ipsum Romam. Sed quia predicti tractatus Franchis non placuerunt, rex Ludovicus defecit in promissis. Et similiter quia rex Martinus Sicilie conregnabat simul cum patre suo Martino, rege Aragonum, quia sine consilio patris fecit dictum promissum, propterea et alias predicti tractatus evanuerunt. Et de hoc constitit michi, qui hoc scribo, cum per papam missus fui a Sahona in Siciliam ad predictum regem Martinum insule Sicilie super predictis tractatibus.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 149.

* * *

[1405. Març] Divendres xx. Aquest dia lo Senyor Rey de Sicília arribà al loch de Badalona ab v galeas qui venia de la isla de Sicília.

Dimarts, darrer dia del mes. Aquest dia entrà lo Senyor Rey de Sicília e primogènit d'Aragó, fill del Senyor Rey en Martí, rey d'Aragó, qui venia de la isla de Sicília. E fo-li feta per la ciutat sollemna festa lo dit dia e lo dimecres e lo dijous après següents.

.....

[Agost]. Dimarts IIII. Aquest dia fo transladat lo Cos de Sant Sever, qui era en lo monestir de Sant Cugat de Vallers, así en la ciutat, en la seu, per la qual translació fo feta sollemna processó, en la qual anaren lo Rey d'Aragó e lo Rey de Sicília e molta notable gent. E la ciutat donà-y i drap d'or negre, del qual fo fet pali, que aportaren sobre lo dit cos.

Dimecres v. Festa de Sant Domingo. Aquest dia se recolí lo rey de Sicília per tornar-se-n en la isla de Sicília.

Manual de novells ardots..., I, p. 137 i 138-139. Sobre la festa feta al rei de Sicília: Miguel RAUFAST CHICO, «La entrada real de Martín el Joven, rey de Sicilia, en Barcelona (1405): solemnidad, economía y conflicto», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 27-28 (2006), p. 89-119.

* * *

Die martis, ultima die marcii, anno a nativitate Domini m^occcc^o quinto, intravit Barchinonam serenissimus dominus Martinus, Dei gratia rex Sicilie, filius domini regis Martini, regis Aragonum feliciter regnantis; qui dictus rex Sicilie noviter venerat de partibus Sicilie et intravit per quandam pontem, quem civitas Barchinone sibi fecerat, ante plateam Fratrum Minorum, et fuit factum festum in civitate predicta, per tres dies, cum maximis ludis et tripudiis et aliis gaudium afferentibus. Et quinta die augusti eiusdem anni, recollexit se pro revertendo ad dictum regnum Sicilie.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 166.

Negociació de les marques amb França

[1405. Octubre] Dimecres XXI. Aquest dia partiren los honrats micer Bernat de Gualbes e en Bernat Saclosa, mercader, qui per la mercaderia anaren a Narbona per fet de marches.

[1406. Febrer] Dijous XVIII Aquest dia vench l'onrat en Bernat Saclosa, mercader, qui ensemps ab l'onrat micer Bernat de Gualbes era anat a la vila de Perpinyà per lo fet de las marches de França.

Setembre. Dissapte IIII. Aquest dia vench de París l'onrat micer Bernat de Gualbes, qui per las marches hi era anat.

Manual de novells ardots..., I, p. 139, 143 i 145.

La Cort de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona, interrompuda pel rei per poder acudir a València, on hi havia bàndols

[1405] Noembre. Dimecres IIII. Aquest dia partí de la ciutat lo Senyor Rey per anar-se'n a la vila de Perpenyà per tenir Corts.

.....

Dijous XIX. Aquest dia partí de la ciutat en Guillem Andreu, notari, qui axí com a síndich de la dita ciutat anà a la vila de Perpenyà per rahó de las Corts que'l Senyor Rey havia menades a la dita vila tro que los missatgers elets per la ciutat hi fosen.

.....

Deembre. Dissapte XVIII. Aquest dia vench de la vila de Perpinyà en Guillem Andreu, notari de Barchinona, qui axí com a Síndich de la ciutat hi era anat per les Corts que lo Senyor Rey ha convocades en la dita vila.

.....

MCCCC sis. Janer. Divendres VIII. Aquest dia partí de la ciutat en Guillem Andreu, notari, qui per la dita ciutat tornà a la vila de Perpinyà axí com a síndich per rahó de las Corts que'l Senyor Rey hi avia manades.

.....

Febrer. Dimecres III. Aquest dia vench de la vila de Perpinyà en Guillem Andreu, notari, qui com a síndich d'aquesta ciutat hi era anat per les Corts que'l senyor Rey hi havia manades.

.....

Març. Dimarts XXIII. Aquest dia entrà en aquesta ciutat lo Senyor Rey, qui venia dret de camí de la vila de Perpinyà, hon era anat per tenir corts generals al Principat de Cathalunya.

.....

Maig. Dijous XXVII. Aquest dia partí lo Senyor Rey d'aquesta ciutat, qui ab Iles galeas anà a la ciutat de València per los bandos qui són entre los Cervellons e los Centelles.

Manual de novells ardots..., I, p. 139 i 140, 142-143, 144.

Mort de la reina Sibil·la de Fortià, quarta esposa del rei Pere el Cerimoniós

Die jovis, circa VIIIam horam post meridiem, xxv^a die novembris, anno predicto, migravit ab hoc seculo domina Sibilila de Furtiano, regina Aragonum, domini regis Petri, alte recordacionis, relicta; et fuit sepulta in ecclesia monasterii Fratrum Minorum Barchinone, die dominica, duodecima die decembris eiusdem anni, cum maxima luminaria et magno honore.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 167. Notícia similar al *Manual de novells ardots...*, I, p. 146, i a la *Crònica*

del regnat de Martí I, p. 23, bé que aquesta indica erròniament que la mort s'esdevingué el dia 24. Notícia similar també a G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 154r.

* * *

Notandum, quod inclita domina Sibilia Fortiana, uxor quondam illustrissimi domini regis Petri, obiit isto anno [1406] in nocte beate Katerine virginis; et tenerunt eam mortuam XVIII diebus, et dominica tertia adventus fuit sepulta de mane in monasterio fratrum minorum.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 79.

Mort de la reina Maria de Luna

[1406. Deembre]. Dimecres XXIX. Aquest dia passà d'aquesta vida la Senyora Reyna Dona Maria, muller del Senyor Rey en Martí en lo loch de Vilareial, qui és en regne de València, la qual Senyora morí a II ores passada miga nit

Manual de novells ardots..., I, p. 147. Notícia similar a *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona...*, p. 167.

* * *

En aquest any mateix morí en Vila Reyal la reyna dona Maria, muller de aquest rey en Martí d'Aragó e mare del dit rey de Sicília, la qual fou sebollida en lo monestir de Poblet, jatsia après sa mort fos mesa en comanda a Sent Vicent de la ciutat de València; per la mort de la qual, per tal com fou virtuosa senyora, fon molt planta per la terra.

Crònica del regnat de Martí I, p. 23.

* * *

Item isto anno mortua est inclita domina Maria, regina coronata regnans, uxor illustrissimi domini regis Martini, in die sanctorum Innocentium, que obiit eundo Valenciam ad regem maritum suum in Villaregali; que statim fuit asportata Valencie et in deposito posita in monasterio sancti Vincentii monachorum alborum et postea translata.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 79.

* * *

Die Sancti Thome Canthuariensis anno predicto [1406] inclita domina Maria de Luna, filia comitis Lupi dicti de Luna, uxor serenissimi principis domini Martini regis Aragonum et mater excellentissimi principis domini Martini regis Sicilie et primogeniti Aragonie, extremum suum diem clausit apud Villam Regalem, prope Valenciam civitatem, tumulata apud monasterium Populeti. Hec regina erat consanynea in gradu valde propinquo sanctissimi domini Benedicti pape XIII.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 159.

* * *

1407. Dissabte a VIII de janer, any MCCCCVII vench nova certa al governador e als jurats que la senyora regina, muller del rey d'Aragó, apellada Maria, era morta.

Divenres, a XIII de janer any dessus dit, fo fet sollemne aniversari per la mort de la demunt dita senyora regina nostra de Aragó, per los honrats jurats de Mallorques ab tots los officials reyls, los quals aportaren los caperons vestits en la esgleya de la Seu, ahon hagué sollemne sermó. E cremaren LXXX ciris ab senyals de la ciutat.

M. SALZET, *Rerum apud Maioricas gestarum...*, p. 246.

* * *

En l'any de MCCCCVII, lo jorn dels Ignocents, hora de vespres, dona Maria de Luna, muler del rey en Martí, reyna d'Aragó, venint de Barcelona per a València, ha hon hera lo rey en Martí, en Vilareal morí e passà d'esta vida present e fon aportada a Sent Vicent, lo diumenge, a VIII del dit mes de giner, e lo diluns après fonch feta la solemnitat de la sepultura. Perderen molt los Centelles en la mort de la dita reyna.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 92.

Matrimoni de Jaume d'Urgell amb la infanta Isabel

[1407] Juny. Dilluns VI. Aquest dia partí de la ciutat la Senyora Infanta Dona Isabell, qui se-n va dret camí a la ciutat de València per ésser núvia ab Don Jayme, fill del comte d'Urgell.

Manual de novells ardots..., I, p. 151.

* * *

Aquest rey en Martí d'Aragó, despuys que fon vengut de Sicília no féu nenguns affers de cap sinó que maridà sa germana dona Ysabell amb lo comte d'Urgell apellat don Jayme en l'any MCCCCVI.

Crònica del regnat de Martí I, p. 23.

* * *

En l'any de MCCCCVII, a XXVIII de juny féu noces don Jaume de Urgel ab la infanta dona Yssabel, donzella, filla del rey en Pere e germana del rey en Martí; e hoy missa en la seu de València, e féu noces en lo real, ab molt gran honor e solemnitat e festes.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 94. Notícia breu del casament a G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 154r.

Les bandositats de València i el virrei Guillem de Bellera

En lo dit any de MCCCCVIII, entrà en Guillem de Bellera per ésser visrey e per regir València, per rahó de les grans bandositats que hi eren; lo qual regí molt asprament e ab gran rigor; féu fer forques en lo mercat de València e en la plaça de la seu, e havia molt gran plaer de fer sentències.

Dietari del capellà d'Anfós..., p. 97.

L'expedició a Sardenya i la mort de Martí el Jove

E per tal com aquest rey no havia la persona ben disposta a trebayll, com hagués aquella en opilació de carns e axí volgués viure reposat, lo rey de Sicília fill seu, vahent la indisposició de son pare e

desijant com a cavaller treballar en lo fet de les armes, com se trobàs en la plena flor de joventut de edad de xxx anys, tramès a supplicar a aquest rey pare seu que li degés dar liscència de aquistar lo regne de Sardenya e fer aquell reduhir a hobeidiència de la casa d'Aragó, la qual cosa aquest rey son pare li atorgà. E per major complacència féu-li fer gran estol de diverses navilis fornit de barons nobles e cavallers e innumerables gentills hòmens així de Cathalunya com de Gascunya; los quals de Gascunya foren lo comte de Foix e mosser Archimbau frare seu, lo vescomte d'Orta, mosser Giralt de Mal Leó, mosser Guillem de Rebollet ab sos fills, mosser Arnau de Coxa Rasa e mosser Bernat son frare. E de Cathalunya, lo comte de Cardona, mosser Bernat de Cabrera, Berenguer Arnau de Cervelló, mosser Pere de Cervelló son frare, mosser Ramon de Bages, mosser Galçaran de Sentmanat, mosser Gispert de Guimerà e molts d'altres cavallers en nombre, entre tots, de mil bacinets; dels quals dits de Cathalunya fon conductor e cap un cavaller appel·lat mosser Pere Torrelles tro foren en presència del dit rey de Sicília, qui era ja en Sardenya, qui féu venir de Sicília XIII naus da gent d'armes, de què foren caps lo comte Johan de Vintimilla e lo comte Anthoni de Muncada, mosser Johan de Cruylles, misser Abbo Barres, mosser Colomat de Sancta Coloma, Augerot de-l'Artar, mosser Johan Ferrandez d'Aredia, mosser Sancho Roïç de Liori e altres cavallers e gentils hòmens en nombre de D bacinets. E CC bascinets, que lo Papa Benet dessus dit hi tramès, de què fon cap don Johan de Luna, nebot seu.

Vench a batalla lo dit rey de Cicilia contra lo poder dels sarts qui foren més de XVI mil combats, dels quals fou cap lo vescomte de Narbona. E los quals sarts perderen la batalla en tal manera que romangueren d'ells, en camp, de morts, més de VII [mil].

De la part del rey ne moriren poch, mas d'aquells poch entre els altres ne fon lo dit vescomte d'Orta e mosser Johan de Vila Rasa e altres; la qual batalla fou lo darrer dia de juny de l'any MCCCCIX davant la vila de Sent Luri. És ver, emperò, que abans que'l dit estol fos en Sardenya, ço és, lo primer dia del mes, VII galeas del dit rey de Cicília, circuhint la illa per guardeiar aquella, a la Linayre prengueren quatre galeas de genovesos, les quals venien en ajuda dels dits sarts, dels quals genovesos molts ne foren morts e les fustes foren amenades en Castell de Càller. E en lo dit darrer dia de juny, obtinguda per gràtia de Déu la dita batalla per força d'armes, se n'entrà la dita vila de Selluri, la qual fo mesa a sacomano e d'aquí retornà-sse-n lo dit rey de Sicília en Castell de Càller hon, après, detengut per malaltia, en son plen seny ordonà son testament que lexà lo comtat de Luna al dit fill seu natural appel·lat Ffrederich, lo qual era ab sa germana Yolant en poder d'aquest rey en Martí d'Aragó, avi d'aquells, qui romàs hereu universal testamentari del dit rey de Sicília fill seu, qui finí sos dies a XXV de juliol, que és la festa de sent Jacme e sent Cugat, l'any dessus dit MCCCCIX lexant dols, plors e amargures de cor en les terres d'aquest senyor rey son pare e el doble més en lo seu regne de Sicília.

Cf. Crònica del regnat de Martí I, p. 23-25.

* * *

E après, per spay de algun temps, lo rey de Sicília havent acort de recobrar lo regne e illa de Sardenya, qui li eran rebellades al rey son pare, ell passà ab deu galeres en lo dit regne, per coratge de venir en lo Principat de Cathalunya per haver gent d'armes, per conquistar lo dit regne. E axí com lo rey dessus dit fou junt en lo castell de Càller, hac aquí nova que los Sarts se eren rebellats contra miçer Branca Doria, per tant com era mort son fill, qui appellaven per son nom, miçer Mariano; e los sarts despuys que lo dit Mariano era mort no volien obehir a miçer Brancha per senyor, ans los dits sarts havien feta ambaxada al vescomte de Narbona, al qual volien per senyor. E lo rey de Sicília, sabent

tots aquests fets, ab son consell deliberà de returar-se en Càller, e féu embaxada al rey de Aragó, son pare, que'l suplicava que li volgués trametre gent d'armes per recobrar lo dit regne. E foren embaxadors lo noble mossèn Bernat de Cabrera⁵ e lo honorable mossèn Gil Roiç de Liori, governador de Aragó. E com los dits embaxadors foren junts en la ciutat de Barçelona, hon lo rey de Aragó era, lo dit rey e la terra hi havien provehit, sabuda la nova de micer Brancha; que havian fet mil hòmens de cavall, tots lança en mà, per passar en lo dit regne de Serdenya, e havien fet capità lo noble mossèn Pere Torroelles, qui en aquell temps se podia dir que era un petit rey, de què per la dita capitania los affers se delitaren.

Però ab tot lo divís que era entre los barons e nobles e altres gents del Principat, hi passaren molts barons e nobles e cavallers cathalans e gascons per servir los reys a tot lur despens e foren aquests: primerament lo egregi vescomte de Castellbò, qui après és estat comte de Foix e son frare, mossèn Arlembau de Foix, senyor de Novalles, en Bernat Galçeran de Pinós e son frare, en Pere Galçeran de Pinós, e lo vescomte d'Orta, mossèn Girart de Mallahó e son fill, mossèn Johan de Mallahó, mossèn Ramon Arnau de Pocarasa e lo senyor de Luça, e lo senyor d'Agramunt, e lo senyor de Peyra, e lo senyor de Till e lo senyor de Gergers e lo senyor de Ganasta e mossèn Arnau de Hispanya e fra Bernat de Novalles e lo comanador de Basart e molts altres gentils hòmens gascons, en nombre de ccc de cavall.

E los barons, nobles e cavallers cathalans eran aquests: lo egregi comte de Cardona e don Antoni de Cardona, son frare, mossèn Berenguer Arnau e mossèn Pere de Cervelló e mossèn Guillem de So, vescomte d'Èvol e mossèn Galçeral de Santa Pau e mossèn Luys d'Ebella, lo comte de Quirra e mossèn Ramon de Bages e mossèn Joan de Bardaxí e molts d'altres cavallers e gentils hòmens, en companyia dels dessus dits.

Encara hi passaren los mil hòmens a cavall, als quals lo rey e la terra havian donat sou, en los quals eran los nobles, cavallers e gentils hòmens e altres militars e ciutadans davall escrits: primerament los nobles mossèn Johan e mossèn Pere de Montcada e mossèn Berenguer, Arnau Alamany de Cervelló, mossèn Acart e mossèn Simon de Mur e mossèn Galçeran de Cruilles e mossèn Carroç e mossèn Jordi de Queralt e en Blasco de Castellet e mossèn Anthoni d'Illa e mossèn Ramon e Bernat d'Esparguera e tots los dessus dits eran nobles; e en Jordi de Caramany, los cavallers mossèn Arnau de Foxà, mossèn Gispert de Guimarà e cinc fills seus, en Berenguer de Santmanat, en Guillem de Montanyans e son frare mossèn Francí de Montanyans, en Berenguer de Pau, mossèn Luys de Pontós e mossèn Roca de Romanyà, mossèn Antoni de Sendoll e de Tovia, mossèn Francesc Johan de Vilarasa e mossèn Riambau e Johan de Corbera, mossèn Bernat de Bordils, mossèn Jaume de Camplonc, mossèn Luys de Requesens, mossèn Johan Aymeric, mossèn Bernat e Pere e fra Johan de Vilaragut, qui puy fou castellà d'Amposta, en Dalmau de Rocabruna, en Jofre e Pere e Francí de Canadall, en Pere e Jaume de Loret, en Emanuel Torroelles, en Bernat de Vilademany, en Pere Mates de Vilademany, en Pere de Gallinés, mossèn Francí e Joan e Bernat e Berenguer de Vilamarí, en Bernat de Sant Feliu, en Pere e Guillem de Santcliment, en Barthomeu de Palou, mossèn Berenguer de Muntbuy, en Pericó Fontanet, Guillem de Masdovelles, en Pere Bertran, n'Antoni Bertran, Johan Çaplana, Antich Almuçàver, Johan Gener, en Montargull, Luys Aragall, Roger e Johan de Besora, en Phelip e Bernat d'Areny, en Johan de Llo, en Bellvehí, en Jaume Alamany, n'Alfonso de Càller, en Ramon de Boxadors, Pere Tomich, Ramon de Mallorques, Garau Destorent, Berenguer Miquel e Bernat d'Arechs, Berenguer de Sant Esteve, Guillem Colomes, Miquel de Sarrià e molts altres, dels quals açí no són los noms, que

5. El text diu «Bara», erròniament.

poques cases foren en Cathalunya que no n-i hagués algun, per tal com en les corts era estat ordenat e que tots los hòmens a cavall, qui eran mil, havian de ésser barons, nobles e cavallers e gentils hòmens generosos e ciutadans honrats. E per aquesta rahó totes les cases dessus dites hi foren.

Encara d'altra part, la noble ciutat de Barçelona armà tres naus, en les quals havia molts ciutadans honrats e altres de la dita ciutat, de les quals naus era capità lo honrat en Johan Desvalls, ciutadà.

E d'altra part, lo papa Benet tretze de Luna tramès don Johan de Luna, son nebot, senyor de Luca, ab cent hòmens d'armes, los quals eren aquests: fra Alvero de Luna, mossèn Vidal de Blanes e mossèn Bernat de Vilaragut, Ximeno de Xanxis e Pere de Luna e molts altres cavallers e gentils homes aragonesos e valencians, dels quals seria prolix scriure lurs noms.

Aprés vengueren tots los barons, nobles sicilians e cathalans qui eren poblats en Sicília, axí matex los cavallers, e foren aquests: los egregis comte d'Agosta e comte Vintimilla, ab la més part de son linatge de Vintimilla, en nombre de xxv hòmens d'armes, tots del nom de Vintimilla, e mossèn Bernat de Sentelles e son frare, en Gilabert de Sentellas, mossèn Nicolau d'Ebella, mossèn Bernat d'Anglesola, mossèn Johan d'Eredia e son frare e lo almirall de Sicília e lo noble baró mossèn Bernat de Cabrera, e lo comte Rigo, mossèn Otger de la Archa, mossèn Arnau de Santa Coloma e lo governador de Aragó e lo comte Artal de Peralta, mossèn Galderic de Queralt, e los Foxans e los Montbuys e molts altres cavallers e gentils hòmens, qui eran ab lo rey de Sicília, en Càller, entre los quals era lo noble mossèn Johan de Cruilles, lo qual lo rey tenia per conseller e jamés no dexava partir d'après sí. E tota aquesta companyia fou amb lo rey en Càller. Però durant aquest temps los stols no eran junts, lo rey hac nova que los genovesos venian ab vi galeres per socórrer los sarts; e prestament lo rey, sabuda la nova, tramès deu galeres de les sues per encontrar-se ab ells; e feu-ne capità un bon cavaller, qui havia nom Francesc Coloma, lo qual se encontrà ab los genovesos devant la Linayra, els desbaratà e pres totes les galeres e tots los genovesos, qui eran en la dita armada e lur capità, qui havia nom Spindola, e pres mossèn Galileys de Moyo e Johan de Granu e Culumilla e mossèn Guillem Aymar; e tots aquests foren amenats al rey en Càller, e lo rey féu penjar dels genovesos xxix. E durant lo dit temps tots los stols foren junts, qui eran de tres mília de cavall en sus; e les fustes eran, entre tots los stols, en nombre de dues centes veles, en què havia xx galeres e xlii naus de gàbia e los altres eran lenys e barques grosses; e la terra qui d'altra part havia fets viii mília hòmens de peu.

E lo rey de Sicília, ésser tots los stols junts en Càller, féu molt bon aculliment a tots los barons, nobles, cavallers e gentils hòmens e a tots los altres qui eran venguts en los dits stols per servir a ell. E après alguns dies que les gents d'armes, tant de cavall com de peu, foren venguts, lo rey féu fer una correguda a la sua gent al loc de Sant Luri, en la qual no-s féu algun bé sinó que s-i perderen dos gentils hòmens, appellats lo un Bernat de Paguera e l'altre havia nom Bernardí de Montcorp. E com foren tornats de la dita cavalcada, lo rey, ab consell deslberat, cavalcaren per anar combatre la vila de Sant Luri; e lo rey cavalcà per anar combatre la dita vila lo jorn de sant Aloy, que tenien xxv de juny, any Mil ccccix, ab tots sos barons, nobles e cavallers e lurs companyies, en nombre de tres mília de cavall e viii mília de peu, axí que lo rey se trobava de x en dotze mília combatents, entre de cavall e de peu. E en tres jorns lo dit rey fou davant lo loch de Sant Luri e aquí la gent reposà aquella nit, e lo matí, que era lo jorn de Sant Pere de juny, lo rey ab sos barons e tots los de la sua host se apparellaren per anar combatre la dita vila, mas los sarts, qui tenien en poca estima nostra nació, se foren tots aplegats en la dita vila per haver batalla ab lo rey e ses gents.

E axí com lo rey ordenava les batalles per donar lo combat a la vila, los sarts hisqueren detràs una muntanya, qui és après la vila, ab batalles per combatre lo rey ab tot son stol. E los sarts eren de quatre en cinc mília de peu. E lo rey e sos barons, qui veeren les batalles dels sarts, començaren de ordenar

les batalles. E lo rey ordenant les sues gents, lo prous cavaller mossèn Ramon de Bages se cuytà ab lo dit estandard, lo qual portava un gentil hom, appellat Sanç, e pres un puig, qui era davant les batalles dels sarts; e lavors totes les gents del rey muntaren sobre aquell puig. E estant lo rey davant les batalles féu molts cavallers; entre los altres, féu cavaller mossèn Galçeran de Pinós e axí mateix tots los altres barons ne feren molts; e lo vescomte de Castellbò féu cavaller son frare, mossèn Arcumbau e lo noble mossèn Galçeran de Pinós. E après lo rey anà per tota la sua host induhint e sollicitant-los, dient-los que ell los pregava a tots que fessen envers ell ço que tots temps havien acostumat de fer, en defendre lur rey e senyor e a ell, qui era son fill e esperava ésser lur senyor natural. E per tota la host fou respost al rey: Senyor, vostra senyoria no dupte en res, que la vostra casa de Aragó haurà victòria sobre aquests traydors e rebelles, qui són contra vostra senyoria, qui sou fill de lur senyor natural. E açò dit, les batalles foren prestes per ferir, e lo bon rey de Aragó pres lo bacinet e mes-los al cap e cridà e dix al qui aportava la sua bandera, lo qual havia nom mossèn Sagur de Pertusa, que començàs de ferir. E aquell noble cavaller, no oblidant-li los esperons, començà de ferir, e tota la cavalleria, en tant que los sarts començaren de girar les spatles e començaren a fugir los dits sarts com a vençuts e lo rey ab ses gents encaçar, de que moriren dels dits sarts, entre la batalla e l'encaç, bé vi ho vii milia. E de la gent del rey moriren lo vescomte d'Orta e mossèn Pere Galceran de Pinós e mossèn Johan de Vilarasa e un gentil hom del senyor de Lisa e mossèn Jornadet e altres, en nombre tots de catorze persones. E dementre durà l'encaç la gent de peu, ab alguna partida de gent d'armes, anaren combatre la vila de Sant Luri, la qual prengueren e meteren a sacomano; e moriren a la vila, entre genovesos e sarts, més de mil hòmens. E lo castell fou pres per los nobles barons mossèn Bernat de Cabrera e mossèn Bernat Galçeran de Pinós, e los estandarts de lurs armes foren posats al cap del castell, de què lo rey com venc de la batalla trobà gran plaer en la presa de la dita vila e del castell. E après lo rey anà levar los camps ab aquella cerimònia que's pertany. Despuys féu portar los corsos dels barons, nobles e cavallers e dels altres, qui eran morts en la dita batalla, e féu-los soterrar en la sglésia de la dita vila, ab gran honor, a après tots jorns se venian retre al rey. E haver fet lo rey los grans fets dessus dits après alguns dies sen tornà en Càller e, com fou en Càller, dins viii jorns lo pres febre pestilencial, de la qual febre morí lo jorn de sant Jaume, qui és a xxv de juliol, de què tota la victòria tornà en plor e ab gran dol, no sens rahó, que en aquell jorn se perdé la honor e prosperitat de la nació cathalana. E après quatre jorns que lo rey fou mort, lo seu cors fou soterrat en la seu del castell de Càller, ab gran honor, de què's pot dir ab veritat que lo cors de aquest rey és mils acompanyat e sta ab gran honor de tots los barons, nobles e cavallers e gentils hòmens, qui eran morts en la dita conquesta e abans e après, los quals ya eran dins la dita seu, cascuns ab ses armes de sobre lla hon jauen los corsos, lo que és ab gran honor dels linatges de cascuns de aquests.

E feta la sepultura, dins breus dies totes les gents se despartiren, que despuys no's són ajustats los uns ab los altres, car los uns se'n són anats amunt e los altres avall e podem dir com dix Jesuchrist als apòstols: *percutiam pastorem et dispergentur oves*. Ne despuys no s'a fet res que bé estiga.

Pere TOMIC, *Històrias e conquestas...*, p. 247-256.

* * *

Después, el rey de Sicilia, como ardiente y magnánimo príncipe codiciando tender mas su fama, emprendió la conquista de la ysla de Cerdeña porque estava por lo más levantada y dexava de obedecer a la real casa de Aragón; embió para esto a pedir licencia al rey su padre y ahun socorro de gente y armada y al rey su padre que le plugo mucho porque sabía de la valentía del fijo y folgava en que quisies-

se dexar tanta memoria de si, mandó le por ende armar una gruessa flota en la misma ciudad de Barcelona, en la qual subieron muchos condes, nobles varones y cavalleros que fizieron en la ysla de grandes y famosos fechos y dexaron grandes honrras que allà ganaron, como en herencio a los de sus linages, venido el magnánimo rey y su noble y tan grande y denodada cavalleria, los sardos se ayuntaron con su gran capitán, el vizconde de Narbona y fueron quando menos dizeseys mil entre todos y ordenadas sus escoadras la pelea se travó con tanto esfuerço y valentía y fue reñida tan denonada y bravamente que gran pieça del día passó que la ventaja no se conoçía, mas andava tan en balança el fecho que hovieron de ser muchos los feridos y muertos y cayeron fartos de cada parte, mas venció a la postre la siempre vencedora y noble la real seña de Aragón. Murieron de los sardos obra de de siete mil, pocos de los de Aragón. Fue ganada esta victoria postrimero de junio, año de quatro cientos y nueve, delante la villa de Sant Luri que ahí fue la batalla. Mas no me parece de olvidar lo que fizieron tan bien por mar los que por tierra vencieron, vinieron de ginoveses en socorro de los sardos quatro galeas armadas y toparon con las siete que el rey don Martín truxiera consigo, pelearon bravamente, cayeron muchos del un cabo y del otro, mas venció a la postre la que siempre vence la real seña de Aragón y truxieron presas todas las galeas que vinieran de Génova y vinieron se con ellas al Castillo de Cáller el día mismo del vencimiento tan desyqual combatieron los nuestros la villa de Sant Luri y tanto los ahincaron y tan estrechos combates les dieron que los entraron a la postre; pusieron la a sacomano porque por fuerça la hovieron de ganar, buelto en fin el magnánimo y poderoso rey de Siçilia con tanta gloria, vencimiento y despojo y recebido con tan sobrada fiesta en el castillo de Cáller, tomaron le calenturas (y fueron bien de la tiera triste que toda es pestelencia y peligro) tan furiosas, bravas y pestilenciales, que le robaron en fin la vida. Quien dexara de dar quexos de tan iniqua y desatentada crueza como fue la desta muerte tan fuera de sazón y tan enojosamente venida que ni perdonó al tan florido mançebo, que se aparejava de ganar tantas honrras ni al tan viejo y desapoderado el rey su padre ni a la Reyna tan hermosa, esclareçida y pujante, que ni apenas le dio tiempo de reconoçer la tanta gloria, que de aver alcançado tan luzido vencedor y marido tan sin fruto le hovo otorgado ni fasta los reynos perdonó, que tan a oscuras y tan sin primogénito heredero los hovo y osó dexar, mandó llamar los padres espirituales y recibidos con devoción grande los sacramentos de la yglesia, encomendó su espíritu al verdadero señor de la vida y estando en su acuerdo entero, en su lleno juyzio y razón fizo su postrimero testamento y dexó por su general heredero al rey don Martín su padre y fizo conde de Luna a don Fadrique su fijo y rindió a la postre a nuestro señor el alma a veynte y cinco dias andados de julio, año mil quatro cientos y nueve. La nueva fue tan dura, tan llorosa, triste y cruel que ninguno se falló en los reynos que la osasse dezir al padre que no tenía mas de aquel fijo y de aquel solo colgava la vida, salud, esperança del padre y temían todos que ni oyr la podiesse sin peligrar de muerte. Mas ocurrió a esse tiempo el bienaventurado maestro y padre sant Vincente, que le truxo otro primogénito delante, más real y divino y de más alta sangre, fermosura y valer y muerto más cruda muerte, que fue nuestro redemptor. Y con la muerte mas llamentable de aquel templo el enojo, tristura y dolor del lastimado padre, fiziéronse por todos los reynos los grandes y esquivos llantos, las honras muy altas, magníficas y poderosas.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 154r-v.

* * *

[1408. Setembre]. Dicmenge derrer dia. Aquest dia lo General de Cathalunya parà taula per armar vi galeas.

.....

[Noembre]. Dicmenge xxv. Festa de Madona Santa Caterina. Aquest dia lo Senyor Rey en Martí posà lo seu estendart reyal d'or e flama en la plaça devant la Taula Reyale de acordar, lo qual estendart se posa per soldejar serts hòmens d'armes et ballesters per trametre al Senyor Rey de Sicília, qui era en la isla de Serdenya.

.....
[1409. Abril]. Dimarts xxiii. Festa de Sant Jorgi. Aquest dia faeren mostra los hòmens d'armes qui dehuen passar en la isla de Serdenya.

.....
[1409]. Maig. Dissapte xxv. Aquest dia partí de la plaja de Barchinona lo benaventurat estol per fer son bon viatge envers la isla de Serdenya, hon era lo Senyor Rey de Sicília per conquerir aquella, del qual estol era capità mossèn Pere Torrelles, conseller et camarlench del Senyor Rey.

.....
[Juliol]. Dicmenge xiiii. Aquest dia vench i galea que patronajava en Johan Barthomeu, qui venia de la isla de Serdenya, la qual tramès así lo Senyor Rey de Sicília ab letres que aportaren del Senyor Rey faent-li saber que com ell havia haüda batalla ab los sarts devant Sant Luri et que'l havia pres e que per gràcia de Déu los havia vensuts et morts bé v mília et més de sarts.

Agost. Dicmenge iiii. Aquest dia vench la mala novella del Senyor Rey, qui era mort en Castell de Càler per malaltia, lo qual Senyor passà d'aquesta vida a xxv del mes de juliol prop passat, qui era festa de Sant Jacme e de Sant Cugat.

.....
Dimecres xxviii. Festa de Sant Agostí. Aquest dia jungí en la plaja del mar 1ª galea que mossèn Pere Torrelles, capità del Senyor Rey, havia armade, la qual galea vench de Serdenya e aportà noves sertes que'l dit mossèn Pere, ab los hòmens d'armes qui eren ab ell a Sant Luri hagueren batalla lo dicmenge a xviii dies del present mes ab los sarts e que, per la gràcia de Déu, venserent-los e mataren-n-i vi mília dxxxvi sarts.

[1410. Maig]. Dimecres vii. Aquest dia partiren de la plaja de la mar d'aquesta Ciutat iiii naus armades, de les quals foren capitans los nobles D. Anton de Cardona et mossèn Pere de Muntchada.
Manual de novells ardots..., I, p. 157, 158, 161, 162 i 167.

* * *

Die dominica, ultima die septembris, anno predicto [1408], fuit possita in civitate Barchinone tabula acordandi per Generale Cathalonie, pro certa ambaxiata fienda domino regi Sicilie, domini nostri regis filio primogenito.

Die martis, xxiii^a die mensis aprilis, anno a nativitate Domini m^occcc^o nono, fuit facta monstra, in civitate Barchinone, per mille trecentos homines equestres armatos, quorum erat capitaneus honorabilis Petrus Torrelles, miles. Et die martis, septima die madii anni eiusdem, fuit facta monstra, in dicta civitate, per quinquaginta conestables, in quibus erat duo mille homines armati pedestres; et omnes predictos homines, tam equestres quam pedestres, erant ituri apud regnum Sardinie, in sucursum domini regis Sicilie, primogeniti Aragonis, qui ibi contra sardos rebelles erat pugnaturus.

Et die sabbati, vespere Pentecostes, intitula xxv^a die madii, anno predicto, recesserat a plagia maris Barchinone hostoleum viginti unius navium, sexaginta barcharum et quatuor galearum, in quibus erat mille quingenti triginta tres equi et duo mille sexaginta homines pedestres soldati, inter quos erant predictos pedites de la mostra; et in quo hostoleo iverat, non tamen sub dicto capitaneo,

dominus comes Cardone, dominus vicecomes Castriboni et quidam suus frater, vocatus Archimbau, nobiles barones Martinus de Cervilione, Petrus de Cervilione cum fratre, Acardus de Muro, Petrus de Montecatheno, Johannes de Montecatheno, Raymundus de Bagis, et plures alii nobiles et milites; et extimabatur gentes que predictos equites de la mostra et predictos alii nobiles et milites, ac alii qui non erant sub dictis capitaneis, erant duo mille vel ultra.

Die sabbati, prima die junii, anno predicto, fuerunt capte per VIII galeas dicti domini regis Sicilie, cuius erat capitaneus honorabilis Franciscus Coloma, miles, quatuor galee januensium que, una cum quatuor navibus armatis et una galiota, ibant in auxilium rebellum sardorum, et fuerunt capte in maribus de la Linayre, insule Sardinie; in qua captione januencium perfidorum, numerus maximus expiravit.

.....

Die dominica, ultima die junii predicti anni, serenissimus princeps, bellicosusque cum justicia, dictus dominus Martinus, rex Sicilie, dominique regis nostri Aragonum primogenitus, prelium cum predictis sardibus proditoribus habuit, ante locum vocatum de Sent Luri, circa sex leucas longe a Castro Calleri, qui proditores erant in numero, inter equestres et pedestres, XXIII vel ultra, dictus vero dominus rex erat cum octo milibus, inter equestres et pedestres, vel circa. In quo prelio dictus dominus rex multa insignia de sua persona peragit, suos ante prelium alacriter exortando, primus inimicos invadendo, eos multipliciter, cum quadam ense virtutis vocate de Vilardello, perimendo, vulnerando et finaliter destruendo. Tandem quia dicti sardi rebelles impetum dicti domini regis, sueque gentes, extrenue militantes, ac peditum ballistariorum, valido sustinere non valentes, ante quam, bello incepto, oratione del Pater noster aliquis conclusisset, coacti, terga dederunt fuge, quos ultra leucam dominus victoriosus princeps, sui que equites, fuerunt persecuti, quamplurimos per planos et montaneas, sardos traditores, neci tradentes. Et dictus dominus rex et sui equites predictos persequabantur certe, quod pedestres intuentes se non posse sequi fugam pugne, invaserunt locum predictum de Sent Luri, in quo mille focis et ultra habitabatur, ipsumque locum ilico habuerunt, plures sardos, januenses, que inibi inventos, manu crudeliter traderunt expolis, ipsum locum suis erariis aplicando. Postquam dictus dominus rex de bello predicto victoriosus rediens, cum suis, locum predictum captum inveniens, multa leticia, plenus de victoria, quos pessimi sardi sibi pro reficiendo perjudicium usus fuit. Et est certum quod vim sardi et ultra in ipso prelio perierunt, de nostris vero circa decem homines, vel circa dumtaxat, quod fuit datum divinitus miraculum inauditum, de quo sit Dominus benedictus.

Die jovis, xxv^a die julii, anno a nativitate Domini M^occcc^o nono, dictus strenuus, serenissimus quoque, dominus rex Sicilie, prohdolor! diem ultimum clausit vite sue in dicto castro Calleri, cuius mors planctum maximum infixit visceribus populi sui, qui eum dulcissime diligebat.

Die dominica, xviii^a die augusti, anno predicto, predictus honorabilis Petrus de Turrillis, capitaneus, qui in dicto loco de Sent Luri remanserat cum octingentis equitibus et MD pedestribus, vel forte paucioribus, habuit prelium cum predictis infelicibus sardis, qui ut dicitur, erat in numero xm sardi, inter equestres et pedestres, vel ultra, dictus vero dominus Petrus de Terrillis non erat nisi cum decem equitibus vel circa, sed virtus Altissimi, ita ipsius capitanei et suorum dexteram adjuvit, quod dicti sardi pessimi devicti fugierunt, demptis vim sardis et ultra, qui ibidem noviter perierunt; de parte vero dicti capitanei, in dicto prelio obierunt xl equites vel circa, quorum omnium anime in pace requiescant. Fuit etiam, ut dicitur, aliud non modicum venerandum, quod in prelio isto, per aliquos, partis utriusque, fuit in aere visum standart beati Georgii, militis et martiris.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 168-171.

Guerra. En lo dit any de mil ccccviii, en dissapte a xxv de maig, l'ostol partí de Barchinona per anar en Sardenya e segons que's deya vulgarment eren entre aquells qui y eren armats primés e là no's partiren, de x en xii m., los quals y anaren per ajudar a conquerir la illa al molt alt senyor en Martí, rey de Sicília, qui molt temps los hi havia sperats. Del qual stol fo capità mossèn Pere Torrellas, e arribaren sans e salves per gracia de Déu de la illa de Sardenya, mas perderen molts cavals per mar.

Guerra. Diumenge a xxx de juny mil ccccviii, los sarts ab moltes cordes e ligams que havien aperellats se havian leixat dir que penyarían los catalans e que lurs menjarian lo fetja e varen venir molt poderosament contra los catalans en nombre de xxii fins en xxiiii m. E los catalans no bestaven a viii m e noucents e fo volentat de Déu que lo senyor rey ab tota sa gent ferí tant animadament ab les balestes qui faheren maravelles, y com los sarts veheren que axí los convidaven, giraren les spatles e fugiren e los nostros a bell encaçar e matar sens resistència. Dits sarts van girar devers la vila de sanct Luri e van la pendra sens que los de dintra no los seberen fer resistència, e varen matar e empresonar-ne molts, e los catalans menjaren he refrescaren de so que los sarts havian fet aparellar per ells, que crehien de matar tots los catalans. E trobà's que muriren en lo camp dins spay de una lengua e mija pessats sed mília sarts entre morts e presos. E açò fo gran miracle de mon Senyor. E dels nostros no y moriren que xxxvi hòmens.

E. MOLINÉ I BRASÉS, *Noticiari català...*, p. 217-218.

* * *

...«venne in Sardigna il Re Martino di Sicilia e di Aragona con la sua armata di Sicilia e di Catalogna contra a li Sardi che si erano ribellati con li suoi baroni contra al Re. E fu il anno mille quattrocento e nove dil mese di jugno. Inteso che ebbe il Conte Vincentello la nuova, subito con la quantità che pobe di homini scielti andò in Sardigna a videre e servire in quella guerra al Re Martino»...

«E Re Martino, dopoi avere sbarcato il suo esercito in Sardigna, andò con esso, inel quale era il Conte Vincentello, verso il campo di li ribelli, che era di più quantità di gente di quella dil Re di gente nobile e di valenti soldati ben armati. E si scontrorno al piano di San Luri, e si attaccò la scaramuza e dopoi la bataglia. E il re vinse e fu victorioso con la morte, secondo si disse, di sette mila homini Sardi, si bene si disse ancor che non era di tanta quantità di morti; e il resto che scaporno andorno fugiendo a chi potette, e si salvorno donde potereno. Havuta che il Re hebbe quella victoria, se ne ritirà a Cagliari, e amalò e morse in octo giorni di febre dil mese di agosto.

Dopoi la victoria e morte del Re il Conte Vincentello si procurò sessanta Catalani balestrieri soldati, e se ne venne ad isbarcare con le gente che portò Corsi e Catalani a Cinarca...»

Giovanni della GROSSA, *Chronique médiévale corse*, p. 253 i 255.

* * *

Item dominus rex Martinus fecit isto anno [1409] magnam armatam galearum et navium contra Sardiniam, ut sibi totam insulam subjugaret, et fuit capitaneus dominus Petrus de Turrillis, miles; qui quidem stol recessit de Barchinona xxv mensis madii immediate preteriti, que erat vigilia Pentecostes et in ista stol iverant multi comites, vicecomites, nobiles, barones, milites et multe conestablie de reg[no], et in vigilia Corporis Christi fuit in Castro Calleri; et in finalibus ultima die mensis iunii, que erat festum commemorationis santi Pauli, in die dominica illustrissimus dominus Martinus, rex

Cicilie, cum toto suo exercitu habuit campum cum Sardis et triumphavit et interfecit de Sardis bene VIII milia et cepit de vivis duo vel tria milia et cepit quemdam locum vocatum Sent Luri. Et dominus rex Martinus, pater eius, scilicet dicti regis Sicilie, auditis rumoribus de tam sollempni victoria fecit et precepit fieri magnum festum et sollempnitatem in Barchinona, quod quidem festum postea in brevi conversum fuit in magnum luctum et fletum; nam dictus illustrissimus dominus Martinus, rex Cicilie mortuus est morte naturali in suo lecto statim in sequenti mense iulii in die sancti Iacobi et sepultus [in] sede Castri Calleri, et dies gaudii conversus fuit in luctum et dominus rex Aragonie, pater eius, auditis malis rumoribus de morte filii fecit fieri pro eo in sede Barchinone sollempnes exequias durantes per octo dies continuos.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 82-83.

* * *

Hoc etiam tempore, inter finem octobris et principium mensis novembris, christianissimus princeps et rex Martinus insule Sicilie alias Trinacrie et primogenitus regis Aragonum incepit navigare versus Cathaloniam et, cum in Trepana habuisset nova de morte domini Iacobi de Pratis, admirantis regni Trinacrie; statim dominum Sancium de Liori fecit vicecomitem de Gallano et almirantum predicti regni Trinacrie. Et demum inde navigans, cum pervenisset Algerium in Sardinia, reperit, quod Sardi tenebant obsessum Brancam de Oria, qui maximam partem regni Sardinie tirapnice detinebat occupatam in maximum vituperium et preiudicium regis Aragonum. Tandem predictus rex Sicilie nunquam voluit inde recedere quousque regnum Sardinie ad manus suas habuisset, mitens in Siciliam et Cathaloniam pro gentibus armorum.

.....

In istoque intersticio temporis magnus apparatus navium et galearum et aliorum vasorum faciebat parari Barchinone rex Martinus Aragonum, primus huius nominis, in adiutorium regis Martini insule Sicilie, qui erat in Sardinia contra tirampnos, qui insulam detinebant occupatam pro maiori parte. In cuius adiutorium XIX madii misit predictus rex Martinus Aragonum XXV naves, X galeas, XV galiote et liyens et barche grosse numero centum quinquaginta una, cuius classis seu armata erat capitaneus potens miles, dominus Petrus de Turrellis. Navigare incepit in adiutorium predicti regis Martini insule Sicilie et primogeniti regis predicti Martini Aragonum, qui cum maxima classe Siculorum erat in predicta insula pro tirapnis insule Sardinie extirpandis.

.....

Vigilia Sancti Iacobi apostoli mensis iulii anni predicti inclitus et invictissimus Martinus, rex insule Sicilie, post debellacionem Sardorum apud Sanctum Lur in campali prelio fuit nimium fatigatus in tantum, quod post prelium discoperiens se, fuit infectus aere pessimo Sardinie et, cum crediderunt, quod convaluisset, cum vicio luxurie captus esset, ut sibi complacerent, duxerunt sibi quandam domicellam Sardam de Sant Lur speciosissimam valde, cum qua tantum solacium recepit, quod ad interitum finale ipsum duxit, sicque vigilia Sancti Iacobi diem ultimum lugubrem clausit apud civitatem Carelitanam Sardinie et in ecclesia cathedrali sepultus fuit. Cuius mors pape et scismati ecclesie multum nocuit; nam insula pacificata intendebat papam Romam ducere et procurare omnino, quod scismati memorato finis imponeretur. Sed homo componit et deus disponit. Tanta fama de eius probitatibus habebatur, quod in Ytalia et Francia et plurimis aliis partibus multi territi erant. Et qui hec scribo, possum peribere testimonium, quod tunch temporis eram in custodia palatii apostolici Avinionis, pro papa et quodquod ibidem eramus, dum predictus rex vixit, reputaba-

mur ferocissimi leones, sed rege Trinacrie memorato de medio sublato, facti fuimus agni mansuetissimi ad tempus.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 170-171, 187 i 193-194.

* * *

Aquest any, Martí, rei de Sicília, fill de Martí, rei d'Aragó, després de la victòria contra els sards i la conquesta de nombroses ciutats, morí a Càller, víctima d'una febre que havia contret i que acabà amb la seva vida en pocs dies. La febre no havia estat causada ni per la calor, perquè malgrat que a Sardenya hi fa una calor sufocant a l'estiu, encara no havia començat la calor forta; ni per la contaminació de les aigües, perquè Càller no està infectada per estanys, bé que n'hi ha molts a l'illa; ni per la inclemència del cel o per algun contagi, ja que cap dels qui eren amb ell emmalaltí. Per això la seva mort fou totalment inesperada tant per a ell com per als seus perquè es trobava a la flor de la vida. Tenia només trenta-tres anys, com Ferran, o potser un any més, però per un mal presagi, si és que existeixen els presagis, fou nomenat rei abans que el seu pare, com si estigués destinat a morir abans que ell.

Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, edició de Santiago López Moreda, Madrid, Akal, 2002, p. 133. Traducció al català de M. T. Ferrer i Mallol a partir d'aquesta edició.

Entrada a Barcelona de sant Vicent Ferrer

Notandum quod isto anno [1409] honorabilis magister Vincentius Ferrarii intravit Barchinonam tertio mensis junii cum magna multitudine hominum ac mulierum de diversis partibus mundi eum sequentium propter eius mirabiles predicationes et vitam. Hic predicabat per plateas civitatis, et fratres habuerunt dimittere ortum conventus et destruere, et predicabat in orto et suam missam valde mane celebrabat et tota civitas eum sequebatur, quia virtus de illo exibat et sanabat omnes et multa alia, que longum esset enarrare, [fecit mirabilia].

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 81.

* * *

Die veneris, XIII^a die junii, anno predicto, intravit Barchinonam reverendus frater Vincencius Ferrarii, de ordine Fratrum Predicatorum, magister, homo valde vite sancte, qui cotidie celebrabat missam, alta voce, predicabatque incontinenti celebrata missa; pro quibus predicationibus, ex dono Dei, multi sequebantur, cum multi vitam in Domino emendabant confitendo, satisfaciendo, sanctam Eucaristiam Domini recipiendo, et alia bona quam plurima faciendo; qui frater Vincencius, prout fama retulit, jam per decem annos et ultra tenuerat continue vitam sanctam, et continue cotidie, missa alta, per ipsum celebrata, predicaverat, et semper pedester iverat per diversas mundi partes.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 169.

Arribada de Benet XIII a Bellesguard i entrada a Barcelona

[1409. Agost]. Dijous VIII, Aquest dia fo lo nostre Sant Pare Benet XIII a la torra del senyor Rey appellada Bellesguart, qui venia de la vila de Perpinyà, hon havia tingut consili.

Manual de novells ardots..., I, p. 162.

Die dominica, xxix^a septembris predicti, intravit Barchinonam per portale Sancti Anthoni, alias vocatum d'en Cardona, sanctissimus in Christo pater dominus Benedictus papa xiiiius, cuique exiit obviam processio omnium clericorum et religiosorum Barchinone usque ad collem de Cruce; et fuit sibi factum celeberrimum festum per civitatem Barchinone, ludis et aliis perornatum.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 171-172.

* * *

Item, dominus noster papa de Luna Benedictus XIII, veniendo de Perpiniano Barchinonam, auditis malis rumoribus de domino rege Sicilie in loco de la Rocha, statim venit ad dominum regem, qui tunc erat in sua turri de Bell Sguard, ut consolaretur eum, et fuit cum eo in die sancti Laurentii x mensis augusti.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 83.

* * *

Papa Benet XIII. Mestra Viçens Ferrer. Dimenge a iiii de agost del any ml ccccviii lo papa Benet tretze era a Hostalric e aquí hagué nova com lo rey de Sicília era mort, e fo la pus mala nova que podia ésser per ell e per tot lo regna de Aragó; perquè lo papa féu gran dol et non sine causa. E lo dilluns gran matí partí de aquí e dimarts a vi arribà a sanct Cugat de Vallers e lo dijous següent que fo a viii del dit mes venc a la torra del senyor rey qui és en la parròquia de sanct Jervasi costa Çarrià, qui hi nom Bella guarda ab v cardinals, ço és mossèn Darig, mossèn de Tolosa, mossèn de Muntaragó, mossèn de sant Jordi e mossèn de sant Eustachi e aquí stec contínuament fins dimarts a xvii de setembra següent que lo senyor rey féu les noces, que pres per muller dona Margarida de Prades, e lo papa affermà-los e mestra Vicens Ferrer donà-ls benedicció, e donada la benedicció lo papa se'n venc dinar a la torra d'en Ramon Deçplà, qui és pres Valldonzella e aquí stec entrò a xxviii del dit mes que entrà en Barchinona e fo-li feta gran festa e gran honor e fo la sua sposade en lo palau major del senyor rey, en lo qual a xxi de octubre de dit any en la sala de dit palau tenc consistori.

E. MOLINÉ I BRASÉS, *Noticiari català...*, p. 217.

El rei sense hereu. Segon matrimoni del rei Martí

La seva pèrdua [de Martí el Jove] no és més lamentable que la situació en què quedà el seu pare, puix que era l'únic fill que tenia, i ja era vell, més que per l'edat —tenia cinquanta-un anys— per les condicions físiques en què es trobava; estava excessivament obès i patia una malaltia que li causava somnolència. Per si aquestes xacres de l'edat i del cos no fossin prou, tenia encara una altra malaltia que només cura l'alegria i les satisfaccions.

Quan es trobava en aquestes condicions, doncs, li fou comunicada la mort del seu fill; el dolor i la tristesa que aquesta notícia produí en el pare i la inquietud que provocà en el poble les pot entendre qualsevol que hagi passat per un tràngol semblant. La preocupació i la conversa de tothom era quin hereu seria proclamat rei. Els qui tenien més influència prop del rei, en part per la benevolència del monarca, en part per tal de mantenir aquesta influència tant prop del pare com del fill i de poder ésser tutors, després de les exèquies fúnebres, aconsellaren al rei que es casés tan aviat com pogués. I és que la reina, que havia estat comtessa de Turis [per Luna], havia mort feia temps; calia pensar en el regne

i en un hereu i també en el que li quedava de vida per tal de fer-la més agradable amb una esposa i uns fills.

Però el rei s'hi oposava, per causes diverses, perquè ja era vell, perquè les seves condicions físiques eren penoses i estava malalt, però sobretot al·legava que no li calia casar-se perquè ja tenia un nét, Frederic, que havia deixat enrere els anys de la infantesa i que seria més madur, a l'hora de succeir-lo, que el fill hipotètic que pogués tenir si es casava novament; a més, l'estimava com si fos el seu propi fill.

Però com que la gent del seu entorn preferien un fill a un nét, un hereu legítim a un d'il·legítim, molts hereus més que un de sol, un hereu cert entre molts fills més que un d'incert en un sol fill, finalment accedí a casar-se; però no volgué que altres li busquessin muller, volgué buscar-la ell mateix. Durant un temps, dubtà entre dues noies que havien crescut a la casa reial, prop de la seva muller, totes dues eren belles i totes dues d'alts llinatges: Cecília, germana de Jaume, comte d'Urgell, i Margarida, néta de Joan, comte de Prades, i filla de Pere, que havia mort.

Com que el rei era molt prudent, s'adonà que, si es casava amb Cecília, sens dubte el seu germà voldria influir en el monarca mentre fos viu (aquests eren els pensaments que tenia en relació amb el regne) i, quan ell fos mort, tractaria de guanyar-se els seus pobles amb qualsevol mitjà, lícit o il·lícit; a més, no volia que maquinés res ni contra l'avi ni contra el nét. Aquestes reflexions, totes ben sòlides, el portaren a decidir que era millor casar-se amb Margarida, no solament perquè era la més formosa, com alguns pensen, sinó també pel seu caràcter molt juvenil i gairebé sensual i no pas, com es digué, perquè fou considerada la més idònia per a quedar embarassada.

L. VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, p. 133-134, text traduït al català per M. T. Ferrer i Mallol a partir d'aquesta edició.

* * *

Y doliéndose los estados todos del tan gran desamparo en que los reynos quedavan, suplicaron al triste y tan desabrigado rey, que si quier por el público bien de sus reynos tomasse muger y trabajasse por les dexar algun heredero. Mucho lo refuya el rey, mucho lo desconsejava su fatigada vejez, mucho más la tristeza lo esquivava y echava a parte, sino que vencieron a la postre los muchos y vencieron para no salir con su empresa, mas para más agraviar su daño y atajar la vida del tan alto, noble, bienfechor y rey, que él viviendo todos vivían, el muriendo quedó muerto todo. Acortó el rey sus días con la nueva, hermosa y tierna muger, que donzella la tomó y de sangre escogida y noble, mas quanto más florecida, niña y de beldad sobrada gela fueron a buscar, tanto antes dieron con él en tierra. Le despedieron del mundo y quedaron ellos con su despedida perdidos, que ni un año gozó el rey de la vida, ni salió fruto del matrimonio importuno, mas quedó más en breve no menos viudo el reyno, que su muger la reyna, que llamaron doña Margarita, sobrina que fue del conde de Pradas. Digos que fuera o quanto mucho mejor que se retruxiera el rey serenísimo, como lo tenía tan de acuerdo asentado o al monesterio de cartruxos, que él fundó allá en Val de Cristo o en el palacio real que en Poblled labrava, para emplear su tan cansada vejez mejor ahí en servicio de Dios y en beneficio del reyno que en festejar tan impropias bodas, que ni a él ni a los reynos cumplía ni menos a la honestidad de sus canas, de sus criados y corte.

Sepan los reyes, sepan cómo han de regir a los otros. Saber primero de regir a sí mismos y den a cada tiempo y edad lo que la edad y el tiempo requiere y asienten los viejos en su gravedad, juicio, seso y reposo y dexen para los moços el desatino, liviandad y frescura de las moçedades y vicios.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 154v-155r.

Die martis, xvii^a die septembris, anno a nativitate Domini m^occcc^oix^o, serenissimus princeps dominus Martinus, rex Aragonum, duxit in uxorem serenissimam dominam Margaritam, natam domini Petri de Prades, quondam, domini comitis de Pradis filii. Et fuit neonuptus in quadam domo quod est circa media leucam extra Barchinona et vocatur de Bellesguart. Et desponsavit eos dominus pape Benedictus XIII, qui in ipsa domo tunct erat. Et dedit eis benedictionem nupcialem in facie ecclesie reverendus frater Vincencius Ferrarii, de ordine Fratrum Predicatorum, magister in sacra pagina, homo multe scientie, homo sante vite et conversacionis honestissime, homo multa circa laborans, et qui in civitate Barchinone, per tres menses vel ultra, cotidie predicavit, missam etiam alta voce [...] summe sermonem continue celebrando, et qui, ut dicebatur, jam per duodecim annos vel ultra talem vitam per mundum tenerat continue, et tenet etiam incessanter [...] quod, ut traditur, est nomine homo singularis in mundo, tam in scientia, quam in labore, quam etiam in sanctitate bona natus.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 171.

* * *

Aquest rey en Martí d'Aragó en vida de son fill havia acordat no pendre muller, perhò, mort son fill, mudà de son propòsit, ço és: que en lo mes de setembre après següent prè per muller la neta del comte de Prades, apel·lada Margarita, a xvii dies del mes prop dit; en la qual sollempnitat de les noces hi fo present lo dit papa Benet e frare Vicent Ferrer, qui los donà la benedicció, e fo en la torra apel·lada Bell Esguart.

Crònica del regnat de Martí I, p. 26. Notícia més breu a *Manual de novells ardots...*, I, p. 163.

* * *

Item dominus rex Aragonie duxit uxorem dominam Margaritam, filiam domini Petri primogeniti domini Iohannis, comitis de Prats, et mater dicte regine fuit soror domini Bernardi de Capraria, et nuptie fuerunt celebrate xvii mensis septembris et dictus dominus papa desponsavit eos et dictus venerabilis magister Vincentius celebravit missam benedictionis in dicta turri domini regis; et statim dictus honorabilis magister Vincentius recessit de tota Barchinona et ivit versus Minorissam et dictus dominus noster papa recedendo de turri den Ramon Despla intravit Barchinonam in die dominica festum sancti Miquelis cum magnis processionibus cleri et populi gaudio et tripudio, et fuerunt multi male pransi et tarde et ospitatus est in palacio maiori domini regis.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 83-84.

* * *

Propter quod serenissimus rex Martinus memoratus Aragonie, actendens se prole destitui, de mense agusti anni mccccix duxit uxorem Margaretam de Pratis, filiam domini Petri de Pratis, primogeniti domini comitis de Pratis, filii infantis Petri, quan genuit ex domina Iohanna de Crabera, uxore sua, que fuerat nutrita in curia vel palacio eiusdem regis Martini, cum qua modicum vixit nec prolem habere potuit, quia cum esset nimium pinguis in persona, spes prolis creditur accelerasse sibi mortem, ut infra patebit.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 196-197.

El rei Martí prepara la successió a favor del seu nét Frederic

Quan encara vivia el rei Alfons [el Benigne] fou promulgada una llei que impedia succeir en el regne tot fill il·legítim; així, doncs, ara, essent ell rei, demanava als seus pobles, ja que ells podien fer-ho, que li permetessin l'excepció d'un sol cas i ho demanava no mitjançant la força, el poder o l'autoritat sinó amb aflicció, com si el poble fos a la falda d'un rei sense descendència, i sobretot amb veu submissa; demanava que li concedessin aquest favor a les seves velleses, per la seva manca de fills, per les seves llàgrimes i els seus precs, que li permetessin afrontar el seu darrer dia amb aquesta satisfacció, deixar com a hereu el seu nét; i que no exacerbessin el seu dolor amb una nova ferida que s'afegiria a la que havia sofert amb la mort del seu fill. La primera ferida era causada per la mort del fill, la segona seria causada per la pèrdua del regne; demanava que servissin a qui afegí el regne de Sicília a la Corona d'Aragó, que servissin a un fill que restituí gairebé la totalitat de Sardenya a Catalunya, que servissin a l'únic descendent de tots dos reis; del jove, que ja era mort, i del vell, que si no aconseguia el que demanava, aniria aviat a fer-li companyia. No demanava que s'avantposés un fill il·legítim als legítims, perquè ell el tenia per legítim. No hi havia ningú amb més drets, ningú a qui es faria injustícia i que, a més, no era del tot il·legítim, perquè era fill de pare solter i mare que encara no era casada... I per convèncer amb més autoritat, facilitat i honestat —l'amor és enginyós— veié que la cosa més convenient era corregir la situació del seu nét mitjançant el papa i que això no seria difícil aconseguir-ho i que, ja aconseguit, ni tan sols els qui el volien menys s'atrevirien a somoure la gent contra un rei que intercedia en favor d'algú que ja no era il·legítim.

L. VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, p. 141-142. Traducció al català de M. T. Ferrer i Mallol a partir d'aquesta edició.

Mort del rei Martí

[1410. Maig]. Dissapte darrer dia. Aquest dia passà d'aquesta vida, ço és, que morí, lo Senyor Rey en Martí, Rey d'Aragó, en lo monastir de Valldonzella.

.....

[Juny]. Dimecres XVIII. Aquest dia fo feta la sepultura del Senyor Rey en Martí, Rey d'Aragó, ço és, que fo soterrat a la Seu d'aquesta ciutat.

Dissapte XXVIII. Aquest dia fo fet aniversari per la Ciutat per ànima del Senyor Rey en Martí.

Manual de novells ardits..., 1, p. 167.

* * *

Die sabatti, de mane, ultima die madii, predictus serenissimus dominus Martinus, rex Aragonum et Sicilie, nature solvens debitum, migravit ab hoc seculo; et die mercurii, XVIII^a die junii, fuit sepultus, cum maxima sollempnitate, in sede Barchinone, regno remanente sine rege.

Crònica del racional de la ciutat de Barcelona..., p. 172-173.

* * *

E après poch temps, lo dit rey d'Aragó, detengut de malaltia, qui solament li durà quatre dies, reebuts los òrdens que christià deu reebre, tramès a Déu l'esperit lo darrer dia de maig de l'any MCCCCX, no lexant progènia de la muller. Ffon sebollit lo seu cors per via de comanda en la Seu de

Barchinona a·ffi de ésser transladat en la església del monestir de Poblet; l'ànima del qual Déus vulla en lo seu Regne entre els sants col·locar. Amen.

Crònica del regnat de Martí I, p. 26.

* * *

... El dijous abans del diumenge [1 de juny], dia destinat per a la solemne proclamació de la legitimitat... li sobrevingué una febre altíssima i començaren a aparèixer grans i taques al cos del difunt, ja que morí l'endemà...

Després d'haver passat tota aquella nit sense dormir a causa de la febre i el dolor, quan es va fer de dia, els missatgers de Barcelona i molts magnats es col·locaren al voltant del llit, molts presagiant ja l'hora de la mort i murmurant entre ells; però com que l'alè de la vida s'anava extingint a poc a poc, a mesura que passaven les hores, la mare del comte [d'Urgell] i la seva esposa s'acostaren al rei i li demanaren que en aquell moment, al lliar de la mort, proclamés el comte successor seu. Com que no respongué i, com solia, va fer una capcinada, la mare del comte l'agafà per la camisa a l'altura del pit i li digué: «La successió del regne correspon al meu fill, al meu fill, i tu li impedeixes que et succeeixi contra tot dret diví i humà.»

El rei la mirà i li digué: «Ignoro quin dret és aquest i no crec que sigui així.» En aquell moment, Guillem de Montcada i un dels missatgers retiraren el braç de la dona i li demanaren que toqués el rei amb més respecte.

L'endemà, veient que ja no es podia fer res per la salut del rei, perquè respirava amb dificultat, a fi que no s'ofegués, el varen col·locar en una cadira, vestit només amb una camisa lleugera i amb el pit descobert. Feia, en efecte, una calor com d'estiu.

Se li acostaren llavors molts, alguns ja ploraven com si ja fos mort i més que res els missatgers vinguts de Sicília, que demanaven amb precés i llàgrimes que nomenés Frederic com a rei d'ells. El rei, amb gemecs, paraules i l'expressió del seu rostre ho concedí. Llavors els missatgers de Barcelona, perquè en el futur no hi hagués dubtes sobre la resposta del rei, feren entrar uns notaris i li demanaren si volia que el regne pervingués a qui li correspongués de dret. Respongué que sí.

... El cos del difunt fou preparat i exposat al públic durant dotze dies perquè poguessin venir a visitar-lo homes vinguts de tots els regnes.

L. VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, p. 146-147 i 150. Traducció al català de M. T. Ferrer i Mallol a partir d'aquesta edició.

* * *

Notandum, quod isto anno [1410] illustrissimus dominus rex Martinus migravit ad Dominum ultima madii, die sabbati, inter x et xi horam de die ante meridiem in monasterio Vallisdomicellarum currente anno Domini M^oCCCC^o decimo; et corpus fuit portatum de dicto monasterio in civitatem et positum in palatio regio novo templi^a prima iunii, que erat dominica secunda post octavas Trinitatis in sero usque mediam noctem. Item dictus dominus rex fuit sepultus xviii dicti mensis iunii die mercurii; et portatum fuit funus per civitatem et fecerunt circulum Corporis Christi; et habuit exequias sollempnes. Cuius anima requiescat in celo. Amen. Et ista eadem die post prandium hora secunda, dominus nostre papa de Luna recessit de Barchinona versus Montemserratam, deinde usque Terraconam.

Cronicó de Pere d'Arenys, p. 85.

a. *La paraula templi no s'entén en aquest context.*

* * *

Finó el rey don Martín al postrimero de mayo del año de quatro cientos y diez y fue muy alta y magníficamente sepultado en el monasterio de Pobled.

G. F. de VAGAD, *Corónica...*, f. 155r.

* * *

Rex Martinus de mense madii anno proxime descripto sine herede ab hac luce subtractus; propter quod multa turbacio in regnis Aragonie, Valencie et Maioricarum et principatu Cathalonie subsecuta fuit.

F. EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum...*, p. 200.